

T.C.
İZMİR KÂTİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI

EMMANUEL LEVİNAS'TA İNSAN OLMA VE
SORUMLULUK İLİŞKİSİ

Yüksek Lisans Tezi

ÖZLEM AKKAYA

DANIŞMAN: PROF. DR. MUHSİN AKBAŞ

İZMİR – 2018

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “.....Emmanuel Levinas'ta İnsan Olma ve Sorumluluk İlişkisi.....” adlı çalışmanın tarafımdan, akademik değerlere ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

27.08/2018

Özlem AKKAYA

İmza

TS EN ISO
9001:2015

T.C.
İZMİR KÂTİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

TEZ/PROJE SINAVI TUTANAK FORMU

Dok. No: FR/604/21

İlk Yayın Tar.: 03.10.2017

Rev. No/Tar.: 00/..

Sayfa 1 / 1

GÖNDEREN : *F. İŞİK* Anabilim Dalı Başkanlığı
GÖNDERİLEN : Sosyal Bilimler Enstitüsü

Anabilim Dalımız Yüksek Lisans / Doktora Programı öğrencisi *Özlem AKKAYA* ile ilgili Tez/Proje Sınav Tutanağı aşağıdadır.

Tarih: *Doç. Dr. Aydın İŞİK* Anabilim Dalı Başkanı
Sayı :

İmza

SINAV TUTANAĞI

Tez/Proje Sınav Jürimiz tarafından incelenen *Emmanuel Levasseur İnan*
Alma ve Sorumluluk başlıklı yüksek lisans / doktora tezi ile ilgili olarak jürimiz *16/08/2018* tarihinde toplanmış ve adı geçen öğrenciyi Tez/Proje Sınavına tabi tutmuştur. Sınav sonucunda adayın tezi hakkında **GYÇOKLUĞU/OYBİRLİĞİ** ile aşağıdaki karar verilmiştir.

KABUL

Kabul Edilen Yüksek Lisans / Doktora tezi:

- i) Bilime yenilik getirmiştir
ii) Yeni bir bilimsel yöntem geliştirmiştir
iii) Bilinen bir yöntemi yeni bir alana uygulamıştır
iv) Uygulama yapmıştır (sadece Yüksek Lisans'ta geçerlidir)

RED

DÜZELTME *

Tez Sınav Jürisi	Unvanı ve Adı Soyadı
Tez Danışmanı	<i>Prof. Dr. Muhsein AKBAŞ</i>
Üye	<i>Prof. Dr. Kubilay AYSEVENER</i>
Üye	<i>Doç. Dr. Aydın İŞİK</i>
Üye	
Üye	

Eki : Tez Değerlendirme Formu (Her bir jüri için).

* Tez sınavında düzeltme kararı verilmesi halinde jüri tarafından öngörülen düzeltmelere ilişkin bir jüri raporu eklenmelidir. Düzeltmeler için Ek süre her defasında en fazla yüksek lisans öğrencileri için 3 ay, doktora öğrencileri için 6 aydır.

ÖNSÖZ

Levinas düşüncesinde sorumluluk kavramının sınırlarını, doğasını ve özelliğini düşündüğümüzde, bir fikir ve kavram olarak sorumluluğun sınırlarını görünür kılmak şüphesiz zor bir iş ve bunun yanında kapsamı oldukça geniş bir araştırmanın gerekliliği olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu düşünceden hareket ederek ve bu çalışmanın bir yüksek lisans tezi olduğunu göz önünde bulundurarak; bu çalışmada, sorumluluk fikrinin insan olma ile ilişkisinde bir kavram olarak sınırlarını, özelliğini ve misyonunu ortaya koymayı amaçladım. Sorumluluk, Levinas'ta özgün bir kavramsal içerik olarak karşımıza çıkmaktadır. Ontolojinin bir güç felsefesi olduğu eleştirisi ve buna karşıt olarak sunulan ilk felsefenin etik olduğu düşüncesi, sorumluluk düşüncesinin Levinas'ta özgün bir anlam ve içerikle buluşmasını sağlamıştır. Bu durum, insan olmanın aracı olan sorumluluğun, insanın kavranırlılığı söz konusu olduğunda özgün bir anlam ve kavramsal içeriğin öznesi olarak öne çıkmasına sebep olmuştur. Levinas'ta insan, sorumlu olandır. Dolayısıyla sorumluluk, Levinas'ta insanı tanımlayandır. İnsan, ona göre iktidar olmayan bir ilişkide tanımlanandır.

Bu çalışmada yapmaya çalıştığım şey, Levinas'ın bir güç felsefesi dediği ontoloji karşısına, etikle ve etik bir güç olarak sorumluluk düşüncesiyle çıktığı noktada, insanı tanımlayamadığını ve insanın iktidar olmayan bir ilişkide kendisini görünür kılacağı düşüncesini temellendiremediğini göstermek olmuştur.

Bu çalışmayı ortaya koymaktaki amacım, Levinas'ta insan ve sorumluluk düşüncesini bütün olarak ele almaktan öte, bu bütünlüğün var etmiş olduğu anlamın parçaları üzerinde durarak, parça bütün ilişkisini ortaya koymak ve bu sayede insan ve sorumluluğu düşüncesinin Levinas'ta kazandığı anlamı eleştirel bir bakışla ele almak olmuştur. Bu çalışma, Levinas'ta iktidar olmayan bir ilişki ve sorumluluk düşüncesi arasında örtüşen ve örtüşmeyen düşünsel sorgulamaların ve ortaya koyulan fikirlerin, Levinas'ta yer bulan kavramsal geçişliliğin de hesaba katılmasıyla, bir tür çözümlenmesi ve açık kılınması girişimi olarak kendisini sunmaktadır.

Çalışma iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, Emmanuel Levinas' ta Sorumluluk Düşüncesinin Temelleri başlığı altında ilk olarak Varlıktan Kaçış düşüncesine değinilmiş, bu noktada Var (İlyas) ve Hipostaz kavramlarına değinilmiştir. Sonrasında Ben ve Öteki, Yerine Geçme ve Bütünüyle Öteki ifadesini karşılayan Tanrı

kavramları üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde, Levinas Felsefesinde Etik Sorumluluk başlığı altında Aşkılık ve Sorumluluk, Sonsuzluk ve Sorumluluk, Öznellik ve Sorumluluk, Azizlik ve Sorumluluk başlıklarıyla sorumluluk kavramının etikte, bu anlamda insanlar arası ilişkide yer bulan anlamı, yeri ve konumu açık kılınmaya çalışılmıştır.

Bu tezin hazırlanmasında, öncelikle kıymetli katkılarını esirgemeyen, çalışmanın içeriği ve sistematığı konusunda eleştirilerinden ve görüşlerinden faydalandığım tez danışmanım Prof. Dr. Muhsin AKBAŞ hocama teşekkürlerimi sunarım.

Felsefeye ve insana olan bakışı ile her zaman beni etkilemiş, gerek sorduğu sorular gerekse sorularıma vermiş olduğu yanıtlarla her zaman bana yeni ufuklar kazandıran sevgili hocam Prof. Dr. Ogün ÜREK hocama teşekkürü borç bilirim.

Ayrıca bu çalışmada maddi manevi desteğini esirgemeyen sevgili ailemin her bir ferdine; anneme, babama, abilerime ve kız kardeşime sonsuz teşekkürü bir borç bilirim.

Özlem AKKAYA

.../.../2018

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

EMMANUEL LEVINAS'TA İNSAN OLMA VE SORUMLULUK İLİŞKİSİ

Özlem AKKAYA

İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Felsefe Anabilim Dalı

Levinas'ta sorumluluk fikri, Levinas'ın felsefenin kaynağına yönelik eleştirisinde; aynılık problemi vurgusunda, ontoloji yerine etiği temele koyduğu noktada ve sorumluluğun özne olmanın imkânını oluşturduğu savunusunda açık olmaktadır. Levinas, Batı felsefesinin ontoloji odağında gelişen ve Aynı'nın mantığına indirgenen düşüncesini güç felsefesi olarak tanıtmaktadır. Bu felsefede insanın benler çokluğunda düşünüldüğünü, başkası'nın görünür olmadığını ve öznenin söz konusu olmadığını iddia etmektedir. Levinas, Aynı karşısında Başka'nın, ben karşısında başkası'nın öne çıktığı bir felsefeye; güç ve iktidarın ortadan kalkarak insanın görünür olduğu düşünmeye dikkat çekmektedir. Bu düşünmeyi, etik ve etik ilişki olarak sorumlulukla açıklamaktadır. Ona göre sorumluluk; insan bilincini, iradesini aşan, mutlak, sonsuz, sınırsız, bu anlamda aşkın bir sorumluluktur. Levinas, bu sorumluluk kavrayışına, varlıktan Başka'ya; Olmaktan Başka Türü'ye açılmada ulaşmaktadır. Bu düşünme çizgisinde teoloji ve etik birlikteliğinde sorumluluğun anlamını kurmaktadır. Levinas'ta insan, ben'in başkası karşısında sorumlu olması ile görünürdür. Ben'i ben yapan, başkası karşısındaki sorumluluğudur. Levinas'ta kurulmuş bir özne ya da kendini kuran bir özne fikri söz konusu değildir. İşte bu çalışma, insanın; güç ve iktidarın olmadığı bir ilişkide görünür olduğunu düşünen Levinas'ın, Aynılık eleştirisini ve başkası'nın ben'e indirgendiği, güç felsefesi dediği ontoloji karşısına, felsefe-teoloji birlikteliğinde yaratılan sorumluluk düşüncesiyle çıkışını konu edinmektedir. Çalışma, Levinas'ın yeni bir güç felsefesi yarattığı noktada insanın görünürlüğünü açıklamadaki başarısızlığını açıklamayı

amaçlamaktadır. Levinas'ta sorumluluk düşüncesinin seküler bir okuması yapılamadığı için insan ve sorumluluk düşüncesi arasındaki ilişkide düşünülen insan olma fikri, Levinas'ta başarısız bir düşünme girişimi olarak kalmıştır. Bu çalışmada sorumluluğun Levinas'ta bir güç ve iktidar felsefesi var ettiği, bu noktada sorumluluk düşüncesinin, insanın görünürlüğünü açık kılmayıp tam aksine ortadan kaldırdığı gösterilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sorumluluk, İnsan Olma, Yüz, Başkası, Ben

ABSTRACT

Master's Thesis

RELATION OF BEING A HUMAN AND RESPONSIBILITY IN EMMANUEL LEVINAS

Özlem AKKAYA

İzmir Kâtip Çelebi University

Graduate School of Social Sciences

Department of Philosophy

The notion of responsibility in Levinas is very clear in his critique of the source of philosophy, in his emphasis on the problem of sameness, in the point where he centralizes ethics rather than ontology and his argument that responsibility forms the possibility of being a subject. Levinas describes the thought which developed under the ontological focus of Western philosophy and which got reduced to the logic of the Same, as the philosophy of power. In this philosophy Levinas argues that man is considered to be with respect to plurality of egos, the other is not visible and the subject is absent. Levinas draws attention to a philosophy in which the other against the Same, the other against the ego is highlighted, which in this sense is, thought that man becomes visible by having power and ruling power done away with. He explains this thought with responsibility as ethics and ethical relations. Responsibility, according to Levinas, is a responsibility that transcends human consciousness and will; and is absolute, infinite, unlimited, in this sense, transcendental. Levinas reaches to this concept of responsibility through opening from entity to the other, from Being to the Another. Along the lines of this thought, he establishes the meaning of responsibility in the association of theology and ethics. To Levinas, man is visible when the self is responsible for the other. What makes the self is his responsibility for the other. According to him, there is no idea of a subject or a subject which establishes itself. Therefore, this paper studies Levinas' criticism of the Sameness and his opposition with the idea of responsibility created in the association of philosophy –theology against the ontology which he calls philosophy of power in which the Other is

reduced to the self. The study aims to explain Levinas' failure to account for the human visibility at which point it creates a new philosophy of power. Since it is not possible to have a secular reading of Levinas' notion of responsibility the idea of being a human considered in the relation between the idea of human and responsibility remains as a failed attempt of thought. This paper shows that in Levinas responsibility creates power and ruling power, at which point the idea of responsibility does not make human visibility clear; on the very contrary, it abolishes it.

Keywords: Responsibility, Being Human, Face, Other, Self

İÇİNDEKİLER

TEZ SINAV TUTANAĞI	ii
YEMİN METNİ	iii
ÖNSÖZ	iv
ÖZET	vi
ABSTRACT	viii
İÇİNDEKİLER	x
KISALTMALAR	xi

GİRİŞ	1
-------	---

BİRİNCİ BÖLÜM

1. LEVİNAS FELSEFESİNDE SORUMLULUK DÜŞÜNCESİNİN TEMELLERİ

1.1. VARLIKTAN KAÇIŞ: İLYA VE HİPOSTAZ	10
1.2. BEN VE ÖTEKİ	18
1.3. YERİNE GEÇME	26
1.4. BÜTÜNÜYLE ÖTEKİ: TANRI	33

İKİNCİ BÖLÜM

2. LEVİNAS FELSEFESİNDE ETİK SORUMLULUK

2.1. AŞKINLIK VE SORUMLULUK	40
2.2. SONSUZLUK VE SORUMLULUK	48
2.3. ÖZNELLİK VE SORUMLULUK	55
2.4. AZİZLİK VE SORUMLULUK	61

SONUÇ	66
-------	----

KAYNAKÇA	71
----------	----

ÖZGEÇMİŞ	75
----------	----

KISALTMALAR

ev. : Çeviren

haz. : Hazırlayan

MEB: Milli Eğitim Bakanlığı

s. : Sayfa

vb. : Ve benzeri

vd. : Ve diğerleri

GİRİŞ

Levinas'ta bir düşünce olmanın ötesinde, Levinas'ın düşünmesinin temeli olan ve bu anlamda felsefesinde önemli bir vurgu olarak öne çıkan düşünce, şüphesiz ilk felsefenin etik olduğu düşüncesidir. Levinas, etiği her ne kadar çıkış noktası almayıp, düşünme yolculuğunun sonunda ulaştığı bir fikir olarak öne çıkarmış olsa da, yarattığı düşünce bütünlüğü göz önüne alındığında, etik odaklı ve etik temelinde bir felsefe inşa ettiği açık biçimde ortadadır. Nitekim Levinas'ta öne çıkan ilk felsefenin etik olduğu düşüncesi, ilk düşünmenin etik olduğu vurgusunu taşımakta; bu durum, Levinas'ın etik temelinde bir felsefe inşa ettiğini yine doğrulamaktadır.

Levinas, felsefenin düşünsel seyrine baktığında, ontolojinin anlam verme yetkisini elinde tutarak kendisinden sonra yer edinen her türlü düşünmenin -etik, siyaset, hukuk, sanat vd.- denetimini yapıyor durumda olduğunu görmekte ve bu durumu eleştirmektedir. Bu noktadan hareketle de Antik Çağ, Orta Çağ ve Modern dönem etik anlayışlarından farklı bir etik bakış açısı geliştirmektedir. Bu anlamda Levinas'ın ortaya koyduğu etik bakış, yeni bir görüş olarak öne çıkmaktadır. Çünkü Levinas, belirlenim olarak etiği kabul etmemektedir. Bu açıdan; kendisinden önce yer bulan ve ontolojik bakış çizgisinde gelişen etik anlayışlardan büsbütün farklı; bu anlamda da yeni kabul edilebilecek bir etik görüş ortaya koymaktadır.

Levinas'ın ontolojinin belirlenimi odağında gelişen düşünmeyi kabul etmemesinin temelinde, ontolojik bakışın aynılaştıran bir bakış olduğunu düşünmesi yer bulmaktadır. Levinas'a göre ontolojik bakışta temelini bulan Aynı fikri, kökleri Antik Yunan'a uzanan ve Başka karşısında üstünlük kurma ısrarı ile kendisini gösteren bir fikirdir. Levinas'a göre bu fikir, ben düşüncesi temelinde evrenselci bir bakış yaratma fikridir. Levinas bu noktada, varlıktan yola çıkan bu düşünme odağında insan doğası tasavvuru yaratmanın, Bir'i düşünmenin, bilinç varlığı, akıl varlığı gibi tanımlamalar ortaya koymanın, Başka olanı farklılıkları ile görmemek, ben düşüncesi odağında gelişen bir düşünmeyi öne çıkarmak olduğunu vurgulamaktadır. Nitekim ona

göre; felsefe tarihi içerisinde karşımıza çıkan özgür ben, akıl sahibi ben, şüphe eden ya da düşünen ben kavramsallaştırmaları, bu türden bir bakışın ürünleri olarak ortaya çıkarılmıştır. Felsefe tarihinde Parmenides'le öne çıkan Bir düşüncesi, Levinas'ın bu noktada hesaplaşılmasını istediği temel düşüncedir. Levinas, yine bu doğrultuda Batı düşüncesinde Husserl'de öne çıkan fenomenolojinin her şeyi bilince indirgeyen yapısını ve Heidegger'in ontolojik bakış yoluyla yalnızca varlığı ve varlığın anlamını araştıran düşünmesini de eleştirmektedir. Ona göre, bu açıdan bakıldığında denilebilir ki; Batı felsefesinin özne tasavvuru, hep bir tasavvurdur. Çünkü ontolojik bakışın baskın karakteri ile bütünleştirici, evrenselci bir anlayışın egemenliğinde ve bu sebeple anlaşılmayı talep ettiği öne sürülen Başka, dışlanmakta ya da asimile edilmekte, bu doğrultuda Bir olmaya çağrılmaktadır. Levinas'a göre bu çağrı, dünya üzerinde savaflara, katliamlara, ırkçılığa, emperyalizme, şiddete, kısaca öldürmeye bir çağrıdır.

Aynı'nın mantığı, Başka'yı dışarıda bırakarak ben'den itibaren başlayan bir düşünmeyi öne çıkarmaktadır. Levinas'a göre ise Başka'nın varlıktan itibaren düşünülemez bir yapısı söz konusudur. Ona göre, Aynı'nın mantığında bütünlüğü, yasayı, evrenseli, genellenebilir olmayı, özerkliği barındıran bir içerik söz konusudur. Başka ise bu yapıya zıt biçimde Aynı'ya direnmektedir. Levinas'a göre, varlıktan hareket eden düşünmede Bir'e indirgemeye yönelik çaba ve Başka'nın Aynı karşısında direnen yapısı karşı karşıya gelmektedir. Burada da iktidar mekanizması devreye girmekte, ben ve Başka arasında çatışma baş göstermektedir. Bu noktada bütünün parçası olmaktan, bütünün parçası olabilme koşulları doğmakta; bu durum, çatışmanın sürekliliğini beraberinde getirmektedir.

Levinas bu çatışmanın, bir düşünmenin sonucunda geliştiğini öne sürmektedir. Bu düşünceden hareketle de meselenin kaynağına gitmekte, ontolojinin tahakkümüne karşı etiğin ilk felsefe olarak konumlandırılmasının gerekliliğine dikkat çekmektedir. Bir diğer deyişle; Levinas, ontolojinin değil etiğin temele koyulduğu bir felsefeye işaret etmektedir. Levinas'a göre etiğin bu konumlandırılışında, Başka'nın Aynı'ya direnen yapısı etkili olmaktadır. Levinas'a göre;

“Başka, varlık fikrinden yola çıkarak, içkinlikten başlayarak düşündüğümüzde başkılığını yitirir. Başka ile ilişkinin yapısı yönelimselliğin yapısından farklı bir yapı arz eder. Varlık kendisini yönelimselliğe sunar ve onda açılır, ama başkası

kendini yönelimselliğin teklifsizliğine teslim etmez. Başka'nın aşkınlığı bilinç içeriğine dönüşmez. Onunla ilişki, yönelimselliğin kırılması; bilincine varma hareketinin kesintiye uğramasıdır.”¹

Levinas, meselenin kaynağına eğildiği durumda ontolojinin karşısına etikle çıkmanın doğru olacağını düşünmektedir. Bu doğrultuda ontolojik özne'den, etik ben'e bir geçiş gerçekleştirmektedir. Ontolojinin yarattığı bir ilişki bütününde, Aynı'nın iktidarının söz konusu olacağını düşünmektedir. Levinas'a göre, “*İnsan ancak iktidar olmayan bir ilişkide sunacaktır kendini.*”² Dolayısıyla Levinas, ben'in başkası karşısında iktidarını ortadan kaldıran bir ilişkiye ve bu anlamda etik bir ilişkiye ihtiyaç olduğunu düşünmektedir.

Levinas, iktidarın söz konusu olmadığı etik ilişkiyi sorumluluk ilişkisi olarak tanıtmaktadır. Levinas'a göre bu ilişki; ontolojinin, epistemolojinin ve bilincin tahakküm oluşturan her türlü belirleniminden uzak, iktidar ilişkisine meydan vermeyen bir yapıda kendisini sunacaktır. Peki, bu nasıl mümkün olacaktır? Sorumluluk ilişkisi nasıl bir ilişki yapısıdır ki karşıtlığa izin vermeyecektir?

Levinas, Batı felsefesinin Aynı olana, Bir olana vurgusuna karşılık ayrı, farklı ve tekil olanı öne çıkarttığı, ben ve başkası'nı sorumluluk etrafında buluşturduğu bir etikten hareket etmektedir. Ben ve öteki arasındaki ilişkiyi, sorumluluk kavramıyla açıklamaktadır. Levinas, öne çıkardığı sorumluluk ilişkisini bakışımı olmayan, asimetrik bir ilişki olarak tarif etmektedir. Bu ilişkiyi; insan olmanın, ben diyebilmenin imkânı olarak düşünmektedir. Etiği ve bu temelde yer bulan sorumluluk düşüncesini, başkası'nın yüzüyle girilen ilişkide temellendirmektedir.

Levinas bu noktada başkası'nın konumunu yüz kavramıyla açıklamaktadır. Burada söz ettiği yüzü ise algılanan değil, öte'ye uzanan, seslenmesiyle, buyurmasıyla ben'i ben yapan anlam olarak düşünmektedir. Levinas'a göre yüz seslenmektedir. Ben'e, *öldürmeyeceksin* i buyurmaktadır. Ona göre yüzden gelen bu seslenme, buyruk;

¹ Direk, Zeynep, “Sunuş”, Emmanuel Levinas, *Sonsuza Tanıklık: Emmanuel Levinas'tan Seçme Yazılar*, (çev. Medar Atıcı vd.), (haz. Zeynep Direk, Erdem Gökyaran), İstanbul: Metis Yayınları, 2003, s. 23.

² Levinas, Emmanuel, “Varlıkbilim Temel midir?”, *Sonsuza Tanıklık: Emmanuel Levinas'tan Seçme Yazılar*, (çev. Erdem Gökyaran), (haz. Zeynep Direk, Erdem Gökyaran), İstanbul: Metis Yayınları, 2003, s. 86.

öte'den, sonsuzdan gelmektedir. Bu anlamda Levinas'ta sorumluluk, öte'den, sonsuzdan ben'e ulaşan bir çağrı, seslenme, buyurma olarak kendisini göstermektedir.

Levinas, sınırsız ve sonsuz bir sorumluluk anlayışı geliştirmektedir. Ona göre insan, bu sorumluluğunda yalnızca öteki için'dir. Rehinedir. Öteki'nin rehinesidir. Sorumluluk, ben'i öteki'ne bağlayan yegâne bağıdır. Bu bağ, yalnızca yerine geçme'de görünür olmaktadır. Bu anlamda Levinas'a göre ben olmam, başkası'nın yerine geçmem, ona karşı sorumlu olmam, öteki'nin rehini olmamla olanaklıdır.

Levinas'ın etiği ilk felsefe olarak konumlandığı ve bu noktada biçimlendirilmemiş bir etik kavrayışı öne çıkardığı noktada görülmektedir ki; Levinas'ta, anlamı ontoloji çizgisinde oluşturulamayan bir sorumluluk düşüncesi öne çıkmaktadır. Bir diğer ifadeyle; Levinas, bu noktada yepyeni bir sorumluluk kavrayışını öne çıkarmaktadır. Dolayısıyla Levinas'ın bakışını sorumluluğa çevirdiği bu nokta, sorumluluğun evrilerek değil, ilk kez ve kendi olarak inşasının gerçekleştiğine dair inancını da ortaya koyduğu noktadır.

Görüldüğü gibi Levinas felsefesinde sorumluluğun içerik olarak özel bir anlamı söz konusudur. Bu anlam, Levinas'ın felsefenin kaynağına yönelik eleştirisinde; aynılık problemi vurgusu odağında ilk felsefe olarak etiği öne çıkardığı noktada ve bu doğrultuda sorumluluğun özne olmanın imkânını oluşturduğu savunusunda karşımıza çıkmaktadır. Bu açıdan düşünüldüğünde; sorumluluk kavramı, bir yönüyle bütünün bir parçası olması, diğer yönüyle bütüne işaret etmesi bakımından Levinas düşüncesinde özel bir yere ve öneme sahiptir. Bu noktada Levinas'ın felsefesinin belkemiğini oluşturan ve felsefesini özetleyen kavramın sorumluluk kavramı olduğu açık biçimde görülmektedir. Bu durumda şu sorgulama öne çıkmaktadır: Levinas'ın bakış hizası göz önüne alındığında, felsefesinde sorumluluğa bu kadar yakın mesafede durmasının ve sorumluluğa bu denli güven duymasının haklı gerekçeleri olabilir mi? Eğer varsa, bu gerekçeler nelerdir?

Levinas, iktidar olmayan bir ilişki ve aynılaştırmaya izin vermeyen bir düşünme olanağını araştırdığı noktada, anlamın kaynağı olan, ancak kendisi anlamlandırılmadan bağımsız, biçimlendirilemeyen bir sorumluluk düşüncesine ulaşmaktadır. Levinas'ın ortaya koyduğu bu sorumluluk, ben'den itibaren tartışma konusu edilen bir sorumluluk değildir. Bu anlamda Levinas felsefesinde bana ait, benim kavramım olan bir sorumluluk değil; mutlak olan bir sorumluluk kavrayışı söz

konusudur. Levinas bu noktada ben'den kopardığı sorumluluğu öte'ye yerleştirmekte ve sorumluluğu, ben'e seslenmeyle ulaşan bir emir, başkası'ndan ben'e ulaşan bir çağrı gibi düşünmektedir. Levinas, iktidar olmayan bir ilişki ve ben'den koparılı olarak Başka'ya, öte'ye yerleştirilen bir etik ilişki olarak sorumluluktan söz ettiği bu durumda, ben ve başkası arasındaki ilişkiyi metafizik bir ilişki olarak düşünmektedir. Bu anlamda Levinas'ta sorumluluk, metafizik bir ilişkide anlamını kurmaktadır.

Sonuç olarak, görülmektedir ki; Levinas, öte'den gelen ve yüzde bir buyruk dolayımında açık olan sorumluluğu tek çözüm olarak görmektedir. Levinas'a göre, aynılaştırmaya izin vermeyen, bu açıdan; iktidar ve güç dengelerini ortadan kaldırarak evrenselliğe, bütünleştirmeye olanak tanımayan düşünce yalnızca sorumluluk olacaktır. Burada şu sorgulama kendisini göstermektedir: İktidar olmayan ilişki söz konusu olduğu durumda bu ilişkide güç karşısında boyun eğen ve gücü elinde tutarak boyun eğdiren bir unsurun olmaması gerekmektedir. Peki, Levinas'ın iktidarı ortadan kaldıran ilişki olarak sorumluluğu öne çıkardığı bu durumda hâlâ bir güç söz konusu olmayacak mıdır? Teolojide yer bulan bir Tanrı ve gücü, ya da ontolojide öne çıkan varlığın; insanı içine alarak, elinde tutarak insan üzerinde biçimlendirmeyi, anlamayı, bilmeyi devreye koyan güç yapısı ortadan kaldırıldığında, yani tahakküme izin veren her ne ise kenara itildiğinde, güç de ortadan kalkacak mıdır? Levinas bu noktada yeni olan, evrilmeyen bir düşünmenin var edilmesini arzulamaktadır. Eğer böyle bir ilişki söz konusu olursa, bu hangi düşünme zemininde kendisine yer bulacaktır?

Levinas, iktidar veya gücün anlamını kurduğu bir sorumluluk ve bu anlamda ben'in sorumluluğu, O'nun sorumluluğu, Tanrı'nın bana dayattığı ya da benim Tanrı'ya atfettiğim bakışlı, asimetrik bir sorumluluğu kabul etmemektedir. Levinas'ın söz etmeye çalıştığı sorumluluk, güçten arındırılmış; bu anlamda, saf ve mutlak bir sorumluluktur. Bu sorumluluk, anlamını kendinden alan ve kendinde tutan bir sorumluluktur. Bir başka deyişle; bu sorumluluk, kendinde anlamdır. Peki, insanı insan kılan unsur olarak sorumluluk, iktidarın devrede olmadığı bir ilişkide insanla bağını nasıl kurabilecektir? Ya da anlam ve anlamlılığın kendisi, gücün kendisi olarak düşünüldüğü noktada araç olmaktan çıkıp başka bir şeye, insan olmaya nasıl aracılık edebilecektir?

Bu çalışmada, bu sorgulamalar odağında kalınarak, sorumluluk kavramının Levinas felsefesinde ilişkili olduğu kavramlar bağlamında insanı insan yapan unsur

olarak konumunun gösterilmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda, sorumluluğun Levinas'ta kazandığı anlam, Levinas'ın sorumluluğa yüklediği misyonla birlikte düşünülerek, söz konusu sorumluluğun özelliğinin ortaya koyulmasına çalışılmıştır.

Levinas, ilk felsefe olarak etikten türeyen bir sorumluluk anlayışı sunmuştur. Bu noktada ontolojik öznenen etik ben'e geçiş yapmıştır. Çalışmada, Levinas'ın bu temelde var ettiği özgün özne kuramına bağlı bir sorumluluk düşüncesi ortaya koyduğu ileri sürülmüştür. Bu çalışmada yer bulan bir diğer iddia da, Levinas'ı ontolojik olarak Batı felsefesinden koparan nedenlerin, sorumluluk düşüncesinde de sözü edilen felsefe geleneğinden kopardığıdır.

Çalışma, doğası gereği nitel araştırma yöntemi kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Levinas'ın sorumluluk ve bunun etik ile ilişkisi düşüncesini araştırmak, doğru bir şekilde ortaya koymak için birbirini tamamlayacak ve destekleyecek şekilde ilerleyen bir tanımlayıcı, yorumlayıcı araştırmadır. Tez konusu ile ilgili bilgilerin toplanması ve toplanan bu bilgilerin analizi, bu nitel araştırmanın özünü teşkil etmektedir. Araştırmanın sağlıklı ve mantıklı gerçekleşmesi için araştırılan sorular ve bunlara verilen cevapların gerçekçi ve geçerli olmasına önem verilmiştir. Bunun için de bilgi toplama ve toplanan bu bilgilerin yorumlanması süreçlerinin her birinde nesnel olunmaya çalışılmıştır. Ayrıca bilgilerin analizi sırasında Levinas'ın etik bir tutum olarak sorumluluk hakkındaki görüşünün ortaya konması için bütüncül bir yaklaşım gözetilmiştir. Bunu yaparken de nitel araştırmanın önemli bir ilkesi olan tümevarım ile toplanan verilerden, ortaya çıkarılmış ana temalardan hareketle incelenen konuya ilişkin anlamlı bir yapıya ulaşılması hedeflenmiştir.

Son yıllarda ülkemizde Levinas felsefesine duyulan ilgi artmaktadır. Bu ilgi ile birlikte Levinas felsefesi üzerine yapılan çalışmalarda da bir artış göze çarpmaktadır. Levinas'ın etiği ilk felsefe olarak konumlandırılması, ben ve öteki arasında söz konusu ilişkide ayrılığın, farklılığın olduğunu vurgulaması ve bu ilişkide sorumluluk kavramını öne çıkarması, Levinas felsefesi'nin etik alanında yeni ve özgün bir perspektif olarak okunmasına neden oluşturmuştur. Bu doğrultuda; Levinas'ın, insanı konumlandırışı ve insanın insana tahakkümünü ortadan kaldıran ilişki yapısına dikkat çekerek insan olmanın anlamını sorgulaması, Levinas felsefesine olan ilginin yalnızca 20. yüzyılda değil, çatışmanın ve savaşın dünyası; yaşadığımız yüzyılda, 21. Yüzyılda da devam etmesine olanak tanımıştır.

Çalışmanın başlığı, Levinas'ta İnsan Olma ve Sorumluluk İlişkisi'dir. Levinas düşüncesinde insan ve sorumluluk düşüncesi, Levinas üzerine yapılan tüm çalışmalarda şüphesiz önemli düşünce olarak yer bulmuş ve üzerinde durulmaya değer kavramlar olarak kabul görmüştür. Nitekim Levinas'ta sorumluluk kavramı, merkezi bir kavramdır. Bu sebeple Levinas'ta hangi kavram ya da konu üzerine çalışma yapılırsa yapılsın, sorumluluk kavramının kısa veya uzun bir çözümlemesini yapmak zorunlu olmuştur.

Levinas'ta insanın değeri ve anlamı sorunsalı, sorumluluğun değeri ve anlamı nezdinde açık ve anlaşılır olduğu içindir ki; Levinas'ta insandan söz edildiği her durumda sorumluluk kavramını da açıklama gereği ya da ihtiyacı doğmuştur. Literatürde Levinas felsefesinde insan ve sorumluluk düşüncesi üzerine yapılan çalışmalara bakıldığında, çoğunlukla Levinas'ın öteki sorununa getirdiği yorumun incelendiği çalışmalara rastlanmaktadır. Bu noktada ise özellikle Husserl ve Heidegger'in öteki sorunu ile ilgili düşünceleri ışığında Levinas'ta öteki sorununun ele alındığı ve etik özne ve bu öznenin öteki'yle ilişkisinin incelendiği konu ve çalışmalara rastlanmıştır. Bunun dışında, ben kavramından hareketle başkalık ve aynılık probleminde bakıldığı, başkası'yla kurulan etik ilişkisinin insanın iyiliğe ulaşmasındaki öneminin incelendiği, Levinas'ın etiği neden ilk felsefe olarak kurmak istediğinden hareketle sorumluluğun etikteki yeri, önemi ve sınırının araştırıldığı çalışmalara da rastlanmıştır.

Bu çalışmada ise esas olarak, Levinas'ta sorumluluk felsefesi olarak anlamını kuran sorumluluk düşüncesinin özelliğinin, ortaya çıkışının, inşasının ve bu düşünme düzleminde, insanla olan bağının açık kılınması amaçlanmıştır. Bu çalışmada daha önce yapılan çalışmalarda görüldüğü üzere yalnızca ben ve öteki sorunu ya da yalnızca sorumluluk fikrinin araştırılması değil, insan ve sorumluluğu arasında söz konusu anlam ve anlamlandırmanın içeriği üzerinde durulması hedeflenmiştir. Bu amaçla, Levinas'ın sorumluluğa çizmiş olduğu anlam sınırının gösterilmesine çalışılmıştır. Sorumluluğun anlam ve değerinin, insanın anlam ve değerine karşılık geldiği düşüncesinden hareket edilmiş, insanı tanımlayan sorumluluk düşüncesinin anlamı, özelliği ve inşası üzerinde durularak, insanın kavranılabilirliği açık kılınmaya çalışılmıştır. Levinas'ta insanın anlam ve değeri, sorumluluğun anlam ve değeri nezdinde açık olmaktadır. Bu sebeple sorumluluk ve insanın anlamı arasındaki bağ, içkin bir bağ

olarak kendisini göstermektedir. Dolayısıyla sorumluluk ve insan kavrayışı, Levinas'ta aynı kavranılabilirlik düzleminde bulunmaktadır. Bu açıdan; çalışmada insan olmanın, özne olmanın imkânı olarak sorumluluğun ne olduğu üzerinde durulmuştur. Ben, öteki ve sorumluluk düşüncesi arasındaki bağda sorumluluk felsefesinin bir güç felsefesi olarak nasıl anlamlandırıldığı açık kılınmaya çalışılmıştır. Bu doğrultuda, Levinas'ın güç felsefesi olarak eleştirdiği ontoloji karşısında etik bir güç olarak sunduğu sorumluluğun, özne olmayı, insan olmayı açıklayamadığı düşüncesine dikkat çekilmiştir. Levinas'ta insanın ve bu anlamda insan yaşamının anlamının taşıyıcısı olarak sorumluluğun söz konusu özelliği, konumu ve misyonu üzerinde durulmuş, insan olmanın, özne olmanın aracı olup olmadığı sorgusuna dikkat çekilmiştir.

Çalışmada çoğunlukla Levinas felsefesini inceleyen, Levinas felsefesini anlama ve anlatma amacıyla eleştirileri ile öne çıkan düşünce insanlarının, kitap, dergi, makale vs. yayınları kaynak teşkil etmiştir. Levinas eserlerinin büyük çoğunluğu ne yazık ki hâlen Türkçe'ye çevrilmemiştir. Bu nedenle çalışmada, çoğunlukla Levinas'ın dilimize çevrilen makalelerinden, röportajlarından faydalanılmıştır. Levinas felsefesi üzerine yazılan eserler incelenerek konuyla ilgili çerçevenin belirlenmesine çalışılmıştır.

Bu doğrultuda çalışmanın birinci bölümünde, Levinas düşüncesinde sorumluluk kavramının öne çıkmasını sağlayan düşünsel zemin üzerinde durulmuş; burada Levinas'ın sorumluluk düşüncesini oluşturan temel düşünceler kavramsal bir çözümleme ve düşünsel bir sırada ortaya koyulmuştur. Bu bölümde varlıktan kaçış düşüncesine karşılık gelen "Var (İlya) ve Hipostaz" kavramına, sonrasında Ben ve Öteki, Yerine Geçme ve son olarak Bütünüyle Öteki ifadesini karşılayan Tanrı kavramlarına yer verilmiştir. Çalışmanın bu bölümünde, Levinas felsefesinde sorumluluk düşüncesinin konumunun ne olduğunun ve bu kavramın nasıl konumlandırıldığına gösterilmesine çalışılmıştır. Bu noktada sorumluluğun, Levinas'ta kavramsal düzlemde nereye tutunduğunun ve nelere tutunduğunun açık kılınması amaçlanmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde, Levinas'ın etik temelinde anlamlandırdığı ve insanlar arası ilişkide temele koyduğu etik ilişki olarak sorumluluğun yer bulduğu anlam; Levinas'ın, kendi felsefesinde özne yaratımına ilişkin oluşturmuş olduğu

kavramsal düzlemde öne çıkan Aşkınlık, Sonsuzluk, Öznellik ve Azizlik kavramlarıyla ilişkisinde gösterilmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın sonuç kısmında, Levinas düşüncesinde sorumluluğun iktidar olmayan bir ilişkide üstlendiği misyonun ve sahip olduğu özelliğın, Levinas'ın sorumluluğa çizdiği anlam sınırıyla örtüşmeyen bir yapısının olduğu gösterilmeye çalışılmıştır. Bu noktada Levinas'ın insan olmanın temeline yerleştirdiği sorumluluk fikrini, felsefi dini ilişkiler ağı içerisinde nasıl konumlandığı anlatılmış; bu konumlandırmanın Levinas'ın sorumluluğa çizdiği anlam sınırını ortaya koyduğu gösterilmiştir. Buradan hareketle Levinas'ın düşüncesinin merkezinde yer alan sorumluluk kavramının, Levinas'ta seküler bir okumasının gerçekleşemeyeceği düşüncesine ulaşılmıştır. Ulaşılan bu sonuçla birlikte, Levinas'ın felsefesinde sorumluluğa verdiği yerin, etik görüşünün doğal bir sonucu olduğu ifade edilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. LEVINAS FELSEFESİNDE SORUMLULUK DÜŞÜNÇESİNİN TEMELLERİ

Bu bölümde esas olarak, Levinas düşüncesinin merkezinde yer alan sorumluluk kavramının, Levinas felsefesinde ilişkili olduğu kavramlar bağlamında nerede durduğu ve nasıl konumlandığı sorgusundan hareketle, Levinas'ın etik düşüncesinin genel ve temsil edici bir serimlemesi yapılmaya çalışılacaktır. Bu doğrultuda, Levinas düşüncesinde sorumluluk kavramının temelini oluşturan İlya, Hipostaz, Ben, Öteki, Yerine Geçme, Tanrı gibi temel kavramların içeriği hakkında genel bir bilgilendirme yapılacaktır. Levinas'ta sorumluluk kavramının, insan olma fikri odağında kalındığında sahip olduğu özelliği açıklamayı temel alan bir çalışma olması sebebiyle, bu bölümde öncelikli olarak ilgili kavramların çözümlemesi yapılacak, bu doğrultuda sorumluluk kavramının anlaşılır kılınmasına çalışılacaktır.

Levinas'ın, etiği temele yerleştiren bir düşünmeyi savunması iledir ki, bu bölümde alt başlık olarak yer edinen her bir kavram, Levinas'ın etik görüşünü ortaya koymakta önemli birer basamak olmaktadır. Levinas, etik temelinde gelişen bir felsefe yaratmakta, etik düşüncede ise sorumluluk kavramını merkeze yerleştirmektedir. Dolayısıyla bu bölümde çözümlemesi yapılacak olan her bir kavram, Levinas'ın etik anlayışını biçimlendiren kavramlar olarak öne çıkmaktadır. Bu açıdan; bu bölümde, özetlememiz gerekirse, Levinas'ta etik temelinde gelişen bir felsefenin ve bu düşünmede yer bulan sorumluluk kavramının genel bir serimlemesinin yapılmasına çalışılacaktır.

1.1. VARLIKTAN KAÇIŞ: İLYA VE HİPOSTAZ

Levinas, her ne kadar etiğin filozofu olarak anılsa da felsefesine varlık incelemesiyle başlamış ve asıl mesele olarak düşündüğü başkalık sorununu, varlık

sorunu odağında araştırmıştır. Bu sebeple, Levinas'ın varlık üzerine yaptığı eleştiriler ve öne sürdüğü açıklamalar, felsefesini anlamamız adına önemli kalkış noktasıdır.

Levinas'ın varlık odağında gerçekleştirdiği sorgulamaya bakıldığında iki yönlü bir bakış karşımıza çıkmaktadır. Bunlar, Levinas'ın geleneksel metafiziğin savunduğu varlık anlayışından gerçekleştirdiği kopuş ve Heidegger'den ayrılarak ulaştığı ontolojik bakıştır. Bu iki yönlü düşünmenin bütün oluşturacak biçimde değerlendirmeye alınması gerekmektedir.

Levinas'ın Heidegger dâhil diğer varlık anlayışlardan gerçekleştirdiği kopuş, Varoluştan Varolan'a adlı çalışmasında Heidegger'e yönelttiği şu sözlerle açık olmaktadır:

*“Düşünüşümüzün başlangıcında ontolojide ve insanın varlıkla kurduğu ilişkide-
Martin Heidegger'in felsefesinden geniş ölçüde esinlendiysek de, bu felsefenin
terkedilmesine dair derin ihtiyaç ve oradan Heidegger öncesi olarak
adlandırılabilen bir felsefeye doğru çıkılamayacağı kanaati düşünüşümüzü
yönetir.”³*

Levinas'ın bu ifadelerinden anlaşılmaktadır ki; geleneksel metafizikte ontoloji sorunu ve insanın varlıkla kurduğu ilişki problemi, Heidegger'in düşünceleri merkezinde değerlendirmeye alınmalı, ancak Heidegger odak noktası görüldüğü durumda da Heidegger düşünceleri üzerinde konuşulması ve tartışmaya açılması gereken meseleler olduğu unutulmamalıdır.

Peki, Levinas'ın Heidegger'de bulduğu farklı, önemli, üzerinde durulmaya değer düşünce ve bu noktada öncesi sonrası olarak iki tür bölünmeye işaret ettiği, düşünmesini yönettiğini iddia ettiği Heidegger vurgusu nedir? Gerek Heidegger gerekse Levinas, varlık ve insanın varlıkla ilişkisi üzerine ne söylemektedirler?

Heidegger, metafizik tarihinde varlığın unutulmuş olduğu düşüncesi üzerinde durmaktadır. Ona göre varlığın unutulmuşluğu, varlığın nesne ile karıştırılması, nesne olarak anlaşılması, bu anlamda varlık ve varolan arasında yer bulan ayrımın gözden kaçırılması anlamlarına gelmektedir. Heidegger, varlığın unutulmasından söz ettiği

³ Özkan Gözel, *Varlıktan Başka: Levinas'ın Metafiziğine Giriş*, İstanbul: İthaki Yayınları, 2011, s. 35.

durumda, geleneksel felsefede öne çıktığını düşündüğü; insanın varlığı bir mevcudiyet olarak anlaması, sonsuz olarak düşünmesi konularına işaret etmekte, bu noktada insanın, varlık için hakikatte ne olduğunu anlayamamış, kendisini burada konumlandırılmamış olmasına dikkat çekmektedir. Heidegger, aynı biçimde Batı felsefesinin tarihi boyunca her zaman varolanın varlığının sorgulandığına ve buradan hareket edilerek insanın da bir varolan olarak varlığının araştırıldığına vurgu yapmaktadır.

Heidegger, kendisinden önce yer bulduğunu iddia ettiği bu düşünmeye karşıt biçimde, varlık ve varolan arasındaki ontolojik farkın göz ardı edilmemesi gerektiğini düşünmektedir. Varlık ve insanın birbiri için olduğunu düşünerek, biri diğeri olmaksızın kendisini açık seçik ortaya koyamayacağı düşüncesine vurgu yapmaktadır. Bu noktada şunu söylemektedir: “*Benim düşüncem odur ki, varlığın açıklığının insana ihtiyacı vardır ve tam tersi olarak da insan ancak varlığın açıklığında duruyorsa insandır.*”⁴ Heidegger, bu açıklığın görünürlüğü olarak ise varolma kavramına işaret etmektedir. Varolma için de “*varlığın açıklığı, ama içinde insanın özünün sürdüğü açıklık, ya da yer*”⁵ olduğu düşüncesine dikkat çekmektedir.

Levinas’ı Heidegger felsefesinde etkileyen düşünce, Heidegger’in varlık, varolan ve varolma üzerine gerçekleştirdiği bu düşünsel sorgulama ve yaptığı ayrım, insanın varlığını, özne nesne karşıtlığından kurtararak, insanı dünyada olması bakımından yeniden ele alıp düşünmesi olmuştur. Heidegger, varolmayı ayrı bir inceleme alanı olarak ele almış; varolanı isim, varolmayı fiil olarak düşünmüştür. Levinas’a göre Heidegger’in yaptığı bu ayrım önemli bir ayrımdır. Ancak Levinas’a göre Heidegger, felsefesi içerisinde varolmayı varolan temelinde açıklamaktadır. Levinas’ın Heidegger düşüncesinden gerçekleştirdiği kopuş bu noktada kendisini göstermektedir. Heidegger’in varolmayı varolan temelinde açıkladığı yerde Levinas, başka bir yöne gitmeyi seçmiş; Heidegger’e karşı varolansız varoluş fikrini yani varolansız varolmayı öne çıkarmıştır. Bu düşüncesiyle Heidegger düşüncesini bir adım öteye taşımış, ontolojiyi yeni bir boyutta tartışmaya açmıştır. Levinas bu yeni düşünmede, insanı varlığın açıklığında düşünen Heidegger’e karşı, insanı insanla

⁴ Işık Eren, *20. Yüzyılda Felsefe: Karşı Çıkışlar ve Yeni Arayışlar*, Bursa: Asa Kitabevi, 2005, s. 39

⁵ Eren, *20. Yüzyılda Felsefe: Karşı Çıkışlar ve Yeni Arayışlar*, s. 42.

düşünmeye olanak tanıyan yeni bir varolma kavrayışını gündemine almıştır. Peki, Levinas varolma düşüncesi üzerine ne söylemektedir?

Philip Lawton'a göre Levinas düşüncesinde varolma üç farklı durumda kendisini sunmaktadır. Bu ilk olarak Var (İlya), ikinci olarak Hipostaz ve son olarak da öteki'yle karşılaşma'dır.⁶

Levinas, varolma üzerine gerçekleştirdiği soruşturmada ilk olarak Var, İlya kavramına ulaşmıştır. Ona göre Var, varolanların ve hiçliğin olmadığı, faili olmayan fiildir. Öznenin olmadığı, varolansız varoluş olgusu olarak karşımıza çıkan anonim olmadır. Levinas İlya'dan, hiçliğin söz konusu olmadığı öznesiz, kişisiz bir edim olarak ve varlığın saf olayı olarak söz etmektedir. "Varolansız Varoluş" başlıklı yazısında Var düşüncesine şu şekilde açıklık getirmektedir:

*"Şeyler olsun, kişiler olsun tüm varlıkların hiçliğe döndüğünü düşünelim bir an. Bu hiçliğe dönüşü, her türlü olayın dışında tutmak olanaksızdır. Peki ya hiçliğin kendisini? Hiçliğin gecesi de sessizliği de olsa bir şeyler olup bitmektedir. Bu bir şeyler olup bitmektedir'in belirsizliği, öznenin belirsizliği değildir, bir isme göndermede bulunmaz. Kişisiz bir eylemin üçüncü tekil şahsını belirtir. Eylemin kişisiz oluşu, edimi yerine getirenin bilinmemesinden kaynaklanmaz, edimin bizzat kendisinin bir özelliğidir: Edimin faili yoktur, anonimdir. Olmanın bu kişisiz, anonim fakat söndürülemez olan ve hiçliğin derinliklerinde uğuldayan içten içe yanıp tükenişini İlya olarak adlandırıyoruz. İlya, kişisel bir biçime bürünmeyi reddedişiyle, genel olarak olmak'tır."*⁷

Levinas, başka bir yerde de İlya'yı açıklarken, karanlık bir gecede sessizliğin ve uğultunun her yeri kapladığı ve bu karanlık gecenin hışırtısında tüm şeylerin gecenin karanlığı tarafından yutulduğu bir durum benzetmesine başvurmuştur. Bu benzetmede gece uyuyamayan bir çocuk, tek başına kaldığı ışsız bir odada Var'ın hışırtısını işitmekte, varolmayan varoluşu yani Var'ı hissetmektedir. Çocuk, odada

⁶ Philip Lawton, "Levinas'Notion of The "There Is"", Claire Elise Katz, *Emmanuel Levinas: Critical Assessments of Leading Philosophers*, London: Routledge, 2005, s. 249.

⁷ Levinas, "Varolansız Varoluş", (çev. Erdem Gökyaran), *Sonsuzla Tamkılık*, s. 50.

Var'ın uğultusunu hissederek, hiçbir şey olmadığında dahi kendisini gösteren varlığı duyumsamaktadır.⁸

Levinas'ın Var düşüncesi üzerine söz konusu betimlemelerine bakıldığında, görülmektedir ki; İly'a da ben yoktur. Özne yoktur. Dolayısıyla öznenin olmadığı bu durumda anlamlandırma da yoktur. Bu karanlık gecede her şey karışmış durumdadır. Bir kargaşa söz konusudur. Çünkü varoluşa anlam veren ben'dir. Levinas düşüncesinde Var, kendinde bir bütünlük olarak karşımıza çıkmaktadır. Levinas bu bütünlüğü, hiçliğin, dışarısının olmadığı bir bütünlük ve boşluğun en küçük noktasına dahi meydan vermeyen varlığın doluluğu olarak tanıtmaktadır. Levinas bu düşüncesiyle en temelde varlık ve varolan arasındaki uzaklığa dikkat çekmek istemektedir. Ona göre Var, hiçlik ve varlık olarak açıklanamaz. O, yokluk da değildir. Yalnızca değildir. İly'a, varlık tarafından kuşatılmadır. Varlık ise sınırsızdır. Bu açıdan; varlıktan çıkış ya da kaçış imkânsızdır. Bilinç de bu varlık alanında kapatılmış, hapsedilmiştir. Dolayısıyla insan, varlık alanında hiçbir seçim yapamamaktadır. O, burada ne ölümü ne de yaşamı seçebilmektedir. Levinas'a göre bu açıdan varlık, kötülük ve bir saçmalık halidir. “İly'a dehşettir ve cehennemini bir şeydir.”⁹

*“Var'da ben, sadece kendisinden kaçmakta başarısız olmakla kalmaz, aynı zamanda varoluşun kendisini de engellemez. Böylece Levinas ölümün korkunçluğu ya da trajedisini değil, tam tersine yaşamak zorunda olmanın ve varolmanın kaçınılmaz zorunluluğu tarafından hapsedilmiş ve kapana kısırlanmışlığın anlamını iletmektedir.”*¹⁰

Levinas'a göre Var, insanın üzerine tüm dehşetiyle çökmektedir. Bu durum, Levinas düşüncesinde uyuyamayan insanın içinde bulunduğu duruma karşılık gelen uyanıklık hali ile karakterize edilmektedir. İnsanın uyuma isteği karşısında uyanıklık tarafından kuşatılması gibi Var'da da insan, benzer bir kuşatılma ve zapt edilme ile

⁸ Alain Finkielkraut, *Sevginin Bilgeliği*, (çev. Ayşen Ekmekçi), İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1995, s. 16.

⁹ Emmanuel Levinas, *Existence and Existents*, (çev. Alphonso Lingis), Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, 1978, s. 60.

¹⁰ Volkan Çelebi, “Tina Chanter ile Levinas Üstüne”, (çev. Melek Zeynep Zafer, Adnan Esenyel), *Mono Kusursuz Labirent Dergisi*, Sayı 8-9, 2010, s. 731.

karşı karşıyadır. Bu anlamda uyanıklık, Levinas düşüncesinde her şeyden önce öznesi olmayan bir deneyimdir ve anonimdir.¹¹ Bu deneyim, Ona göre insanın varoluşuna ilişkin gerçekleşen temel deneyimdir. Var, bir tür sıkışmışlık halidir. Uykusuzluktur. Varolanın varoluşuna bağı nedeniyle ortaya çıkan hapsolmadır. Zincirlenmedir. Levinas burada insanın yaşadığı iki deneyimden söz açmaktadır. Bu durumu, söz konusu deneyimler üzerinden açıklamaktadır. Bunlar, utanma ve bulantıdır. Levinas'a göre insanın kendine zincirlenmişliği bulantı ve utanmada deneyimlenmektedir. Utanan insan, yaşadığı utanç nesnesi karşısında kaçmayı arzulamaktadır. Buradaki arzu, nesneden kurtulma, gizlenme isteği karşısında kaçıp kurtulamamanın çaresizliği olarak açığa çıkan duygu olmaktadır. Ancak Levinas, utanmayı genel kabul gören bu anlamıyla; insanın utanç nesnesi gördüğü şeyden gizlenmesi, kaçıışı arzulaması olarak değil, bizzat insanın kendisinden kaçamamasının ifadesi olarak düşünmektedir. Levinas'a göre bu anlamda utanmada açığa çıkan sıkışmışlık hissi aslında insanın kendi varlığı ile olan ilişkisinin dışavurumu olmaktadır. Ona göre insan, utanmada kendisinden kaçıışı arzulamaktadır. Levinas'a göre, bulantıda da utanma ile benzer bir durum söz konusu olmaktadır. Bulantıda insan, varlığın boğucu etkisini olanca yoğunluğu ile hissetmekte ve kaçma arzusu taşımaktadır. Bu anlamda Levinas'ta bulantı da tıpkı utanmada görüldüğü gibi insanın kendisine çakılı oluşunun dışavurumu olarak anlaşılır olmaktadır.¹²

Bulantı kavramı, Sartre düşüncesinde de öne çıkan bir kavramdır. Ancak Sartre'da bulantı, insanın varoluşunu gerçekleştirme yolunda duyumsadığı bir tiksinti hali olarak düşünülmektedir. Sartre'a göre dünya, bir saçmalık yeri ve insan için tanrısız, bir başına, terkedilmiş olarak yapayalnız kalmanın duyumsandığı yerdir. Ona göre insan, bu başıboşlukta özgürlüğe ve sorumluluğa yazgılı olarak ağır bir yükü omuzlamaktadır. Hiçbir dayanağı olmayan insan, mutlak bir değer yokluğu ile yüz yüzedir. Bu yüz yüzelikte görünür olan, insanın kendi varoluşunun ürkütücülüğüdür. Sartre'a göre insan bu noktada kendi varoluşunun sorumluluğunu üstlenmek, başkaları arasında bir başınalığını görmek durumundadır. Bu açıdan; insan, başkaları arasında başka olduğunu görerek kendine yabancılaşmaktan uzaklaşmak, varoluşunu

¹¹ Levinas, *Existence and Existents*, s. 66.

¹² Emmanuel Levinas, *On Escape*, (çev. Bettina Bergo), California: Stanford University Press, 2003, s. 64-67.

üstlenerek kendi değerini kendisi yaratmak zorundadır. Tüm bu süreçte açığa çıkan tiksinti hali, Sartre'da varoluşsal bir deneyim olan bulantı kavramıyla açıklanmaktadır.

Görüldüğü gibi gerek Levinas gerek Sartre düşüncesinde varoluş bir yük, ağırlıktır. Varoluşun bu ağırlığı, insan için kaçınılmazdır. Kaçışı olmayan varoluş, her iki düşünürde de bir fark edıştır. Bu kendini fark etme hali, yalnızca varoluşun ağırlığının duyumsandığı noktada ortaya çıkmaktadır. Sartre, dünya karşısında varoluşun ağırlığında hiçliğin yarattığı kaygıyı, bulantı deneyimiyle açıklamaktadır. Levinas ise bulantıyı hiçliğin değil, varlığın korkusunu, anlamsız sıradanlığını, insanın varlığa mahkûmiyetini açıklamak için ortaya koymaktadır. Fakat her iki düşünürde de bulantı, varoluşsal bir deneyim olarak ortaya çıkmaktadır. Sartre düşüncesinde insan, hiçlik karşısında bulantıyı deneyimlemekte ve bu hiçlik yoluyla, varoluşun özgürlüğe mahkûmiyette gerçeklik kazandığını görebilmektedir. Bu açıdan; Sartre'da insan olmak, özgürlüğe yazgılı olmak demektir. Sartre'da insan, özgürlüğü yoluyla kendi varoluşunu kendisi ortaya koyabilmekte, varolmayı gerçekleştirmektedir. Levinas'ta ise insan, varolma halinde Sartre'da olduğu gibi varlığını kurma ya da oluşturma gayretinde değildir. Levinas'ta varolma hali, ben'in kurtulması için içinden çıkılması gereken bir varlık durumudur. Bu açıdan; Levinas düşüncesinde insan, kurulan, kendi özünü kendisi yaratan ve özgürlüğe yazgılı olma anlamında değil; kendi olma adımıyla kendine çakılı oluşundan kurtulmasına yazgılı olan anlamında düşünülmektedir.

Peki, Levinas Var durumundan kaçışın, insanın kendisinden kaçışının olanaklılığı üzerine ne söylemektedir? Levinas, Var durumundan Var düşüncesinde temellenen hipostaza geçiş yapmaktadır. Hipostazla birlikte artık gece kaybolmuştur. Levinas düşüncesinde hipostaz, her şeyden önce bir kaçış adımıdır ve bu anlamda olmaktan varolan durumuna, şey olmaya, isim duruma geçiş anlamına gelmektedir. Bu noktada Levinas'ta hipostaz düşüncesi, varlığa ilk anlam verme olarak karşımıza çıkmaktadır. Ona göre hipostaz, varolanların varolmalarını üstlenmesi durumudur. İlk anlam ve ilk özgürlük olması da bu anlamdadır.¹³

Levinas'a göre özne olmanın ilk adımı hipostazda gerçekleşmektedir. Hipostatik ben, şimdiye ait olarak geçmişten ve gelecekte sınırlanmanın ifadesidir. İlk özgürlük

¹³ Levinas, *Existence and Existents*, s. 74.

olması bu anlamdadır. Ancak yine de hipostazda özne söz konusu değildir. Mutlak bir özgürlük yoktur. Çünkü hipostatik ben, kendine zincirlenmiş durumdadır. Ben, burada yalnızca var durumundan çıkan ve varoluşunu üstlenen bir varolandır. Var durumundan çıkış ise öznenin varolanlarla birlikteliği ve ilişkisidir. Burada ben, her şeyin kendisinden yola çıkıp yine kendisine geri döndüğü bir ilişki içerisinde konumlanmakta ve bu durum, Levinas düşüncesinde ben'in özdeşliği, yalnızlığı ve kendine zincirlenmişliği olarak açıklanmaktadır. Dolayısıyla hipostazda ben, gerçek bir özne değildir.

Levinas'a göre; hipostazda zincirlenmiş olma, kişinin varlığın ağırlığını, varoluşun ağırlığını duyması ve üstlendiği varoluşla varlığın ağırlığı altında ezilmesi anlamlarına gelmektedir.¹⁴ Hipostazda nihai özgürlüğün elde edilmemiş olması bundandır. Hipostazda kişi, Var'dan çıkışın ilk deneyimini yaşamaktadır. Bu deneyimde şeylerle ilişki kurmakta ve ilk kez şeylerin farkına varmaktadır. Bu, ben'in dünyayla ilişkisidir. Levinas'a göre burada ben'in bir ayağı yine Var'dadır.¹⁵ Çünkü ben'in dünyayla ilişkisi, nihai bir kurtuluş değil yalnızca kılık değiştirmiş bir bağlılıktır. Levinas'a göre bu bağlılık hali, ben'in hala başka bir tür sıkışmışlık içerisinde bulunduğu ifadesidir. Sonuç olarak; ben, Var durumundan çıkış hipostazda gerçekleştirememektedir.

Levinas'ın ben'in varlığın ağırlığı altında ezilmesinde bulunduğu çıkış yolu, öteki'dir. Ben, yalnızca öteki ile karşılaşmada yani öteki karşısında tam anlamıyla Var'dan çıkabilecektir. Bu çıkış ile de kişinin özgürlüğü, sorumluluk ve zorunluluğa dönüşecektir. Levinas düşüncesinde sorumluluk ve zorunluluk bu noktada karşımıza çıkmaktadır. Hipostazda kişi, yalnızca kendisinden sorumlu ve bencil dünyasında yalnızca kendisi için'dir. Varoluşunu üstlenen ben ise öteki ile gerçekleşen karşılaşmada yani ötekine duyduğu sorumlulukta öteki için'dir. Levinas'a göre ben, yalnızca bu karşılaşmada anlamını kuracak ve ancak bu yolla varlığın dayanılmaz ağırlığından kurtulabilecektir.

Sonuç olarak, söyleyebiliriz ki; Levinas düşüncesinde varlıktan kaçış, öteki için olmaya uzanan düşünsel bir yolculuktur. Bu yolculukta şüphesiz varılmak istenen bir yer ve bu yere ulaşmakta izlenen bir güzergâh söz konusudur. Levinas, varlığı bir kaçış

¹⁴ Gözel, *Varlıktan Başka: Levinas'ın Metafiziğine Giriş*, s. 89.

¹⁵ Levinas, *Existence and Existents*, s. 48.

olarak sunarken aslında insana çıkış arayışındadır. Bir başka deyişle, insana ulaşmayı amaçlamaktadır. Dolayısıyla Levinas felsefesinde Var düşüncesi, hipostaz ve öteki'yle karşılaşma, bu düşünme doğrultusunda ortaya koyulmuş düşüncelerdir. Bu açıdan; Levinas'ın insana yönelimi bu üç önemli düşünce noktası üzerinde anlaşılabilirlik kazanmaktadır.

Bu bölümde Varlıktan Kaçış: İlya ve Hipostaz başlığı altında, varlıktan kaçışın güzergâhı olan Var ve Hipostaz kavramlarına değindik. Şimdi açıklık kazandırılması gereken düşünce, ben ve öteki düşüncesidir. Levinas, ben ve öteki derken kime işaret etmektedir? Şimdi bu soru üzerinde durmak, Levinas'ın insan anlayışının kavranmasında önemli bir uğrak olan ben ve öteki kavram çiftini açıklamak uygun olacaktır.

1.2. BEN VE ÖTEKİ

Bir filozofun felsefesine bakıldığında, bir diğer ifade ile yarattığı düşünce bütünlüğü göz önüne alındığında, bu bütünlüğün berisinde filozofun oluşturduğu düşünce zemini ve bu zeminin hangi kaynaklar aracılığıyla oluşturulmuş olduğu, önemli bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu anlamda Levinas düşüncesinin oluşumu da diğer tüm filozoflarda görüldüğü üzere belli bazı düşünce kaynaklarının birlikteliği olarak kendisini göstermektedir. Bu bölümde bu bakış açısıyla, Levinas düşüncesinde ben ve başkası kimdir? Sorularının, ben ve başkası düşüncesinin hangi düşünsel zeminde oluşturulduğu ve hangi düşünce kaynakları doğrultusunda ortaya koyulduğu göz önünde bulundurularak yanıtlanmasına çalışılacaktır.

Levinas felsefesi'nin, Levinas'ın yazdıkları ve söyledikleri göz önünde bulundurulduğunda, Kitâb-ı Mukaddes ve Talmud yorumlarının büyük etkisi altında oluşturulmuş bir bütünlük olduğu kabul edilmektedir. Levinas, Yahudi bir ailede yetişmiş, Yahudi bir filozoftur. Böyle olduğu içindir ki; Yahudi geleneği ve Yahudi halkının tarihi konusunda önemli bilgi birikimine sahiptir. Bu birikim, belirgin biçimde yazmış olduğu felsefe metinlerinde kendisini göstermektedir.

Levinas, ben ve öteki odağında ve başka olanın ben'e öncel olduğu vurgusu temelinde bir felsefe inşa etmektedir. Onun bu düşünsel inşasının en temel düşünce kaynağını ise Kitâb-ı Mukaddes'te yer bulan Tanrı ve Kâbil arasındaki diyalog

oluşturmaktadır. Bu diyalogda Tanrı Kâbil'e, kardeşi Hâbil'i işaret ederek nerede olduğunu sormaktadır. Kâbil de Tanrı'nın bu sorusuna, “*Ben kardeşimin bekçisi miyim?*”¹⁶ Sorusuyla karşılık vermektedir. Levinas'a göre soruya soruyla verilen bu yanıt, bir soruna işaret etmektedir. Kâbil, verdiği yanıtla aslında bir sorunu dile getirmektedir. Levinas'a göre bu sorun, ben ve öteki arasındaki ilişki sorunudur. Benim karşımdaki insanla olan ilişkimde karşımdakinden sorumlu olmam bir zorunluluk mudur? Ben ve karşımdaki insan arasında ne türden bir ilişki söz konusudur?

Levinas, Tanrı ve Kâbil arasında yer bulan bu diyalogda, Kâbil'in Tanrı'ya verdiği yanıtın, egoizm düşüncesine atıf olduğunu düşünmektedir. Levinas'a göre, Kâbil buradaki tutumu ile insanın, başkası'nın var olması ya da varolanlığı üzerinde bir yetki ya da yükümlülüğünün, sorumluluğunun olup olmadığının tartışmaya açık olduğu düşüncesini öne çıkarmaktadır. Levinas'a göre, Kâbil burada benim kardeşim bile olsa bu sorgulama mümkündür vurgusuyla Tanrı'ya karşılık vermektedir. Kâbil burada kendi bilinçliliği ve iradi yapıp etmeleri nezdinde kardeşini gözetmenin herhangi bir yeri olmadığına işaret etmektedir. Levinas, Kâbil'in bu tutumuna baktığında insanın başkası söz konusu olduğunda Tanrı karşısında dahi hesap verme yükümlülüğünün tartışmalı olabildiğine dikkat çekmektedir.

Levinas'a göre burada, “*Kâbil'in yanıtı içtendir. Yalnız bu yanıtta etik eksiktir; sadece ontoloji vardır: Ben benim ve o da o. Biz ontolojik varlıklarız.*”¹⁷ Bu açıdan bakıldığında; Levinas'a göre, Kâbil'in buradaki çıkışı, ben ve başkası arasındaki ilişkinin ne türden bir ilişki olduğu sorgusunu önemli yapmaktadır: Başkası ben'i neden ilgilendirir? Kimdir başkası? Ben kimim?

Levinas'ta ben'in ortaya çıkışı, bir önceki bölümde belirtildiği üzere ilk kez hipostazda gerçekleşmektedir. Hipostazla birlikte ben, anlamsız ve öznesiz bir varolma fiilinden çıkarak, kendisini dünya içinde konumlandırmaktadır. Burada bir bedende vücut bulan ben, ihtiyaçları ve kendisi arasındaki döngüsellikte, bu anlamda; ontolojik bir birliktelikte var olmaktadır. Levinas'a göre bu birliktelikte ben'in konumu, kendisi ve varolanların kendisi için olduğu anlayışı üzerine kurulmaktadır.

¹⁶ Emmanuel Levinas, *Difficult Freedom Essays on Judaism*, (çev. Séan Hand), Baltimore: The John Hopkins University Press, 1990, s. 20.

¹⁷ Levinas, “Felsefe, Adalet ve Aşk”, (çev. Medar Atıcı), *Sonsuza Tanıklık*, s. 248.

Burada ben'in, varoluşun düzeninde başlangıç olduğu düşüncesi öne çıkmaktadır. Bir başka deyişle; Levinas'a göre, ben'in kendiliğini İlya'nın anonimliğinden kurtarması ve bu yolla varlığa tahakküm edebilmesinde, ben'in temelde olduğu bir düşünme açığına çıkmaktadır. Levinas burada şu sorgulamayı dikkate değer bulmaktadır: Şeylerle ilişkisinin söz konusu olduğu varlıkta hükümranlığını elinde tutan ben, başkası'yla ilişkisinde nasıl bir konum kazanacaktır? Ben ve başkası arasındaki ilişki ne türden bir ilişkidir? Levinas burada, başkalık düşüncesine giriş yapmakta, nesne ve başkası arasında ulaşılabilirlik fikri odağında bir ayrışma düşüncesine kapı aralamaktadır. Başkalık düşüncesinin, Levinas'ın düşüncesinde ne şekilde anlaşıldığını ikinci bölümde aşkınlık konusuyla bağlantılı olarak Aşkınlık ve Sorumluluk başlığı altında ayrıntılı olarak incelemeye alacağız. Ancak bu düşüncenin başkası düşüncesinde yer bulan önemi, kısa bir anlatımla da olsa çalışmamızın bu bölümünde yer verilmesini gerektirmektedir.

Levinas'ta Başka düşüncesi, başkası'ndan söz edildiği durumda gündeme getirilmektedir. Başka ve başkası ilişkisinden söz edilmeye başlandığında da yüz kavramından söz edilmektedir. Çünkü Levinas, felsefesi içerisinde Başka'yı yüzle tasavvur etmektedir. Ona göre başkası'nı başkası kılan özellik yüzüdür. Başkası, yüzü yoluyla ki başka bir ben olarak kendisini sunmamaktadır. O, biriciktir. Başkası, ben'e kendisini yüzü yoluyla duyurmaktadır. Bu anlamda Levinas felsefesinde başkası'yla ilişki, yüzle ilişki olarak yüz yüze ilişki biçiminde anlaşılmaktadır. Peki, Levinas'ın burada işaret ettiği yüz nedir? Yüzün biricik olmasının anlamı nedir?

“Levinas için yüz, her ilkeye, düşünceye ve anlama öncel olandır. O, anlamlılığın kendisi, bütün anlamların anlamıdır. Kendisini konukseverlik, selamlama, dostluk, aşk, sorumluluk ve yerine geçmede gösterir. Fakat yüz, görünür kılınamaz tekilliğinde her zaman yoksunluğun, sefaletin, yaralanabilirliğin ve kırılabilirliğin yüzüdür.”¹⁸

Levinas, burada yüz derken somut bir insan yüzüne gönderme yapmamaktadır. Ona göre yüz, burun, alın ve gözlerin birlikteliği ile karşımıza çıkan somut bir var olan

¹⁸ Volkan Çelebi, “Giriş”, *Mono Kusursuz Labirent Dergisi*, Sayı: 8-9, 2010, s. 14.

değildir. Bu açıdan, bir algı nesnesi olarak da anlaşılmalıdır. Yüz, şey değildir. Şeylerin yüzü yoktur. Levinas'a göre yüz, varlıktan gelmeyen, kendini kendinde sunabilendir. Oysa şeyler, belirlenim ögeleri olarak kendinde bir açıklık ve anlam barındırmamaktadırlar. Dolayısıyla yüzü indirgeme, Levinas'a göre olanaksızdır. Yüz, bir şeye indirgenemezdir. O, kimliksizdir.¹⁹ Levinas'a göre;

“Anlamanın ilk olgusu yüzde meydana gelir. Yüz, bir şeyle olan ilişkisinde bir anlam kazanıyor değildir. Yüz kendiliğinden anlamlıdır, onun anlamlı olması anlam vermeyi önceler, anlamlı bir davranış çoktan onun ışığında ortaya çıkar, o ışığı ışığın görüldüğü yere yayar. Yüzün anlamlılığını açıklamak zorunda değiliz, çünkü her açıklama ondan itibaren başlar. Başka türlü söylersek, Var'ın absürd hişirtisinin sonunu ifade eden Başkası ile birliktelik, anlam veren bir ben'in eseri olarak oluşmaz.”²⁰

Görülmektedir ki; Levinas, ben ve başkası arasındaki ilişkide yüz mefhumunu, kendinde anlam olarak tanıtmaktadır. Yüz, Ona göre her türlü anlam vermeyi öncelemektedir. Bu anlamda Levinas'a göre ben ve başkası arasındaki karşılaşma, her şeyden önce anlamın görünür olduğu yerdir. Bir başka deyişle; öteki'yle karşılaşma, yüz yoluyla ki anlamdır.²¹

Levinas'ın başkası'yla ilişkiyi yüz yüze ilişki olarak tarif ettiği noktada bu yüz yüzeliği ilk olarak aşk (eros) üzerinden betimlediği görülmektedir. Levinas'ın düşünce çizgisi göz önünde bulundurulduğunda aşk deneyimi ve bu deneyimin Levinas düşüncesinde kazandığı anlam, şüphesiz ben ve başkası ilişkisinin doğasının anlaşılması adına önemli kalkış noktasıdır. Bu sebeple bu noktada Levinas'ın aşk üzerine söylediklerine bakmak yerinde olacaktır.

Levinas aşk için, ben'in başkası'na doğru, Başka'ya açılan bir aşkınlık hareketi olduğuna dikkat çekmektedir. Levinas'a göre aşk, insanı kendinden çıkaracak kertede olması iledir ki güçlü bir duygudur. Aşk yoluyla insan, kendinden çıkmanın gücünü,

¹⁹ Levinas, *Difficult Freedom Essay On Judaism*, s. 8.

²⁰ Levinas, “Eros'un Fenomenolojisi”, (çev. Özkan Gözel), *Sonsuza Tanıklık*, s. 109.

²¹ Levinas, “Felsefe Adalet ve Aşk”, (çev. Medar Atıcı), *Sonsuza Tanıklık*, s. 241.

sınırını görebilmektedir.²² Ben, bu sınırdan başkasının erişilemez, indirgenemez olduğunu ve üzerinde tahakküm kurulamaz olduğunu fark etmektedir. Burada fark etme, başkası'ndan kaynaklı ya da aşkın kendisinin bir özelliği olarak söz konusu olmamaktadır. Bu, Levinas'a göre yalnızca başkası'nın mutlak başkalık olarak konumlanmasından kaynaklıdır.²³

Dolayısıyla ben, âşık olduğu insana duyduğu bağıllık hissi ile kendinden çıkışı deneyimlemekte, bu deneyim neticesinde başkası'nın ele geçirilemez olduğunu görmektedir. Aşk, dışsallığa bir arzudur Levinas'a göre. Ancak, aşkıta aşkınlık ve içkinlik bir aradadır. Bu şu demektir: Aşkıta ötekine bir yönelim varsa da, bir kendine dönüş de söz konusudur. Çünkü aşk, öteki'yle ihtiyaca sapslanan bir ilişkidir. Ancak aşk, her ne kadar öteki'yle ihtiyaca sapslanan bir ilişki bile olsa, bu ihtiyacıdaki ön koşul yine öteki'nin tam bir dışsallığı, aşkınlığı olarak karşımıza çıkmaktadır.²⁴

Aşk deneyimi ile Levinas, her ne kadar ben ve başkası arasında ayrılık olduğu düşüncesine dikkat çekmiş olsa da, ben'in başkası'na duyduğu aşkıta, başkası'nın bu aşkıya yanıt vermesini arzulanması ile ben'in kendisine dönüş yoluna girdiğini ifade etmektedir. Bu, Levinas'a göre aşkınlığın içkinliğe dönmesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla aşk, ben ve başkası arasında ortaya çıkan simetrik bir ilişkinin deneyimidir. Levinas bu noktada aşkın yanı sıra bir edilgenlik deneyimi olarak düşündüğü ölümden de söz etmektedir. Levinas'a göre ölüm mutlak bilinmezliktir, gizemdir. Ölüm, gelecektedir ve bu açıdan; ölüm, gelecekle bir ilişkidir. Levinas'a göre gelecekle bir ilişki olan ölümden, "*ölümün başkalığı özneyi yutmakta, özne ölümün gizeminde yitmektedir.*"²⁵ Dolayısıyla ölüm de aşk deneyimine benzer şekilde kendine dönüş yolunu açmaktadır.

Başta da ifade edildiği üzere, Levinas düşüncesinin odağında ben ve başkası arasında ne türden bir ilişki olduğu sorusu bulunmaktadır. Bu soru, ben ve başkası kimdir? Sorularını da beraberinde getirmektedir. Levinas yüz kavramıyla ben ve başkası arasında ayrılığı, farklılığı vurgulamakta, ortaya koyduğu deneyimler neticesinde de başkası'nı mutlak başkalık düşüncesinde açıklamaktadır. Bu yolla

²² Emmanuel Levinas, *Time and the Other and Additional Essays*, (çev. Richard A. Cohen), Pittsburg: Duquesne University Press, 1987, s. 76.

²³ Sengün Meltem Acar, "Levinas'ta Aşkınlık Düşüncesine Giriş", *Kaygı Dergisi*, Sayı 27, 2016, s. 99.

²⁴ Levinas, "Aşkın İkircikliği", (çev. Melih Başaran), *Sonsuza Tanıklık*, s. 101.

²⁵ Gözel, *Varlıktan Başka: Levinas'ın Metafizikine Giriş*, s. 110.

başkası'nı tanımlamakta, başkası'nı mutlak başkalık olarak konumlandırmaktadır. Peki, nedir mutlak başkalık? Ben ve başkası arasında yer bulan bu mesafenin nedeni nedir? Ben'in başkası'na her uzanışında başkalığa açılması ne anlam ifade etmekte ve kendisine geri dönmesinin manası ne olarak karşımıza çıkmaktadır? Tüm bu sorular, esasında Levinas felsefesinde tek bir kaynaktan çıkan sorulardır. Bu nedenle, öncelikle Levinas düşüncesinde yer bulan bu meselelerin esas kaynağına yönelmek yerinde olacaktır.

Levinas, öncelikle geleneksel metafiziğe bakmakta ve burada Aristoteles'le başlayan *ilk felsefe ontolojidir* anlayışını görmektedir. Levinas, sonrasında da bu anlayışın kabulü ve devamında kendisine gelinceye dek devam eden ontoloji temelinde yapılan felsefenin varlığını vurgulamaktadır. Dikkatini bu nokta üzerinde yoğunlaştırmaktadır. Ona göre; bu felsefenin bakış açısında bütünleştirmeyi, aynılaştırmayı, evrenselleştirmeyi, birleştirmeyi salık veren temel düşünce yer bulmaktadır. Ona göre bu düşünme, ben'den başlayan bir düşünmedir. Ben'den başlayan bu düşünmede başkaya yer kalmamaktadır. Bu noktada Başka ve Aynı arasında bir çatışma baş göstermektedir. Bu çatışmada da ben ve başkası'nın özdeşliği fikri parlamaktadır.

Levinas, aynılık felsefesi dediği bu düşünmeye karşıt biçimde ayrılığın, farklılığın, tekilliğin vurgulandığı bir felsefe anlayışını öne çıkarmakta, ayrılık vurgusu taşıyan sorgulamanın zorunlu olduğuna dikkat çekmektedir. Levinas, Başka'nın Aynı'ya direndiğini düşünmektedir. Ancak, bunun görülemediğine vurgu yapmaktadır. Levinas burada, Başka'nın Aynı'ya direndiğini görmenin, insanın ve insanlığın kaynağının açıklanmasının tek anahtarı olarak karşımızda durduğunu düşünmektedir. Ona göre insanlığın kaynağı, Başka'dadır. Bu açıdan, Başka'dan yola çıkarak gerçekleşecek olan bir düşünmeye ihtiyaç vardır. Levinas bu düşünce doğrultusunda, felsefesinde ben ve başkası'nın özdeşliği fikrini yıkararak, ben'in Var'dan kurtuluşuyla birlikte başkası'nın indirgenemez, tüketilemez olduğunun açığa çıktığı, başkası'nın başlangıç alındığı bir düşünmeyi öne çıkarmaktadır.

Levinas'a göre, ben ve başkası arasındaki ilişki, her şeyden önce bilincin yönelimselliğini ve bu anlamda bilincin egemenliğini ortadan kaldıran bir ilişkidir. Dolayısıyla Levinas'a göre, yalnızca deneyimler yol göstericidir: "*Levinas, varolanın kendi varoluşundan kurtulmasının bilince bağlı yönelimsel bir tavırla olanaklı*

olmadığını düşündüğü için, incelemesini bilincin egemenliğini sarsan deneyimlerle sürdürür."²⁶ Aşk ve ölüm, Levinas'ın bu doğrultuda söz ettiği deneyimlerdir. Levinas'a göre, bu iki deneyimde Başka'nın sınırı keşfedilmekte, başkası'nın ben karşısında, Aynı'nın Başka karşısında direnci görünürlük kazanmaktadır.

Ancak Başka, her iki deneyimde görünür olsa da, Levinas'ın ifade ettiği üzere içkinliğe dönüş yolunu açtığı içindir ki; bu deneyimler, burada yanıt bekleyen sorulara cevap olamamaktadırlar. Peki, nedir yanıt bekleyen sorular? Levinas bu soruları şu şekilde sıralamaktadır: "*Bir senin başkalığında, bu sende erimeksizin ve kendimi kaybetmeksizin nasıl ben kalabilirim? Kendi şimdinde olduğum ben olmaksızın, yani kaçınılmaz olarak kendine dönen bir ben olmaksızın, ben nasıl bir sende ben olarak kalabilir? Ben, nasıl kendisinden başka olur?*"²⁷

Levinas, görülmektedir ki; kendisinin de ifade ettiği üzere, başkası'nın başkalığında kaybolmaksızın kalabilecek ben'e dikkat çekmektedir. Kendisine dönmeyen bir ben ve başkası'nda kaybolmayan, hapsolmayan bir ben'in olanaklı koşulunu araştırmaktadır. Burada belirtilmelidir ki; bu araştırma ve sorgulamalar, en temelde ben ve başkası arasında ne türden bir ilişki olduğunun, ben ve başkası kimdir? Sorularına yanıt bulma çabasının tezahürüdür.

Levinas bu noktada başkası'nın yüzüyle girilen etik ilişkiyi gündeme getirmekte, ben ve başkası arasındaki ilişkiyi, etik ilişki ile açıklamaktadır. Ona göre ben'in kendisine dönüş yolunun mümkün olmadığı durum, yalnızca etik ilişkide mümkün olacaktır. Levinas, burada söz konusu etik ilişkiyi, başkası'nın yüzü üzerinden tanıtmaktadır. Levinas'a göre ben, başkası karşısında kayıtsız kalamamakta, ondan kaçmamakta ve yanıt vermemezi yapmamaktadır. Ben, yüz karşısında bir tür sıkışmışlık içerisinde ve kaçma olanağı bulamamaktadır. Başkası bana yüzüyle kendisini dayatmaktadır. Bu dayatmanın neticesinde ben, kendisini sorguya çekmekte, bencilliğini sorgulamaktadır.

Levinas'a göre yüz konuşmakta ve *öldürmeyeceksin* demektir.²⁸ Başkası, yüzünde öldürmeyeceksin çağrısı taşımaktadır. Bu çağrı, ben'e bir emir gibi

²⁶ Acar, *Levinas'ta Aşkılık Düşüncesine Giriş*, s. 98.

²⁷ Levinas, *Zaman ve Başka*, s. 120.

²⁸ "*Levinas, öldürmeyeceksin emrini başkasının yüzüyle ilişkilendirir, zira yüz bunu söyler. Bununla birlikte Tevrat'tan ödünç alınmış bu emrin anlamı, başkasını bilfiil öldürmemin yasaklanmasının*

sunulmaktadır. Bu sebeple ben ve başkası arasında bir ortaklık söz konusu olamamaktadır. Çünkü başkası emredendir, buyurandır. Dolayısıyla ben ve başkası arasında bir eşitlik düşüncesi yer bulmamaktadır. Levinas'ta yüz yüze ilişki, eşitsizliğin görünümü olmaktadır. Levinas'a göre bu eşitsizlikte ben'in konumu açıktır: Ben, Başka'ya maruz bırakılmıştır.

“Başka, kuşatılmazlığı ve tüketilemezliği ile ben'den yüksek'tir ve başkası'ndan sonsuza açılan kapıdır. O, başka olarak hiçbir zaman ben'in anlam dünyasında asimile edilemezdir ve daima ben'e aşkındır. Ben başkayı kavrayamaz; onun karşısında kendisini haklılaştırılmaz ve onun üzerinde iktidarını uygulayamaz. Bu durum, başka ve başkasının izini taşıyan başkası ile olan ilişkinin simetrik bir ilişki olmadığını göstermektedir. İşte tam da bu durum ben'in aşılması ve öznenin yıkılmasıdır.”²⁹

Levinas'a göre ben ve başkası arasındaki etik ilişki, her şeyden önce asimetrik bir ilişkidir. Başkası'nı indirgemek olanaksızdır. O, tüm belirlemeleri aşan ve bir kavram dolayımında açıklanmayı, anlaşılmayı olanaksız kılandır. Levinas, başkası'nın bir anlama nesnesi olmadığını ifade etmektedir. Başkası, her şeyden önce insandır ve böyle olduğu içindir ki; O bir kadın, erkek, kadın, arkadaş vb. dir de. Dolayısıyla tanınması olağandır. Ancak Levinas'a göre bu tanınma, sınırlı bir belirlenim olarak anlamlıdır. Başkası, tüm bu kavramsallaştırmaları ve tanınmayı aşmaktadır. O, tüketilemeyen ve indirgenemeyendir. Bu anlamda anlam dünyamızın sınırlarını aşandır.³⁰

Levinas, Kâbil'in Hâbil'i işaret ederek vermiş olduğu “*Ben kardeşimin bekçisi miyim?*” yanıtını, ben ve başkası ilişkisinin öncelikle etik bir ilişki olduğu ve ben ile başkası arasında özdeşleşmenin imkânsız olduğu vurgusu temelinde değerlendirmeye almaktadır. Çünkü Levinas'a göre; “*ben'in başkası'yla kısmi bir özdeşleşmesi bile etik*

ötesine taşınarak toplumsal adalet talebi olarak yorumlanır.” (Zeynep Direk, *Başkalık Deneyimi*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2005, s. 145.)

²⁹ Anlı, *Levinas'ın Aşkınlık ve Yükseklik Kavramları Bağlamında Ben'in Monadlaşması ve Ontolojinin Şiddeti*, s. 25.

³⁰ Anlı, *Levinas'ın Aşkınlık ve Yükseklik Kavramları Bağlamında Ben'in Monadlaşması ve Ontolojinin Şiddeti*, s. 26.

*ilişkinin ortadan kalkmasına sebep olacaktır.*³¹ Başkası'nın yüzü ve bu yüzden ben'e ulaşan çağrı ile kendisini gösteren ayrılık fikri, Levinas düşüncesinde başkası'nın yüksekte konumlanması olarak anlamını kurmaktadır. Başkası buyurandır, emredendir.

Buraya kadar ben ve başkası ilişkisi odağında kalarak ben ve başkası'nın konumunun ne olduğu sorgusu üzerinde durduk. Levinas'a göre ben ve başkası, her şeyden önce yüz yüze ilişkinin iki ögesidir. Ona göre bu ilişkide başkası emreden olarak yüksektedir ve başkası, yalnızca varlıktan koparak seslendiğim bir ilişkide olan ve yüzüyle karşılaşılan olarak anlamlıdır. Ben'in durumu da açıktır: Ben, başkası'nın yüzü iledir ki; kendisini sorguya çekmekte ve ben olmaklığını bu yolla kazanmaktadır. Bu yolla özne olabilmektedir. Levinas'a göre başkası buyuran, ben ise buyur eden, *efendim* diyendir. Bu açıdan ben olmak, başkası için olmaktır. Başkası için olmak da sorumlu olmaktır. Dolayısıyla Levinas düşüncesinde insan olmak, sorumlu olmaktır.

Sonuç olarak; Levinas düşüncesinde ben ve başkası kimdir? Soruları, yüz yüze karşılaşmada, asimetrik bir ilişki olan etik ilişkide yanıtı açık kılınabilir sorulardır. Peki, buradaki etik ilişki nasıl bir ilişkidir? Ben ve başkası fikrinin Levinas düşüncesinde kazandığı anlam bu anlatımda açık kılındıktan sonra, bir diğer anlam açıklığı, başkası ve ben arasındaki ilişkide, başkası'nın ben'i neden ve nasıl ilgilendirdiği sorgusu üzerine gerçekleştirilmeyi beklemektedir. Bu açıdan şimdi ben ve başkası arasındaki etik ilişkinin özünü oluşturan başkası için olma düşüncesi üzerinde durmak yerinde olacaktır.

1.3. YERİNE GEÇME

Levinas düşüncesinde ben'in yüzle ilişkisi, her şeyden önce etik bir ilişkidir. Buradaki etik ilişki ise başkalıkla bir ilişkidir. Çünkü Levinas düşüncesinde yüz, başkalık alanına aittir. Bu anlamda Levinas, ben ve başkası arasında ontolojik bir ayrımı değil, başkalık düşüncesi odağında etiğin yarattığı bir ayrımı öne çıkarmaktadır. Bu ayrımın sınırını da başkalık alanının sınırı olarak düşünmektedir. Levinas bu sınırı, aşk ve ölüm düşüncesinde betimlemektedir. Bunları bir önceki bölümde, ben ve başkası başlıklı yazımızda ayrıntılı biçimde ele almıştık.

Şimdi açık kılınması gereken konu, bu sınırın ötesine geçilerek ötesinde ne olduğunun görülmesi meselesidir. Levinas, başkalık alanına giriş yaptığı noktada ben

³¹ Direk, *Başkalık Deneyimi*, s. 142.

ve başkası arasındaki ilişkinin içeriği ile ilgili ne söylemektedir? Şimdi bu sorgulama üzerinde durmak yerinde olacaktır.

Levinas, ben ve başkası arasında yer bulan etik ilişkiyi, öncelikle seslenmenin yarattığı bir ilişki olarak düşünmektedir. Ona göre; yüz konuşmakta, ben'e seslenmektedir. Başkası, yüzünde *öldürmeyeceksin* buyruğu taşımakta ve bu buyrukla kendisini ben'e duyurabilmektedir. Levinas felsefesine bakıldığında, başkası'nın yüzünden ben'e ulaşan, duyulan, yüzün ilk sözü olan bu buyruk, yalnızca seslenme, işitme ve işitilene yanıt verme durumlarına imkân tanımaktadır. Bu da Levinas'a göre, ontolojik düzlemin *söylenen* i yoluyla gerçekleşmemektedir. Burada Levinas'a göre varlığın ötesinde yer bulan bir *söyleme* işitilmektedir.³²

Levinas düşüncesinde başkası, olan olarak düşünül­düğü durumda ontolojik düzene ait olmaktadır. Ancak yüz söz konusu olduğunda başkası, şey olarak kavranılamaz, indirgenemez olduğu için başkalık düzlemine dâhil olmaktadır. Levinas'a göre başkası'nın yüzü ben için anlamının, kavramının, bilmeyi öngörece­cek biçimde yaklaşmanın uzağında, başkalık alanında konumlanmaktadır. Levinas bu açıdan; söylemeyi, yüzle konuşmada açığa çıkan iletişimde düşünürken, söylenen, fenomen haline gelebilen, tematize edebilen ve bu anlamda şeyleri kategorileştirirken; anlamının, bilmenin söz konusu olduğu dil biçiminde düşünmektedir. Levinas, yaptığı bu dilsel ayrımla, başkası'nın yüzünde söz konusu olan buyruğun, ben'in dünyasına dâhil olmadığını göstermeyi amaçlamaktadır. Bu noktada ben ve öteki, ontoloji ve etik arasında yer bulan farklılığa dikkat çekmek istemektedir. Bu ayrımla, Aynı ve Başka arasında ayrılığı ve bu ayrılığın aynı zamanda bir aykırılık olduğunu da vurgulamaya çalışmaktadır.

Levinas, söyleme ve söylenen arasında çizdiği sınırla, ben ve başkası arasında yer bulan, varlık ve varlığın ötesi olarak düşünülen iki nokta arasındaki uzaklığı göstermeyi amaçlamaktadır. Bu yolla, başkası'nın yüzünde taşıdığı buyruk ve ben arasında söz konusu iletişimle öne çıkan uzaklığın görünümü olarak dili öne çıkarmaktadır.

³² “‘Söylenmiş olan’la kastedilen, tekrar edile edile kalıplaşmış dil, varlığın özünü temalaştırarak öğreten kuramın ve düşüncenin dilidir. ‘Söyleme’ ise sorumluluğun dilidir; birinin ötekinden sorumlu olmasıdır; yaklaşmanın getirdiği bağlanma durumudur. Söyleme, söylenmiş olana bağımlıdır, ancak söylenmiş olanı meydana getiren de söylemenin ifşa ile tükenmeyen boyutu, birinin ötekinden sorumlu oluşudur.”(Direk, “Sunuş”, Levinas, *Sonsuza Tanıklık*, s. 26)

Söyleme yoluyla ben ve öteki arasında diyalog başlamaktadır. Bu diyalog, Levinas'a göre iktidarın olmadığı bir diyalogdur. Çünkü burada söyleme, söylenene karşıt ya da üstün değildir. Yalnızca öncedir. Levinas'a göre söyleme, şimdiki zamandan olmayan, ilksel bir zamanda da olmayanla ilişkidir. Burada, dilden ve zamandan önce olan bir öncelik söz konusudur. Bu noktada söyleme, söylenen her şeyin ötesinde edilginlik olarak öne çıkmaktadır.

Levinas düşüncesinde başkası'nın yüzünde söyleme olarak yer bulan buyruk, duyarlılığa açılma anlamındadır. Ben'e açılan bu duyarlılıkta ego, bu söyleme karşısında neye, kime direneceğini bilememekte, bu duyarlılık karşısında bir yön tayin edememektedir. Çünkü burada söz konusu olan yalnızca edilginliktir. Dolayısıyla Levinas'a göre bu noktada ben, başkası karşısında duyarlılığa, başkası için olmaya yazgılıdır. Söyleme ile birlikte başkası, ben'e kendisini açmakta, ben'e yaklaşmakta ve ona konuk olmaktadır. Ben de *efendim* diyerek ötekini buyur etmekte, buyruğu üzerine alarak söylemenin edilgenliğinde yanıt vermektedir. Levinas bu edilgenliği, öznenin seçilmişliğine, biricikliğine imkân olarak görmektedir. Burada Levinas, öznenin kaldığı savunmasızlıkta, söz konusu edilgenliğin, edilgenliğin en üst sınırı olduğunu düşünmektedir. Dolayısıyla Levinas'ta duyarlılık, her türlü bilme ve bilinç ediminin dışında kalmaktadır. O, temalaştırılmaz, indirgenemez, deneyim yoluyla kavranamazdır. Bu anlamda Levinas'ta duyarlılık, yalnızca başkası için olmanın edilgenliğinde anlamını kurmaktadır. Peki, başkası için olma ne demektir? Levinas, edilginlik olarak açıkladığı bu olmanın içini nasıl doldurmaktadır?

Levinas, başkası'nın yüzünün ele geçirilemez, temalaştırılmaz, indirgenemez olduğunu düşündüğü noktada, başkası'nın dışsallığını öne çıkarmaktadır. Bu dışsallığı da başkası'nın yüzünde yer bulduğunu düşündüğü etik dirençle açıklamaktadır. Levinas etik direnci, başkası'nın ben'den ayrıcalıklı olduğunu bilincine ulaştırın bir direnç gibi düşünmektedir. Ona göre bu etik direnç iledir ki; ben ve başkası arasındaki ilişki bakışsızdır.³³ Levinas bu bakışsızlıkta başkası'nın ben'den ayrıcalıklı konumlanışına dikkat çekmektedir. Yüzün ben'den yüksekte konumlanışına vurgu yapmaktadır. Yüzün bir direnç, ben üzerinde bir dayatma olduğuna ve yüzün

³³ Robert Bernasconi, *Levinas Okumaları*, (çev. Zeynep Direk), İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2011, s. 13.

önceliğine işaret etmektedir. Bu noktada *öldürmeyeceksin* çağrısının önce olduğuna dikkat çekmektedir.

Öldürmeyeceksin, “...ötekini tek başına ölüme bırakamayacağım olgusudur.”³⁴ Öldürmeyeceksin buyruktur ve bu buyruğun muhatabı yalnızca ben’dir. “Sanki bu buyruk, her şeyden önce bana, yalnızca bana yönelmiş gibidir. Sanki ben artık seçilmiş ve biricik olarak, başkalarının ölümünün ve bunun sonucunda da başkalarının yaşamının sorumluluğunu üstlenmek zorundaymışım gibi.”³⁵

Levinas’a göre sorumluluk, ben’in seçilmişliğini öne çıkarmaktadır. Levinas seçilmiş olmayı, başkası karşısında tek olma, biricik olma olarak açıklamaktadır. Ben, biricikliğini seçilmişlik yoluyla kazanmaktadır. Levinas, sorumluluk yoluyla gerçekleşen ben’in bu seçilmişliğini, başkası’nın rehini olma düşüncesine dek götürmektedir. Ona göre ben, başkası’nın yüzü iledir ki; rehinedir. Başkası’nın rehinesidir. Levinas’ta rehine olma, başkası için olma demektir. Bu rehinelik durumunda insan önce kendisinden, eylediklerinden ve eyleyecek olduklarından değil, başkası’ndan sorumludur. Ben, başkası’nın yaptıklarından, başına geleceklerden ve gelmiş olan her türlü olaydan, sorumluluğu iledir ki; başkası’nın rehinesidir.³⁶

Bu sorumlulukta ben, önce kendisinin daha sonra başkası’nın sorumluluğunu üstlenmemektedir. Çünkü ben’e ben olmaklığını kazandıran şeyin kendisi bu sorumluluktur. Bu şu demektir: Söz konusu edilen önce benim sorumluluğum ve bu sorumluluğun herkesin önünde bulduğu karşılık değil, önce başkası ve başkası’nın ben’e duyurduğu sorumluluktur. Ben’in ben olarak kendisini sunabilmesinin imkânı yalnızca budur. Bu açıdan; sorumluluğun eylemi, herkes tarafından nesnel değerlendirilebilecek bir eylem değildir. Bir diğer deyişle; Levinas’ın sözünü ettiği sorumluluk, herkesin önünde tartışmaya açık bir sorumluluk değildir. Levinas, görülmektedir ki; geleneksel metafizikte ben’den itibaren tartışma konusu edilen sorumluluk anlayışının karşısına, başkası’ndan sorumlu olmanın önceliği vurgusuyla çıkmaktadır.³⁷

³⁴ Levinas, “Felsefe, Adalet ve Aşk”, (Medar Atıcı), *Sonsuza Tanıklık*, s. 243.

³⁵ Levinas, “Biriciklik Üzerine”, (çev. Medar Atıcı), *Sonsuza Tanıklık*, s. 194-195.

³⁶ Emmanuel Levinas, *Otherwise than Being or Beyond Essence*, (çev. A. Lingis), Kluwer Academic Publishers, 1991, s. 59.

³⁷ Elif Çırakman, “Levinas’ta Öteki ve Adalet”, *Doğu Batı Dergisi: Hukuk ve Adalet Üstüne*, sayı 13, 2000, s. 180.

Bu anlamda denilebilir ki; Levinas, yüzün ben'e sorumluluğu duyurmasıyla ben'den yüksekte konumlanışına işaret ederken, aslında sorumluluğun kendisine de yüksekte bir konum atfetmektedir. Bir diğer ifadeyle kendi felsefesi içerisinde sorumluluğu ayrıcalıklı bir konumda ve anlamsal içerikte değerlendirmeye almaktadır.

Levinas felsefesine bakıldığında, Levinas'ta sorumluluğun ayrıcalıklı oluşunun; öldürmeyeceksin buyruğunun, yalnızca bir insanı öldürmenin imkânsızlığı olarak değil, ahlaki manada birini öldürmenin imkânsızlığı olarak düşünülmesinde açık olduğu görülmektedir. Ona göre yüze bakmak, başkası'nı öldürememektir.³⁸ Bu açıdan düşünüldüğünde öldürme, başkası'nın başkalığını görmemektir. Başkası, yalnızca fiziksel şiddet uygulayarak öldürülmesi mümkün olan değildir. Levinas'ın ahlaki manada düşünülmesini istediği öldürmeyeceksin buyruğunu, örneğin birinin çaresizliğine sırt çevirmekle o insanı öldürmenin eşdeğer olduğunu bildiren bir buyruk gibi anlamak gerekmektedir. Ancak bu noktada şu hususa dikkat edilmelidir: Levinas, öldürmeyeceksin buyruğunu standart ahlaki buyruğa indirgemenin doğru olmadığı kanısındadır. Ona göre burada öldürme, anlamaktan mutlak surette vazgeçmiştir.³⁹ Peki, bu durumda bu buyruğu etik bir emir olarak nasıl anlamak gerekmektedir? *“Levinas'ta etik emir, kendini başkası için kurban/feda etmek, daha teknik anlamda, onun yerini almak yönünde, başkası'nın yüzü tarafından ifade edilen buyruktur.”*⁴⁰

*“Levinas açısından buyruğu buyruk kılan şey, onun Kant'taki gibi evrensel bir nitelik taşıması değil, ötekinin dayatan yoksunluğunu ve bu yoksunluktan doğan gereksinimlerini belirten acil bir yakarış olmasıdır. Bu nedenle buyruk, imlediği gereksinimi ve yoksunluğu özneye yüklemektedir. Buyruğun bu yükü altına girmek, ötekiyle ikame edilmek demektir. Ben kendini ancak ötekinin yerinde bulduğunda, bir yakarış olan buyruğa, dolayısıyla ötekinin ihtiyacına cevap verebilir. Ben ötekiyle ikame edildiğinde artık ikame edilemez şekilde tekleşir.”*⁴¹

³⁸ Direk, *Başkalık Deneyimi*, s. 175.

³⁹ Emmanuel Levinas, *Totality And Infinity: An Essay On Exteriority*, (çev. A. Lingis), Dordrecht, Boston ve London: Kluwer Academic Publishers, 1991, s. 198-199.

⁴⁰ Rodolphe Calin-François David Sebbah, *Levinas Sözlüğü*, (çev. Murat Erşen), İstanbul: Say Yayınları, 2011, s. 54.

⁴¹ Çırakman, *Levinas'ta Öteki ve Adalet*, s. 187.

Görölmektedir ki; Levinas felsefesinde buyruğu işitme ve bu işitilen buyruğa verilen yanıt, en kesin ifadeyle başkası'nın yerine geğmek demektir. Yerine geçme ise başka insana duygusal ya da psikolojik olarak duyulan bir yakınlık veya yaklaşma değildir. Bu noktada yerine geçme, başkası'yla duygudaşlık kurma, başkası'na duygudaşlık veya sempati duyma biçiminde de anlaşılmamalıdır.⁴² Levinas'a gore başkası'nın yerine geğmek, yüz yüze girilen etik ilişkide, ben'in başkası karşısında kendinin tutsaklığından kağışa kapı araladığı esnada yine kendini kendinde bulup, sorumluluktan kağışın imknsızlığında durarak, kendisinden kağışın olanaksızlığını deneyimlemesi ve benim diyebilmesidir.⁴³ Gorölmektedir ki; burada etik oznenin kendisinden kağış deneyimi, başkası'na tutsaklığın, kendini başkası'na bağlanmış olarak bulmanın deneyimidir. Levinas bu noktada;

“oznenin konumu, daha en başta bir konumsuzlaşmadır; conatus essendi değil, ama daha en başta eza'nın şiddetine karşılık olarak rehin olma anlamında bir başkasının yerinde olma'dır. oznenin tozszleşmesini, şeysizleşmesini, varlıktan soyunmasını, tabiiyetini, ozneleşmesini bu şekilde düşünmek gerekir.”⁴⁴

demektedir.

Bu açıdan düşünüldüğünde Levinas'ta ben'in başkası'na duyduğu sorumluluğun ayrıcalıklı bir konumda değerlendirildiği gorölmektedir. Nitekim Levinas'ta sorumluluk, mutlak bir sorumluluk olarak düşünülmektedir. Çünkü Levinas'ın ifade ettiği sorumluluk, bir rehinenin sorumluluğudur. Rehine olması dolayısıyla ki; ben'in bu mahkmiyetinde seçim yapması, karar vermesi mümkün olmamaktadır. Ben, burada üstlendiği sorumluluğu taşımak ve başkası'nın yüzünden gelen talebi sorgusuzca yanıtlamak mecburiyetindedir. oldrmeyeceksin çağrısında ben'in seğilmişliği ve bu seğilmişlikte ben'in sorumluluğu parlamaktadır. Bu açıdan; Levinas'ın soz ettiği sorumluluk, tartışmasız mutlak bir sorumluluk olmaktadır.

Levinas'ta sorumlu ozne, başkası'nın yerine geğtiği noktada teki'nin yoksulluğuyla, aresizliğiyle, yardıma muhtalığıyla, acısıyla ilgilenen, teki'yle saplantılı sorumlu znedir. Ben, diğeri içindir ve diğeri için olma; her koşulda, her

⁴² Gozel, *Varlıktan Başka-Levinas'ın Metafiziziğine Giriş*, s. 352.

⁴³ Levinas, *Otherwise Than Being or Beyond Essence*, s. 182.

⁴⁴ Gozel, *Varlıktan Başka-Levinas'ın Metafiziziğine Giriş*, s. 361.

durumda karşılık beklemeden, sorgulamadan, hesap yapmadan herkese karşı yanıt vermektir.

Levinas bu noktada, Dostoyevski'nin Karamazov Kardeşler romanında Alyoşa Karamazov'un dile getirdiği, "*Hepimiz herkes için sorumluyuz. Ancak ben, hepinizden daha çok sorumluyum*"⁴⁵ sözüne vurgu yapmaktadır. Levinas, burada Alyoşa'nın sorumluluk düşüncesini sınırsız, sonsuz ve başkalarının sorumlulukları ile karşılaştırılmayacak ölçüde, yalnızca ben'de anlamını kurabilen bir sorumluluk olarak anlamaktadır. Bu noktada Levinas, simetrik olmayan bir sorumluluğa dikkat çekmektedir.

Sonuç olarak; Levinas, ben'in başkasıyla olan ilişkisini sorumlulukla açıklamakta, sorumluluğu başka için olma olarak ifade ettiği yerine geçme düşüncesinde temellendirmektedir. Bir başka deyişle; ben'in başkasıyla ilişkisinde kurulan etik bağı, yerine geçme ile açıklamaktadır. Yüzden gelen etik emir ve bu emre koşulsuz yanıt vermekle yükümlü ben düşüncesi, Levinas'ta ben ve öteki arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktadır.

Peki, Levinas kaçışı olmayan sorumluluğu nerede konumlandırmaktadır? Ben ve başkası arasındaki ilişkide başkası'nın yüzünden ben'e duyurulan sorumluluğu, başkası'nın yüzünün ele geçirilemez olduğunu düşündüğü ve yüzü bir algının, imgenin, betimlemenin uzağında, bir şeye indirgemenin olanaksızlığında düşündüğü noktada nerede konumlandırmaktadır? Sorumluluk sonsuz, sınırsızsa bu nasıl bir düzlemde kendisine yer bulacaktır? Levinas bu noktada şunları söylemektedir: "*Başkası'nın yüzünün çaresiz çıplaklığından kaçamam: Kişiliğin maskesinin çatlakları arasından veya teninin kırışıklıklarından ışıyan yüzüstü bırakılmış çıplaklığıdır bu; seslendirilmemiş ve temalaştırılmamış olduğu halde, çoktan Tanrı'ya doğru atılmış bir çığlık gibi işitilmesi gereken bir çaresizliktir bu.*"⁴⁶

Görülmektedir ki; Levinas, sorumluluğa bir çığlığın işitilmesi olarak yaklaşmaktadır. Peki, Levinas burada Tanrı'yı bu sesin, çığlığın bir tanığı olarak mı görmektedir? Yoksa bu sesi, çığlığı, öznenen Tanrı'ya ulaştırılan bir ses gibi ve bu açıdan kaynağını Tanrı'da bulan sorumluluğun sesi gibi mi anlamaktadır? Levinas,

⁴⁵ Fyodor Dostoyevski, *Karamazov Kardeşler*, (çev. Ayşe Hacıhasanoğlu), İstanbul: Can Yayınları, 2012, s. 112.

⁴⁶ Levinas, "Tanrı ve Felsefe", (çev. Zeynep Direk, Özkan Gözel), *Sonsuza Tanıklık*, s. 183.

Tanrı'yı söze dâhil ettiği bu noktada ne söylemek istemektedir? Bir başka deyişle; Levinas, sonsuz sorumluluk, iştirilen olarak sorumluluk düşüncesinde, rehine olarak özne, sonsuzun bir deneyimi ya da kanıtı mıdır? Yoksa sonsuza tanık mıdır? Sorgusuna nasıl yaklaşmaktadır? Şimdi bu sorular üzerinde durmak, sorumluluğun konumunu görme açısından; Tanrı'nın söz konusu ilişkide yerini ortaya koymak uygun olacaktır.

1.4. BÜTÜNÜYLE ÖTEKİ: TANRI

Levinas, felsefesinde başka insan üzerine odaklanmış, bu doğrultuda insanı insanla tanımlama yoluna gitmiştir. Ancak insanın tanımlanışı düşüncesi, onun felsefesinde farklı bir yöntem ve anlamsal içerikte ifade bulmuş; bu durum, öteki felsefesi adında özgün bir düşünce yaratımı olarak kendisini sunmuştur.

Levinas, insanın başkasının yüzünün çıplaklığından kaçamaması ve yüze yanıtsız kalamaması ile ilgili; insan olduğunu, ben diyebildiğini öne sürmektedir. Yüz yüze bulunmayı, insan olmanın imkânı olarak düşünmektedir. Bu anlamda Levinas insanın insanla tanımlanışını, yüz yüze girilen etik ilişkiyle açıklamaktadır.

Levinas, yüzün bu dünya içerisinde bulunmadığını, öte'den geldiğini, öte'ye, varlığın ötesine uzandığını düşünmektedir. Yüzü algının, duyunun kavranırlığından uzakta, maddi dünyanın sınırları dışında konumlandırmaktadır. Levinas'a göre burada yüz, varlığın ötesinden ben'e seslenmektedir. Bu seslenişle ben'e sorumluluğu duyurmaktadır. Sorumluluğu duyurduğu bu durumda da sonsuzun ifadesi olarak belirlemektedir. Bu açıdan; Levinas, yüzü aşkınlık, mutlaklık ve başkası'nı mutlak başka olarak düşünmektedir. Ben ve başkası arasındaki ilişkinin etik ilişki, sorumluluk ilişkisi olduğunu göz önünde bulundurduğunda, sorumluluğun kendisini de mutlak olarak düşünmektedir. Bu durumda şu sorular öne çıkmaktadır: Sonsuzun ifadesi olarak sorumluluk ne anlam ifade etmektedir? Başkası, mutlak başka olma gücünü nereden temin etmektedir? Bir başka ifadeyle başkası, ben'den başka oluşunu, mutlaklığını nasıl haklı çıkarmaktadır? Sorumluluğun mutlak oluşu, kendisini nerede ve nasıl temellendirmektedir?

Levinas'a göre başkası'nın ve başkası'yla etik ilişki olarak sorumluluğun mutlak oluşu, Tanrı'nın yüzde parlamasıyla anlaşılır olmaktadır. Başkası'nın yüzü, Tanrı buyruğunu dile getirmekte; yüz, öldürmeyeceksin buyruğunda Tanrı buyruğunu

iletmektedir. Tanrı, başkası'nın yüzünde işitme ve söz olarak kendisini görünür kılmaktadır. Başkası yoluyla kendisini duyurabilmektedir. Dolayısıyla ben, başkası'nın yüzüne maruz kaldığı, başkası'nın rehini olduğu durumda, aslında Tanrı'yla ilişki içerisindedir. Bu açıdan; Levinas'a göre yüzle ilişki, esasında Tanrı'yla bir ilişkidir.⁴⁷

Peki, bu durumda Tanrı'nın yüz olduğunu düşünebilir miyiz? Tanrı yüzdür diyebilir miyiz? Levinas, bu noktada Tanrı'nın yüz olmadığına işaret etmektedir. Bu ilişkide doğrudan ben'e gelenin Tanrı değil, başkası olduğuna dikkat çekmektedir. Bu düşüncesiyle Tanrı'nın başkası olmadığını ve bu açıdan; Tanrı'yla yüz yüze gelmenin olanaksız olduğunu dile getirmektedir. Ona göre;

“Tanrı, basit bir biçimde ilk başkası veya pekâlâ başkası veyahut da mutlak surette başka değildir. O, başkasından başkadır, başka türlü bir başkadır, başkanın başkalığına öncel, komşuya etik boyun eğişe öncel bir başkalıkla başkadır, o her komşudan farklıdır, yokluk kertesine dek aşkın, İlya'nın hırsırtısıyla karıştırılması mümkün olacak kadar aşkındır.”⁴⁸

Levinas, Tanrı'yı başkası'ndan başka olarak açıkladığı bu noktada kutsal bir Tanrı fikrine de gönderme yapmamaktadır. Ona göre başkası'ndan ben'e ulaşan çağrı, bir kutsalın çağrısı değildir. Bu anlamda Tanrı, insanın içsel tecrübesinde yeri olmayan ve dinsel ritüelleri yerine getirmede ifşası gerçekleşmeyen bir Tanrı'dır. Tanrı, ibadet edilen, yakarılan, tapılan bir kutsal değildir. Levinas'ın burada işaret ettiği Tanrı, dinsel yaptırımları kendisine yol belirlemiş olmanın uzağında, insanla arasında doğrudan bir ilişkiye açık olmadan, yalnızca ben ve başkası arasındaki ilişkide görünür olan bir Tanrı'dır.

Levinas düşüncesinde Tanrı, toplumsal bir ilişkinin içerisinde, etik ilişkinin açıklığında beliren bir Tanrı'dır. İnsanın Tanrı'ya doğrudan bir yakınlığı söz konusu değildir. Tanrı, yalnızca başkasına yakınlıkta bir başka deyişle; yüz yüze ilişkinin yakınlığındadır.⁴⁹ Bu anlamda Tanrı'nın yeri, insanlar arasında yer bulan etik ilişkinin

⁴⁷ Gözel, *Varlıktan Başka: Levinas'ın Metafiziğine Giriş*, s. 240.

⁴⁸ Levinas, “Tanrı ve Felsefe”, (Özkan Gözel, Zeynep Direk), *Sonsuza Tanıklık*, s. 180.

⁴⁹ Zeynep Direk, *Çağdaş Felsefe 2*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını, 2012, s. 80.

yeridir. Tanrı'nın anlamı da etiğin ve etik ilişkisinin anlamında saklıdır. Dolayısıyla Levinas; anlamını etikte kuran, bulan, bir başka deyişle; anlamını etikten alan bir Tanrı'ya işaret etmektedir.⁵⁰

“Levinas için Tanrı, sevginin, merhametin ve adaletin tanrısıdır, yani insanlardan merhamet ve adalet talep eden ve sadece insanlar merhametin ve adaletin peşinde gittiklerinde ‘akla gelen bir Tanrı. Demek oluyor ki; Tanrı, kaçışın huzurunu ve sakinliğini, kişisel saadeti değil fakat Kant’ın deyimiyle ‘amaçlar krallığı için mücadelenin barışını talep eder. Yani farklılıklara gösterilecek saygıya dayanan bir insan ahengi, öğrendiği kadar da öğreten iletişimler, aşkınsallığın insanlar arası yakınlıklarda meydana geldiği daha iyi bir dünya yaratma çabası.”⁵¹

Levinas, Tanrı'yı etiğin sınırları içerisinde düşündüğü ve bu anlamda Tanrı'yı ben'in başkası'na yakınlığında gördüğü noktada açıktır ki; Tanrı'ya yaklaşmanın yalnızca başkası'na yaklaşmakla mümkün olacağını düşünmektedir. Ona göre, başkası'na doğru olmak, Tanrı'ya doğru olmaktır.⁵² Bu açıdan düşünüldüğünde; Tanrı'ya doğru olmak da her zaman için merhametin, vicdanın, paylaşmanın, adaletin, sevginin, iyiliğin yanında olmak demektir. Nitekim Levinas'ta yüzün çağrısı, yoksulluğun, yardıma muhtaçlığın, ezilmişliğin, çaresizliğin; bu temelde de adaletin yanıt arayan çağrısıdır. Bu açıdan; Levinas, başkası'na yanıt vermenin, yaklaşmanın, maddi olan verme ile gerçekleşeceğini düşünmektedir. Bu noktada *“İnsani veya insanlar arası hiçbir ilişki ekonominin dışında gerçekleşemez, boş ellerle ve kapalı bir evle yüze yaklaşamaz”⁵³* demektedir. Levinas'ta başkası için olmak, vermektir. Dolayısıyla Tanrı'yla kurulacak bağın, yakınlığın tek yolu başkası'na vermektir.

Levinas bu noktada, Tanrı'nın ben ve başkası arasında yer bulan sorumluluk ilişkisinde görünür olduğu düşüncesinin temeli olarak, Yahudi kaynaklarda yer bulan

⁵⁰ Gözel, *Varlıktan Başka: Levinas'ın Metafiziğine Giriş*, s. 231.

⁵¹ Volkan Çelebi, “Richard A. Cohen ile Söyleşi”, (çev. Ali Bolcakan), *Mono Kusursuz Labirent Dergisi*, Sayı: 8- 9, 2010, s. 797.

⁵² Gözel, *Varlıktan Başka: Levinas'ın Metafiziğine Giriş*, s. 238.

⁵³ Emmanuel Levinas, *Totality and Infinity*, (çev. Alphonso Lingis), Kluwer Academic Publishers, 1972, s. 172.

Kâbil ve Tanrı arasındaki şu konuşmaya dikkat çekmektedir: “*Ha-Şem Kâbil’e “Kardeşin Hâbil nerede?” diye sorduğunda, Kâbil “Onu ben öldürdüm, ama bendeki kötülük içgüdüsünü sen yarattın. Sen Hâbil’in bekçisisin ve benim içime onu katledecek şeyi yerleştirdin. Suçlu ben miyim? Sensin, çünkü sadece sen ben diyebilirsin,” cevabını verdi.*”⁵⁴

Kâbil’in Tanrı’ya yönelttiği bu sözlerden anlaşılmaktadır ki; insanın başkası’na yönelen sorumluluğu, Tanrı varlığı söz konusu olduğunda sorgulanabilir olmaktan uzak bir meseledir. Burada Tanrı, bir “Sen” dir. Sen de bir başka ben’dir. Dolayısıyla Tanrı, insanın başka insana yönelen sorumluluğunu aslında var edendir. Bu sebeple burada var olan sorumluluğun yaratıcısı ve bu sorumluluğun uygulatıcısı olan yalnızca Tanrı’dır. İnsanın insana olan sorumluluğu bu açıdan tartışma konusudur. Kâbil’in sözlerine kulak verildiği noktada açıktır ki; Tanrı, sorumluluğun nedeni olduğu gibi, bu sorumluluğun sonuçlarının da pekâlâ nedeni olabilecektir.

Levinas bu noktada başka bir şey söylemekte, Tanrı’yı başka bir yer ve konumda düşünmektedir. O, yüzü öte’ye yerleştirdiği, başkası’nın başkalığını öte’de düşündüğü durumda Tanrı’ya ulaşmaktadır. Bu açıdan; Tanrı’yla karşılaşmanın anlamını, başkalık düşüncesinde bulmaktadır. Bu anlamda Tanrı’yı içkinliğin değil, aşkınlığın, dışsallığın boyutunda açıklamaktadır. Peki, Levinas öte’ye, aşkın bir Tanrı’ya işaret ettiği bu noktada Tanrı’nın başkalıkla bağı nasıl kurmaktadır? Tanrı’yla insan arasında özdeşleşmenin, bütünlüğün imkânını, ben’in başkası’yla ilişkisinde Tanrı’nın bulunduğu fikriyle imkânsız gördüğü noktada, öte’yi, başkalığı, Tanrı’yla ilişkisinde nasıl düşünmektedir?

Levinas başkalığı, başkası’nın öte’den gelen yüzü olarak düşünmektedir. Ona göre başkalık, öte’ye aittir ve O, öte’de, varlığın ötesindedir. Öte ise sonsuzluktur, yokluktur. Bu yokluk, varlığın ya da mevcudiyetin zıddı biçiminde düşünülmesi olanaksız olan mutlak yokluktur. Levinas’a göre sonsuz, öte, başkası’nın yüzünde iz olarak anlamını kurmaktadır. Levinas burada izi, yüzün O’luğu olarak adlandırmaktadır. Ona göre yüzün O’luğu, bu iz, Tanrı’nın izidir. Tanrı, O’luktur, Sonsuzun O’luğudur. Dolayısıyla başkası’nın yüzünde Tanrı’nın izi görülmektedir. Bu

⁵⁴ Michael de Saint Cheron, *Emmanuel Levinas ile Söyleşi: Yüz Fenomenolojisinden Kopuş Felsefesine*, (çev. Işık Ergüden), İstanbul: Alfa Basım Yayın, 2013, s. 181.

açından; Levinas, başkası'na başkalığını verenin yalnızca yüzde kendisini iz olarak sunan Tanrı olduğunu düşünmektedir.⁵⁵

Bu anlamda Levinas'a göre başkası'na karşı sorumluluk, başkası'nın yüzünde yer bulan Tanrı izi iledir ki; peygamberce bir tavır olarak kendisini sunmaktadır:

“Gerçekte peygamberce tavır ifşanın temel kipidir; ancak buradaki peygamberce tavrı, ‘peygamber’ diye adlandırılan kimselerin yetenek, istidat veya özel kabiliyetlerinin kapsadığından daha geniş bir anlamda anlamak gerekiyor. Peygamberce tavrı, bizzat insanlık koşulunun temel bir uğrağı olarak düşünüyorum. Başkası için sorumluluk üstlenmek, tüm insanlar için Sonsuz’un ve esinlenmişliğin ihtişamına tanıklık etmenin bir tarzıdır. Paradoksal bir biçimde, kendisinden neyin talep edildiğini bile bilmezden önce başkasının yerine hesap veren insan, peygamber tavrına ve esine sahiptir. Yasaya öncel nitelikteki bu sorumluluk, Tanrı vahyidir.”⁵⁶

Levinas'a göre, insanın sorumlulukla buluştuğı durum, sonsuza açılan kapıdır. Bu açıdan; Levinas düşüncesinde başkası için olma fikri, sonsuzun ifşası, sonsuza tanıklık olarak anlaşılmaktadır. Levinas'a göre; ben'in başkası'nın yüzünden kendisine ulaşan buyruğa, efendim dediğı noktada sonsuza tanıklık gerçekleşmektedir. Bunun tersi biçimde ben'in başkası'na yakınlığında sonsuzun kendini sunması söz konusu olmamaktadır.⁵⁷

Levinas, sorumluluk ve sonsuza tanık olma düşüncesi arasında kurduğı düşünsel bağlantıyı; Tanrı, Ölüm ve Zaman başlıklı kitabında şu şekilde ortaya koymaktadır:

“Sorumluluk, mevcudiyet terimleriyle ifade edilemez. Benim içimdeki ‘öteki için sorumluluk’, karşılık verildiğı ölçüde büyüyen bir gerekliliktir, borcu ödemenin imkânsızlığıdır ve böylece bir denklik imkânsızlığıdır: Şimdiki zaman üzerinde bir fazlalık. Bu fazlalık ündür; Sonsuz, bu ünle birlikte olay olarak meydana gelir. Şimdiki zaman üzerinde fazlalık, Sonsuzun yaşamıdır. Öteki Aynı içinde mevcut

⁵⁵ Direk, “Sunuş”, Levinas, *Sonsuza Tanıklık*, s. 24.

⁵⁶ Levinas, “Etik ve Sonsuz”, (çev. Özkan Gözel), *Sonsuza Tanıklık*, s. 338.

⁵⁷ Levinas, “Etik ve Sonsuz”, (çev. Özkan Gözel), *Sonsuza Tanıklık*, s. 335.

değilken Öteki'nin Aynı içindeki bu içkinliği zamansallıktır; ilişki terimlerinin indirgenemez çakışmazlığından kaynaklanır.”⁵⁸

Görülmektedir ki; Levinas düşüncesinde sorumluluk, yerine getirildikçe artan, çoğalan ve asla bitmeyen bir gerekliliktir. Sorumluluğun sonu ve sınırı yoktur. Bu açıdan; sorumluluk, varlığın terimlerine yabancıdır. Sorumluluk, şimdiki zamanda fazlalıktır. Levinas'a göre; bu fazlalığın görünürlüğünde, sonsuz belirlemektedir. Sonsuz, Aynı'daki Başka'dır. Bu açıdan bakıldığında; sonsuz, etik ilişkinin olanağıdır. Dolayısıyla sonsuz, sorumluluğun olanağı ve kaynağıdır.

Sonuç olarak; Levinas'a göre başkası; sonsuzla olan bağı, yüzünde Tanrı buyruğu taşıyor olması ve varlığın, Aynı'nın düzenini sarsması iledir ki; mutlak biçimde öteki'dir. Başkası'nın yüzünde söz olarak beliren, aşkın olan ve bu anlamda öte'yi, sonsuzu imleyen Tanrı da mutlak başka, bütünüyle öteki'dir. Tanrı buyruğu, mutlak buyruk ve sorumluluk bir emirdir. Sorumluluğun kendisi de mutlaktır ve bu sebeptendir ki; sorumluluk reddedilemez, devredilemezdir.

⁵⁸ Emmanuel Levinas, *Tanrı, Ölüm ve Zaman*, (çev. Işık Ergüden), Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2011, s. 189.

İKİNCİ BÖLÜM

2. LEVINAS FELSEFESİNDE ETİK SORUMLULUK

Birinci bölümde, Levinas'ın sorumluluk kavramı etrafında geliştirdiği, etik düşüncesinin temeline yerleştirdiği kavramların genel bir serimlemesi yapıldıktan sonra bu bölümde, çalışmanın asıl problemi olan sorumluluk kavramı üzerinde durulacaktır. Ancak, birinci bölümde genel bir serimlemesi yapılan sorumluluk kavramının, bu bölümde genel bir serimlemesini yapmanın ötesine geçilecek, sorumluluk kavramın bir çözümlemesi yapılacaktır.

Sorumluluk kavramına ilişkin yapılacak bu çözümlemede, öncelikle sorumluluk kavramının Levinas felsefesinde etiğin temeline yerleştirilmiş olduğu düşüncesinden hareket edilecektir. Etiği ilk felsefe olarak düşünen Levinas'ın, bu düşünceden hareketle sorumluluğu ilk düşünme olarak öne çıkardığı vurgusuna yer verilecektir. Bu doğrultuda, Levinas düşüncesinde sorumluluğun evrilerek değil, ilk kez ve kendi olarak inşasının gerçekleştiği düşüncesi üzerinde durulacak, bu doğrultuda sorumluluk kavramının Levinas'ta yer bulan özgün anlamı ortaya koyulacaktır.

Levinas düşüncesinde sorumluluk kavramına tanınan ayrıcalık, şüphesiz Levinas'ın ontolojiyi temel alan geleneksel metafiziğe karşıt yönde ilerlemesinin bir sonucudur. Bu sebeple, bu bölümde ilk olarak Aşkınlık ve Sorumluluk başlığı altında, sorumluluğun ontoloji ile kopan bağı gösterilmeye çalışılacaktır. Sonrasında, Levinas'ın etik sorumluluğu öne çıkardığı, insanı ben'den değil, ben'den yüksekte konumlanan başkası'ndan hareketle düşündüğü durumda, düşünmesine dayanak noktası aldığı sonsuz fikri üzerinde durulacaktır. Burada yüzün sonsuzdan gelen çağrısı ve sonsuz sorumluluk fikri arasında yer bulan anlamsal birliktelik irdelenecektir. Bu noktadan hareketle, Öznellik ve Sorumluluk başlığını taşıyan bölüme geçilecek; burada, başkası ve ben ilişkisinde parlayan sorumluluğun, insan olmada, özne olmada ve başkası'nın yüksekte konumlandırılışında oynadığı rol ortaya koyulacaktır. Levinas'ta sorumluluk, etiğin yani ben ve başkası arasında yer bulan ilişkinin yeridir. Bu açıdan; Levinas düşüncesinde sorumluluk, insan olma

düşüncesinde anlamını oluşturmakta, sorumluluğun içeriği, insanın insanla kurduğu ilişkide açık olmaktadır. Dolayısıyla sorumluluğun rolü, öncelikle insanı tanımlıyor olmasında açık olabilmektedir. Çalışmamızın başlığı dikkate alındığında açıktır ki; bu bölümde asıl olarak, Levinas'ta insan ve sorumluluğu arasında kurulan bağda sorumluluğun rolünün ortaya koyulmasına çalışılacaktır. Bu anlam çizgisinde, bölümün son başlığı olarak öne çıkan Azizlik ve Sorumluluk başlığı altında, sorumluluğu tek mutlak değer dediği azizlikte düşünen Levinas'ın, sorumluluğa yüklediği misyon ve dini felsefi ilişkiler ağı içinde konumlandırılmış olduğu yer ve sorumluluğa kazandırmış olduğu anlamsal içerik açık kılınmaya çalışılacaktır.

2.1. AŞKINLIK VE SORUMLULUK

Levinas felsefesine bakıldığında; insan ve sorumluluk düşüncesi arasında söz konusu ilişkinin anlaşılır kılınmasının ilk düşünsel adımı, aşkınlık düşüncesi olarak öne çıkmaktadır. Bir başka deyişle; Levinas'ta etik ilişki olarak sorumluluğun anlamı, ilk düşünce adımı olarak aşkınlıkta ve bu doğrultuda sorumluluğun aşkınlık kavramıyla olan ilişkisinde açık olmaktadır.

Bu bölümde, Aşkınlık ve Sorumluluk başlığı altında etik ilişki olarak sorumluluk kavramının; anlamının, özelliğinin, doğasının anlaşılmasında Levinas felsefesinde ilk düşünce atılımı olarak kendisini sunan aşkınlık düşüncesiyle ilişkisi gösterilmeye çalışılacaktır. Bu noktada; sorumluluğun kavramsal düzlemde nereye tutunduğu, nelere tutunduğu sorgusu odağında kalınarak , aşkınlık kavramının bir çözümlemesine girişilecektir.

Levinas felsefesinde aşkınlık ve sorumluluk ilişkisini anlaşılır kılmak ve buradan sorumluluğun etik ilişkide yer bulan anlamına giriş yapmak için öncelikli olarak Levinas'ın varlık ve insan arasında yer bulan söz konusu ilişkiye nereden baktığını görmemiz gerekmektedir.

Levinas'a göre varlık, her ne kadar kendisini kendinde bir bütünlük ve özdeşlik olarak sunsa da, insan söz konusu olduğu durumda, insan üzerinde hissedilen bir tür ağırlık ve yük olarak anlamını kurmaktadır. Bu anlamda, Levinas'a göre; insanın varlıkla gerçekleştirdiği ilk karşılaşma, kurduğu ilk bağ, varlığın bir tür ağırlık olarak insan varoluşu üzerinde yarattığı baskı ya da sıkışmışlıktır. Levinas, öznenin bu durumunu, varlığa maruz kalma olarak düşünmektedir. Bu noktada varlık ve insan

varoluşunun kesişim noktasını, varlık karşısındaki ben'in çaresizliği üzerinden ele almaktadır.

Levinas, ben'in varlığa maruz kaldığı bu durumda, karşılaştığı baskı ve çaresizlikte, bir tür uyanış gerçekleştirerek bu yükten bir an önce kurtulmak istediğini düşünmektedir. Bir başka deyişle; insanın bu durumda kaçış arzusu taşıdığından söz etmektedir. Kaçış için ise şunu söylemektedir: “*Kaçış, kendinden kurtulma ihtiyacıdır, yani şu en radikal, şu en alt edilmez zincirlenmişliği, ben'in kendi olması olgusunu kırma ihtiyacıdır.*”⁵⁹ Görülmektedir ki; Levinas bu noktada, ben'in kendi olma olgusunu kırma ihtiyacı ve varlıktan kaçış düşüncesi arasında bir ilişki tespit etmektedir. Burada söz konusu ilişkinin temelini ise ben ve kendi arasında bir tür ikilik olduğu görüşünde bulmaktadır.

Bernasconi'ye göre de, “*Kendinden kaçma ihtiyacı deneyimini temel alan Levinas, ben'in özdeşliğine bir birlik olarak değil de, bir ikilik türü olarak yaklaşır.*”⁶⁰ Peki, nedir bu ikilik? Levinas'ta ben'in ikilik türü olarak anlamını kurması ne anlama gelmektedir?

Levinas düşüncesinde ben'in ikilik türü olarak anlamını oluşturması, Levinas'ın özdeşlik ve kendilik kavramları odağında gerçekleştirdiği düşünmede açık olmaktadır. Levinas'ta bu düşünmenin zeminini ise Batı metafiziğinde yer bulan ben anlayışı oluşturmaktadır: Levinas'a göre Batı metafiziğinde ben, en üst düzeyde özdeşleşme olarak kendisini sunmaktadır. Ancak burada özdeşleşme, yineleme yani kendinde değişmeden kalan bir süreklilik anlamında bir özdeşleşme değildir. Levinas'a göre; “*Ben'in bu özdeşleşmesi, kendini basit bir yinelemeden ibaret değildir. Ben'in özdeşliği söz konusu olduğunda, 'A, A'dır' demek, 'A, A için kaygılanır' ya da 'A, A'dan keyif alır' ve her zaman için 'A, A'ya yönelmiştir*”⁶¹ anlamlarına gelir. Levinas bu özdeşleşmeyi, ben'in şu ya da bu karakter özelliğini belirli kıldıktan sonra kendine dönüp, kendiyi aynı olan olarak karşılaşması anlamında düşünmemektedir. Ben, en başından itibaren aynıdır. Ben, kendisiyle daha baştan özdeş bir ben olarak aynılığın tespitinde de söz sahibidir. Her nesnenin, her karakter özelliğinin aynılığını tespit

⁵⁹ Bernasconi, *Levinas Okumaları*, s. 55.

⁶⁰ Bernasconi, *Levinas Okumaları*, s. 55.

⁶¹ Levinas, “Başka'nın İzi”, (çev. Erdem Gökyaran), *Sonsuza Tamkılık*, s. 129.

edebilir durumdadır. Levinas'ın bu düşünme doğrultusunda ulaştığı sonuç ise şudur: Levinas, kendiliğin totolojisini bir egoizm olarak görmektedir.⁶²

Levinas'a göre, ben'in varlıktan kaçmanın ya da çıkmanın olanaksızlığını deneyimlediği nokta, kendisini kendisine zincirlenmiş olarak bulduğu noktadır. Burada ben, varlığın ağırlığından kurtulmak istese de bir çıkış yolu bulamadığını görmektedir. Bu durumda da ben ve kendi arasında bir ikilik açığa çıkmaktadır. Levinas'ın ben'in özdeşliğine bir ikilik türü olarak yaklaşmasının anlamı da bu noktada açık olmaktadır: Kişi, kendine zincirlendiğini deneyimlediği esnada, aslında, olduğu şey olmasının imkânsızlığını deneyimlemektedir.⁶³

Gözel bu durumu şu şekilde betimlemektedir:

“Varlıktan çıkış, kendinden çıkışı ifade eder aynı zamanda, çünkü adeta, varlıkta kaldıkça, onunla doldukça, onunla hemhal oldukça, kişi varlıkla özdeşleşmektedir. Varlıktan çıkmakla kişi, varlığa gömüldüğü ve onda massoldüğü ölçüde adeta varlıkla özdeş hale gelmiş olan kendinden çıkmaktadır esasında. Demek ki öznenin kendinden ayrılması, varolanlığından, dolayısıyla varlığın kendisinden ayrılması anlamına gelir. Varlık ve kendilik arasındaki özdeşliğin kırılması demek olan bu yaklaşım, varlığın ötesinde bir öznelik tanımını haber vermektedir.”⁶⁴

Levinas, aşkınlık hareketini bu noktada; ben ve varlık arasındaki ilişkide çözümlenmekte, ben'in varlığa çakılı olduğu durumdan çıkma arayışını aşkınlık olarak ortaya koymaktadır. Levinas, bu anlamda aşkınlığı, dışsallık olarak düşünmektedir. Ancak, burada söz konusu dışsallığa açılma olarak aşkınlığı, ben'in varlıktan tümüyle sıyrılışı, çıkışı olarak da düşünmemektedir. Çünkü Ona göre; ben'in varlıktan tümüyle koparılışı, olgusallığın ve ben'in yitimi olacaktır. Bu açıdan; Levinas, varlığın dışına çıkma hareketi olarak aşkınlığı, bir ayağı hala varlıkta kalan hareket olarak düşünmektedir. Ona göre; *“Aşkınlık hareketinde varlığımın dışına doğru bir adım atmaktayım, ancak diğer ayağım hâlâ varlıkta kalır. Bir başka deyişle; hem*

⁶² Levinas, “Başka'nın İzi”, (Erdem Gökyaran), *Sonsuza Tanıklık*, s. 129-130.

⁶³ Bernasconi, *Levinas Okumaları*, s. 54-55.

⁶⁴ Gözel, *Varlıktan Başka-Levinas'ın Metafiziğine Giriş*, s. 54-55.

kendimindir hem de kendimden başka olurum."⁶⁵ Görülmektedir ki; Levinas, Gözel'in de yukarıda belirttiği gibi, ben'in söz konusu varlıktan çıkma hareketinde, aşkınlık olarak vazettiği bu durumda yeni bir özne tanımını gündeme getirmektedir. Bir başka deyişle, aşkınlıktan söz ettiği durumda aslında yeni bir özne kurulumunu haber vermektedir. Burada söz konusu aşkınlıkla hem kendi hem kendinden başka olmanın gerçekleştiği düşüncesi, bunu doğrulayan düşünce olarak öne çıkmaktadır.

Levinas, aşkınlığın biçimsel yapısını ortaya koyduğu bu düşünme sonrasında aşkınlığın somutlaşmasına geçiş yapmaktadır. Bu noktada bazı tecrübelerden söz etmektedir. Aşkınlık düşüncesini gündeme getirdiği Kaçış Üstüne adlı metninden sonra 1947'de yayınladığı Zaman ve Başka'da ilk kez babalık tecrübesine değinmektedir. Levinas'a göre babalıkta, kişinin varlığını çocuğunun başkalığında devam ettirmesi iledir ki; aşkınlık imkânı ortaya çıkmaktadır. Babalık yoluyla ben, çocuğu olan başkası'nda, başka bir ben'de varlığını dışsallaştırmış olmaktadır.⁶⁶ Levinas'ın 1961'de yayınladığı Bütünlük ve Sonsuz'da ise bu defa aşkınlığı başka bir biçimde düşündüğü ve aşkınlığı, başkası'yla yüz yüze ilişkide somutlaştırma yoluna gittiği görülmektedir. Levinas bu defa ben ve başkası arasındaki ilişkide düşündüğü aşkınlığı, başkası'nın yüzünden gelen çağrıda görünür olan etik deneyimde; yüz yüze ilişkide açıklamaktadır. Burada her iki deneyime de bakıldığında, Levinas'ın gerek babalık deneyiminde, gerekse yüz yüze ilişki olarak öne çıkardığı etik deneyimde anlaşılır kılmaya çalıştığı aşkınlığı, insanlar arası ilişkide konumlandığı görülmektedir. Bir başka deyişle; Levinas'ın, aşkınlığın anlamını, öznel arası ilişkide ortaya koyduğu görülmektedir.

Levinas bu noktada, aşkınlık ve özne arasında kurduğu bu bağı, başkalık kavramında somutlaştırmaktadır. Bu durum, Levinas'ın başkalık fikrini dışsallık fikrinde temellendirmesi dolayısıyla gerçekleşmektedir. Nitekim Levinas'ta aşkınlık, dışsallık olarak düşünülürken, dışkınlık kavramında anlamsal karşılığını bulmaktadır.⁶⁷ Levinas'ta öznenen yola çıkılarak açıklık kazanan ve dışkınlık olarak karşılığını bulan aşkınlık düşüncesi, dışsallık olarak anlamını kuran başkalık düşüncesinde anlaşılır olmaktadır. Bu durumda öznel arası ilişkide yer bulan

⁶⁵ Direk, *Başkalık Deneyimi*, s. 141.

⁶⁶ Levinas, "Etik ve Sonsuz", (Özkan Gözel), *Sonsuza Tanıklık*, s. 321.

⁶⁷ Bernasconi, *Levinas Okumaları*, s. 54.

aşkınlık, öznenin başkalığında anlamını oluşturmaktadır. Levinas'ın babalık deneyiminde dışının başkalığı, etik deneyimde başkası'nın başkalığından söz ettiği durum bunu göstermektedir. Peki, nedir başkalık? Bu noktada yanıtlanması gereken bir başka önemli soru da şudur: Varlıktan kaçışa işaret eden aşkınlık; dışkınlık ve başkalık kavramları odağında düşünüldüğünde ne anlam ifade etmektedir?

Levinas, "Eros ve Veludiyet" başlıklı yazısında başka için; "*Başka'nın dışsallığı basitçe ne kavram itibariyle özdeş kalını ayıran mekâna bağlıdır ne de mekânsal dışsallık yoluyla tezahür eden kavram uyarınca herhangi bir farklılığa bağlıdır. Başkalık ilişkisi ne mekânsal ne de kavramsaldır*"⁶⁸ demektedir. Levinas, başkalık düşüncesi ile ilgili olarak aynı yazının ilerleyen satırlarında da şu soruşturmayı ortaya koymaktadır:

*"Başka'nın başkalığının saflığında belirlediği bir durum var mıdır? Başkanın başkalığa, özdeşliğinin öbür yüzü olarak sahip olmadığı ve her terimin aynıyı ve bu aynılıkla da başkayı içerdiği Platoncu katılım yasasına uymakla kalmadığı bir durum var mıdır? Başkalığın bir varlık tarafından -pozitif anlamda- öz gibi taşındığı bir durum olmayacak mıdır? Hangi başkalık aynı cinsin iki türünün zıtlığına saf bir biçimde ve basitçe girmez?"*⁶⁹

Görülmektedir ki; Levinas, Başka'yı kavramsal ve mekânsal bir aşma, bu doğrultuda kavramın da mekânın da belirlenimi olmanın ötesine geçen bir düşünce olarak tasavvur etmektedir. Sonrasında yaptığı soruşturma ile de bu düşüncenin niteliğini ve içeriğini sorgulama yoluna gitmektedir. Levinas, gerçekleştirdiği bu nitelik ve içerik araştırmasının sonucunda ilk olarak dışıye, dışıyla ilişkiye ulaşmaktadır. Bu noktada dışıl başkalığı ve bu başkalıkla ilişkiyi, varlıktan çıkmanın imkânı olarak öne sürmektedir. Ancak Levinas, daha sonra, erotik terimlerle düşündüğü dışıl başkalık ve bu başkalıkla ilişki düşüncesiyle öne çıkardığı babalık tecrübesini kenara bırakarak, bu defa etik terimlerle düşündüğü başkası'yla ilişki düşüncesini öne çıkarmaktadır. Levinas son çözümlemede bu ilişkiyi, radikal bir

⁶⁸ Levinas, "Eros ve Veludiyet", (çev. Özkan Gözel), (haz. Özkan Gözel), *Fikir Mimarları Dizisi-29*, İstanbul: Say Yayınları, s. 79.

⁶⁹ Levinas, "Eros ve Veludiyet", (çev. Özkan Gözel), *Fikir Mimarları Dizisi-29*, s. 79.

başkalık imkânı ve radikal bir aşkınlık olanağı olarak ortaya koymaktadır. Levinas, başlangıçta babalıkta somutlaştırdığı aşkınlığı, sonrasında başkası'yla yüz yüze etik ilişkide somutlaştırmaktadır. Baba ve oğul arasında söz konusu ettiği aşkınlık hareketini, son noktada, başkası'yla etik ilişkide öne çıkan sorumluluğun hareketinde anlaşılır kılmaktadır.

Görüldüğü gibi Levinas, öznel arası ilişkide açık kıldığı aşkınlık düşüncesini, ben'in kendinden başka olma düşüncesinde ortaya koymaktadır. Levinas son aşamada kendinden başka olmayı da sorumlulukla açıklamakta, bu doğrultuda aşkınlığın sorumlulukla mümkün olduğunu öne çıkarmaktadır. Ona göre insan, sorumluluk yoluyla kendisinden başka olmakta ve burada aşkınlık, kendinden başka olmanın anlamı olmaktadır. Ancak Levinas'a göre; bu noktada şu hususa dikkat edilmesi gerekmektedir:

“Ben'in sorumlulukta başka olduğunu söylemek, sorumluluğun mutlak başkalığa katılmamı sağladığı anlamına gelmez, burada kastedilen şey sorumlu olarak kendimden başka olduğumdur. Eğer 'ben' başkalığın asimilasyonu yoluyla özdeşleşmenin bir hareketinden ibaret olsaydı ve başka türlü düşünüleseydi, onun hem kendisi hem de kendisinden başka olması imkânsız olurdu.”⁷⁰

Sonuç olarak; Levinas, aşkınlık olanağı olarak dişiyle ilişkiyi öne çıkardığı noktada, babalık deneyiminde somutluk kazandırdığı aşkınlığı, Olmaktan Başka Türlü ya da Özün Ötesinde başlıklı kitabında etik ilişki olarak sunduğu sorumluluk ilişkisiyle birlikte kenara bırakmıştır. Çünkü Levinas'a göre, aşkınlık deneyimi olarak babalık deneyimi, baba ve oğul arasında kan bağı olduğu için, “başka türlü olmak” anlamına gelebilmektedir. Bir başka deyişle; doğurganlık, “başka türlü olmak” anlamına gelebilecek bir deneyim olabilmektedir. Bu nedenle Levinas, doğurganlıkla söz konusu olan aşkınlık düşüncesini kenara bırakıp, mutlak başkalık olarak anlamını kuran başkası'nın sorumluluğunu öne çıkarmayı seçmektedir.⁷¹ Bir diğer deyişle; Levinas, “Kan bağı nedeniyle 'başka türlü olma' anlamına gelebilecek doğurganlık yerine mutlak anlamda başka oluşu ve yabancılığı vurgulayan başkası'nın

⁷⁰ Direk, *Başkalık Deneyimi*, s. 142.

⁷¹ Acar, *Levinas'ta Aşkınlık Düşüncesine Giriş*, s. 105.

sorumluluğunu, 'olmaktan başka türlü' ye, aşkınlığa ait özün ötesine geçişin anahtarı olarak görür."⁷² Peki, burada söz konusu olmaktan başka türlü'ye geçiş ne anlam ifade etmektedir? Aşkınlığa ait özün ötesine geçiş ne olarak anlamını kurmaktadır?

Levinas bu noktada, "olmaktan başka" ifadesiyle, "varlıktan başka" düşüncesine vurgu yapmaktadır. Bir başka deyişle; olmaktan başka'yı, varlıktan başka anlamında düşünmektedir. Bu anlamda Levinas'a göre burada söz konusu edilmesi gereken; olmak, olmamak meselesi değildir. Varlıktan kaçış, varlık düzleminden ve bu anlamda varlığın dilinden de bir kopuştur. Levinas, aşkınlığı başkılığa geçiş olarak ortaya koymaktadır. Levinas'a göre, burada yalnızca başkılığa, varlığın ötesine, varolandan Başka'ya geçiş söz konusudur.⁷³ Levinas aşkınlığı, başkılığa geçişi gündeme getirdiği bu noktada aşkın bir ilişkiden söz açmaktadır. Levinas'ta aşkınlık, daha önce de belirttiğimiz gibi son çözümlemede aşkın bir ilişkiye, yüzle ilişkiye, sorumluluk ilişkisine geçiş olarak anlamını kurmaktadır.

Levinas düşüncesinde etik öznenin durumuna bakıldığında, etik öznenin aşkınlık yoluyla söz konusu sorumluluk ilişkisinde hem kendi hem başka olmanın ötesine bir geçiş gerçekleştirmediği görülmektedir. Ona göre burada aşkınlıkla söz konusu olan, hem kendi hem kendinden başka olmaktır. Levinas'a göre etik özne, "*Başkası'yla ilişkisinde 'olmaktan başka türlü' veya özünün ötesindedir. 'Çıkar gözetmez' özne, yalnızca kendi varlığıyla ilgilenmenin ötesine geçmez, töz aşırı varlığıyla ilgilenmeyi de bırakır.*"⁷⁴

Bu açıdan bakıldığında; Levinas'a göre bedenine çakılı olan ben, varlıktan çıkışını gerçekleştirdiği noktada, sorumluluğu da varlıktan kopan bir anlam olarak yeniden var etmektedir. Bu anlamda Levinas felsefesinde aşkınlık, varlık içerisinde düşünülemez bir sorumluluğun ifadesi olarak öne çıkmakta; sorumluluk da bu noktada, görünüşten gelmeyen olması ile ki; mutlak bir sorumluluk olarak anlamını kurmaktadır.

Görüldüğü gibi Levinas düşüncesinde sorumluluk, aşkınlık bağlamında düşünüldüğünde mutlak bir sorumluluk olarak kendisini sunmaktadır. Bir diğer

⁷² Acar, *Levinas'ta Aşkınlık Düşüncesine Giriş*, s. 105.

⁷³ Levinas, *Otherwise than Being or Beyond Essence*, s. 3.

⁷⁴ Direk, *Çağdaş Felsefe 2*, s. 84.

ifadeyle; Levinas'ta varlıktan kopan sorumluluk, mutlak bir sorumluluk olarak ortaya çıkmaktadır.

Levinas'ta sorumluluğun mutlak oluşu, ben ve başkası arasında yer bulan ilişkide mutlak sınırların var olduğu anlamını taşımaktadır. Dolayısıyla aşkınlık, Levinas'ta mutlak sınırların varlığını göstermektedir. Levinas felsefesine bakıldığında bu sınırlara açıklık kazandıranın ise zaman olduğu görülmektedir. Ona göre, mutlak sınırların varlığının temelini oluşturan şey zamandır. Levinas; "*Zaman varlığın sınırlandırılması değil, varlığın sonsuz olanla ilişkisidir*"⁷⁵ demektedir. Bu anlamda Levinas'ta zaman da varlıktan kopan bir zaman olmaktadır.

Varlığın ötesine geçiş ya da sonlu varlığın aşılması olarak aşkınlık, Levinas'ta öznenin ortaya çıkışıdır. Bu anlamda öznenin olmadığı durum olarak varlık, zaman yokluğudur. Levinas düşüncesinde zaman, öznenin ortaya çıkışıyla yani aşkınlıkla birlikte görünür olmaktadır. Bir başka deyişle; Levinas'a göre zaman, bütünüyle başka olanın sonsuzluğuna doğru gerçekleşen aşkınlık hareketinde ortaya çıkmaktadır.⁷⁶ Dolayısıyla Levinas bu noktada, varlığın özünü zaman olarak tanıtan Heidegger düşüncesinden ayrılmaktadır. Levinas'ın aşkınlıkla birlikte söz konusu ettiği zaman, ben'in başkası'yla karşılaşması neticesinde anlamını oluşturmaktadır. Bu açıdan düşünüldüğünde; Levinas'ta zaman da tıpkı sorumluluk gibi ben'in başkası'yla karşılaşması neticesinde ilk kez ve kendi olarak anlamını inşa etmektedir.

Sonuç olarak; Levinas düşüncesinde aşkınlık, ben'in kurulumunun açığa çıkarılmasının amaçlandığı düşünmede, bu anlamda özne olmanın ne olduğu üzerine gerçekleştirilen düşünmede öne çıkan ilk düşünce adımı olarak kendisini sunmaktadır. Bu sebeple; bu düşünce noktası, burada yalnızca insanın değil, etik ilişki olarak sorumluluğun da kendi anlamını kurduğu ve biçim kazandığı düşünme noktası olmaktadır. Levinas'ta olmaktan başka türlü'ye ya da aşkınlığa ait özün ötesine geçişin anahtarı olarak sorumluluk, varlığın ötesine geçiş hareketini başkası'nın yüzünde açık kılmakta; yüz, sonsuzdan gelen olarak aşkınlığı da sonsuza taşımaktadır. Bu açıdan; Levinas düşüncesinde sorumluluk, sonsuzdan gelen olarak anlamını oluşturmaktadır. Bir başka deyişle; sorumluluk, bu noktada aşkınlık olanağı olarak sonsuza açılmaktadır. Bu bölümde Aşkınlık ve Sorumluluk başlığı altında sorumluluğun

⁷⁵ Emmanuel Levinas, *Ölüm ve Zaman*, (çev. Nami Başer), İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2014, s. 24.

⁷⁶ Levinas, *Zaman ve Başka*, s. 49.

aşkınılık sorunsalı bağlamında nerede konumlandığı düşüncesine açıklık getirildikten sonra şimdi bu düşünme noktasından hareket ederek, sorumluluğun sonsuz düşüncesi ile olan bağına ortaya koymak yerinde olacaktır.

2.2. SONSUZLUK VE SORUMLULUK

Levinas düşüncesinde sonsuz, etik ilişkinin yeridir. Bir başka deyişle, ben ve öteki arasında yer bulan sorumluluğun yeridir. Bu anlamda sonsuzluk, sorumluluk düşüncesinin zeminidir. Dolayısıyla Levinas'ta sonsuzluk düşüncesi, bir çıkış yeridir. Ancak bir düşünce zemini ve bir çıkış adımı olarak sonsuz, Levinas'ta bir başlangıç ve bu anlamda her şeye öncel bir fikir olarak düşünülmemelidir. Burada ifade edilmek istenen; sonsuzun, sorumluluk düşüncesinin oluşumunda, kurulumunda bir tür dayanak olduğu düşüncesidir. Peki, Levinas sonsuzu nasıl açıklamaktadır? Etik ilişkinin yeri olarak sonsuz, Levinas düşüncesinde içeriğini nasıl oluşturmaktadır?

Bu sorgulamalar odağında Levinas düşüncesine bakıldığında, Levinas'ın "Başka'nın İzi" başlığını taşıyan yazısında bu mesele üzerine şunları ifade ettiği görülmektedir:

*"Başkası karşısında Ben sonsuzca sorumludur. Bilinçte bu etik hareketi ortaya çıkaran ve Aynı'nın kendi kendisiyle çakışmasından doğan vicdan rahatlığını bozan Başka, yönelimselliğin baş edemeyeceği bir fazlalık barındırır kendinde. Arzu tam da budur: doyumun giderdiği ihtiyaçtan farklı bir ateşle yanmak, düşünülenin ötesinde düşünmek. Aynı'ya dâhil edilemeyen bu fazlalık, bu ötesi nedeniyle ki Ben'i Başkası'na bağlayan ilişkiye Sonsuz Fikri adımı verdik."*⁷⁷

Levinas'ın burada ne söylemeye çalıştığını anlamak için, ilk olarak başkası karşısında ben'in sorumluluğu olarak işaret ettiği etik hareketi, etik hareket derken de ne söylemek istediğini iyi anlamak gerekmektedir. Levinas bu noktada etik hareketi, sorumluluğun hareketi olarak düşünmekte ve kendi felsefesinde bu hareket için iki yönlü bir bakışın söz konusu birlikteliğine değinmektedir. Ona göre, sorumluluğun hareketinde yer bulan bu iki bakış, şu şekilde kendisini sunmaktadır:

⁷⁷ Levinas, "Başka'nın İzi", (çev. Erdem Gökyaran), *Sonsuza Tanıklık*, s. 139-140.

Ben'in başkası karşısındaki sorumluluğu, bir tür hesap verme zorunluluğu doğurmaktadır. Bir diğer deyişle; kaçınılmaz sorumluluk, başkası'nın yüzü karşısında hesap verme yükümlülüğümü açığa çıkarmaktadır. Bu yüzden, sorumluluğu acıma olarak uygulamam imkânsızdır. Başkası'na hesap verme zorunluluğum, bu imkânı ortadan kaldırmaktadır. İkinci olarak; sorumluluk, hiyerarşik bir yapı içinde ve bu yapıda yer bulan koşulsuz kabul biçiminde düşünülemezdir. Çünkü ben, aynı zamanda bana emir veren yüzden, başkası'ndan da sorumluyumdur.⁷⁸

Levinas'ın yapmış olduğu sonsuz tanımına tekrar bakıldığında görülmektedir ki; Levinas, sorumluluğun çifte hareketi olarak işaret ettiği bu iki yönlü düşünmeyi, bir tür fazlalık, aşırılık olarak yorumlamaktadır. Bu aşırılığın görünümü olarak da sonsuz düşüncesine dikkat çekmektedir. Ona göre bu aşırılık, ben'i başkasına bağlayan ilişkide sonsuz olarak açığa çıkmaktadır. O halde burada öncelikle bu aşırılığın, fazlalığın, içeriğini nasıl oluşturduğu meselesi üzerinde durmak yerinde olacaktır.

Levinas'a göre sonsuz, kendisini Arzu olarak ortaya koymaktadır. Sonsuzla ilişki olarak sonsuzun kendisini ortaya koyuş biçimi Arzu'dur.⁷⁹ Levinas'a göre; "*Arzu'nun belirlediği sonsuz ile ilişkide daima bir fazlalık vardır; zira bu ilişkide arzulayan arzulanamı asla içermez ve kapsamaz, ne de onu masseder.*"⁸⁰ Bu durumda açıktır ki; Levinas düşüncesinde sonsuz, arzulayan ve arzulan arasında yer bulan mutlak mesafede yani bu noktada ortaya çıkan aşırılıkta, fazlalıkta anlamını oluşturmaktadır. Levinas'a göre; "*Arzu tatmini varsaymaz, çünkü arzulayanla arzulan arasında (ben ve başka/sı arasında) kapanmayan bir aralık, birleşmeyle sonlanmayan bir ayrılık vardır daima. Aşkınlık bu aralıktan, bu ayrılıktan soluklanır.(...) ben ve başkası bu aşkınlık tasavvurunda kavuşmaz olarak kalır: Birleşmeden, bütünleşmeden, kaynaşmadan.*"⁸¹

Dolayısıyla bu noktada görülmektedir ki; Levinas, "*bütünleştirici bir sonsuzun karşısına, bütünleştirmeye direnen bir başkayla ilişki olarak sonsuzu*"⁸² çıkarmaktadır.

Levinas felsefesine bakıldığında; Levinas'ın sonsuz düşüncesini bir tür fazlalıkta bulduğu ve bu durumu Arzu olarak betimlediği noktada, Descartes'ın sonsuz

⁷⁸ Levinas, "Aşkınlık ve Yükseklik", (çev. Hakan Yücefer, Zeynep Direk), *Sonsuza Tanıklık*, s.124.

⁷⁹ Emmanuel Levinas, "Felsefe ve Sonsuz Fikri", (çev. Cevriye Demir Güneş), *Fikir Mimarları Dizisi-29*, s. 145.

⁸⁰ Gözel, *Varlıktan Başka-Levinas'ın Metafizikine Giriş*, s. 144.

⁸¹ Gözel, *Varlıktan Başka-Levinas'ın Metafizikine Giriş*, s. 135.

⁸² Direk, *Çağdaş Felsefe 2*, s. 77.

düşüncesinden faydalandığı görülmektedir. Levinas, Descartes'ın üçüncü meditasyonda açıklık getirmeye çalıştığı sonsuz düşüncesinin, kendi sonsuz kavrayışında etkili bir düşünce olduğu üzerinde durmaktadır. Levinas, başkası'nın başkalığını Descartesçı sonsuzluk anlayışı ile ilgisinde açıklama yoluna gitmektedir. Descartes felsefesinde düşünen ben, sonlu ve kusurludur. Bu açıdan; ben'in düşünmesini aşan sonsuzluk idesi ve bunun Tanrı tarafından ben'e yerleştirilmiş olması, Descartes'ta Tanrı'nın varlığının kanıtı olarak öne çıkmaktadır. Sonsuz fikri yoluyla ki Tanrı fikrine ulaşılmaktadır. Descartes'a göre bu noktada sonsuz fikri, her fikirden öncedir.⁸³ Levinas, Descartes'ın bu düşüncesinde sonsuz idesini, Tanrı kanıtı olması ile ilgisinde değil, bu idenin ben'e aşkın oluşu noktasında ele almaktadır. Levinas bu noktada sonsuz düşüncesinin, kendi felsefesi içerisinde başkası'nın başkalığının ben'de içerilememesi olarak açıklanabilirliğine dikkat çekmektedir. Descartes'da sonsuzluk idesi, kendisini düşünen ben'e nasıl sunuyorsa, Levinas da başkası'nın ben'e, benim ona dair görüşümü aşacak biçimde kendisini sunuyor olduğunu düşünmektedir. Descartes, nasıl ben'in sonlu ve kusurlu oluşunu sonsuzluk idesinin düşünen ben'e uzaklığında açıklıyorsa, Levinas da başkası ve ben arasındaki mesafeyi sonsuzluk yoluyla açıklamaktadır. Levinas, Descartes'dan ayrıldığı noktayı ise şu şekilde ortaya koymaktadır: “*Descartes'da Tanrı fikri kuramsal bir fikir olarak, bir temaşa, bir bilgi olarak kalıyor. Bense, sonsuzla ilişkinin bir bilgi değil, bir Arzu olduğunu düşünüyorum*”⁸⁴

Levinas'a göre, başkası sonsuzdur ve bendeki sonsuz arzu düşüncesi, başkası'nın sonsuz oluşundan kaynaklı düşüncedir. Levinas'ta ben, bu sebeptendir ki; başkası'nın sonsuzluğu karşısında eksiktir. Sonsuz arzu, tatmin edilemez, giderilemezdir. Başkası'nın sonsuz oluşu, bu arzunun bir türlü tamamlanamaz, doyurulamaz olması ile ilgisinde açıklanabilir. Levinas'ın bu noktada arzu ve ihtiyaç arasında düşünsel bir ayrıma gittiği görülmektedir. Levinas, ihtiyacın tatmin edilebilir olmasına karşılık, arzunun doyurulamaz, tamamlanamaz olduğuna dikkat çekmektedir. Ona göre; “*Arzu, bir bakıma, kendi açıklıklarıyla beslenir ve doyumuyla artar; Arzu, düşündüğünden daha çok düşünen ya da düşündüğü şeyden daha çok*

⁸³ Rene Descartes, *Metafizik Düşünceler*, (çev. Mehmet Karasan), İstanbul: MEB Yayınları, 1967, s. 145.

⁸⁴ Levinas, “Etik ve Sonsuz”, (çev. Özkan Gözel), *Sonsuza Tanıklık*, s. 330.

*düşünen bir düşünce gibidir.*⁸⁵ Levinas, başkası'nın dışsallığını bu mantıkla açıklamaktadır. Yüz fenomenini bu anlam çizgisinde düşünmektedir. Dolayısıyla başkası'nın yüzünün ben'e aşkın, algıya indirgenemez olması, başkalığın yeri oluşu ve ben'in bu doğrultuda başkası karşısında konumlanması, Levinas'ta sonsuz düşüncesinde yer bulan Arzu ile açıklanmaktadır.

Bu noktada görülmektedir ki; Levinas, sorumluluğun etik ilişkide ya da ben'in "başka için biri" ilişkisinde yer bulan anlamını, ben'in Başka'ya duyduğu arzuyla ve bu arzunun somutlaşması olarak sonsuzla açıklamaktadır. Levinas'ın buradaki vurgusu, sorumluluğun sonsuzluğunun, sonsuzlukta anlamını bulan Arzu ile açıklanabilirliği üzerinedir. Levinas'a göre söz konusu sorumlulukta, "*Bu sonsuzlaşma, başkası için duyduğum rasyonel arzunun sonsuzlaşmasıdır, ötekine yanıt verdiğim andan itibaren sorumluluğumun gittikçe artmasıdır.*"⁸⁶

Levinas'ta başkası'nın sonsuzluğu, başkası ile benim aramdaki mesafede başkası'nı bilmemi, anlamamı, Onu temalaştırmamı olanaksız kılan anlamsal yapının görünümü olmaktadır. Dolayısıyla sonsuz, ben ve başkası arasındaki uzaklığı öne çıkarması ve sorumluluğa yer açması iledir ki; Levinas'ta sorumluluk düşüncesinin zemini, daha doğru biçimde ifade edilirse dayanağı olarak öne çıkmaktadır.⁸⁷

Levinas, sonsuz fikri üzerine düşünmesine ilham veren fikir olarak, Descartes'ta yer bulan sonsuz düşüncesinin yanı sıra Platon felsefesinde öne çıkan "iyi ideasından"⁸⁸ da söz etmektedir. Platon iyi ideasını, şeylerin doğalarının tamlığını ifade eden ve diğer bütün ideaların üstünde yer alan en yüksek idea olarak düşünmektedir. Ona göre İyi, varlığı aşan ve bu anlamda varlığın ötesine uzanan bir fikirdir. Platon'da İyi ideası, hem varolanların varlık nedeni, her şeyin ontolojik özlüğü hem de ahlaki bir değer ölçütü olarak düşünülmektedir. Bu açıdan bakıldığında; Levinas'a göre Platon, aşkınlık hareketi olarak gerçekleşen varlıktan çıkma hareketini

⁸⁵ Levinas, "Etik ve Sonsuz", (çev. Özkan Gözel), *Sonsuza Tanıklık*, s. 330.

⁸⁶ Direk, *Başkalık Deneyimi*, s. 154.

⁸⁷ Medar Atıcı, "Leibniz ve Levinas'ta Sonsuzluk Kavramı", *Cogito Dergisi: Şiddet*, Yapı Kredi Yayınları, Sayı 6-7, 2005, s. 481.

⁸⁸ "*İyi Ideası: Platon'un tüm ideaların üstünde olan, Ideaların varlık ve gerçekliğinden sorumlu olan ideaya verdiği ad. Platon'un Güneş'le, Güneş'in bu dünyadaki varlıklar için oynadığı rolle analogi kurarak anlatmaya çalıştığı İyi ideası, aynı zamanda bilginin de ötesinde olduğu için, akıl yoluyla, kavramsal bilgiyle bilinemez; uzun bir felsefe faaliyetinin ardından, bilimlerde ve diyalektikte uzmanlaştıktan sonra, bir tür sezgiyle kavranabilir.*" (Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul: Say Yayınları, 2014, s. 887)

hiçliğe değil, İyi'ye doğru gerçekleşen bir hareket gibi düşünmektedir. Levinas'a göre; Platon felsefesinde yer bulan İyi fikri, varlığın dışına taşan bir düşüncenin etik söz konusu olduğunda da söyleyecek bir şeylerinin bulunduğunu göstermesi açısından dikkate değer bir düşüncedir. Bu açıdan; Levinas'a göre, Platon'un ortaya koyduğu İyi düşüncesi, etik ile ontoloji arasında yer bulan karşılıklı ilişkinin yapısı üzerine bir şeyler söylüyor olması bakımından da önemli bir görüş olarak öne çıkmaktadır.

Bu noktada açıktır ki; Levinas'a göre, gerek Descartes gerek Platon, varlığı ve varlığın ötesini, varlığa aşkın bir düşünmede açık kılmaktadırlar. Burada her iki düşünürün ortaya koyduğu düşüncede varlıktan bambaşka olana bir açılım gerçekleşmektedir. Levinas bu noktada, Descartes ve Platon'un aşkın bir öte düşüncesi bağlamında sundukları görüşleri önemli bulmaktadır. Ancak bu noktada Levinas, *"İyi'yi varlığın ötesine yerleştirdiğinde ve Fedrus'ta hakiki konuşmayı tanrılarla konuşma olarak tanımladığında Platon, bu (başkalık geleneği)-nde yer alır. Ama, bizim yalnızca formel tasarısını alıkoymak istediğimiz bir yapının en karakteristik tarzda ana hatlarını veren, sonsuz fikrine dair Descartesçi analizdir"*⁸⁹ diyerek, Platon'u değil Descartes'ı izleyen bir düşünmeyi seçtiğini açıkça ifade etmektedir. Levinas, Descartes düşüncesine baktığında, Descartes'ın, sonsuz fikrinin ben ve başkası arasındaki ilişkinin açık kılınması ve bu fikrin doğru bir düşünme temelinde ortaya koyulması noktasında kendisine biçimsel bir düşünme yapısı sunduğunu vurgulamaktadır.⁹⁰ Dolayısıyla Levinas'ın ifadelerinden açıktır ki; Levinas, son çözümlemede sonsuz fikrini Descartesçi düşünmeden hareketle ele almaktadır.

Levinas'a göre; Platon, Descartes dâhil pek çok filozofa bakıldığında; sonsuzluk kavramının çoğunlukla mükemmellik, üstünlük kavramlarıyla birlikte düşünüldüğü görülmektedir. Çünkü insan her zaman mükemmel ulaşma noktasında ve mükemmel karşısında eksik, kusurlu olanı tamamlama eğiliminde olmuş, yetkin olana erişmeyi her zaman için kendisine amaç edinmiştir. Levinas, insani olan bu eğilimi, bu düşüncüyü önemli bulmaktadır. Kendi felsefesi içerisinde de bu düşüncüyü, başkalık düşüncesinin insan için akli ve ruhi bir aşma, taşma olduğu düşüncesine ulaştırılan bir fikir adımı olarak görmektedir. Levinas burada başkalık kavramını, insanın kendi

⁸⁹ Gözel, *Varlıktan Başka-Levinas'ın Metafiziğine Giriş*, s. 143.

⁹⁰ Gözel, *Varlıktan Başka-Levinas'ın Metafiziğine Giriş*, s. 146.

içindeki bir başkalık olarak tasavvur etmektedir.⁹¹ Bu noktada, Descartesçi düşünmeyi izlediğini belirterek, insanın kendisinden başka olanı kendi içinde taşıyor olduğu gerçeğinin ilginç bir gerçeklik fikri olduğuna dikkat çekmektedir.⁹²

Levinas'ta başkası'nın yüzü, ben'in her türlü anlam verme, bilme, bilinç oluşturma edimini ortadan kaldırarak bir tür açıklık olarak kendisini sunmaktadır. Levinas düşüncesinde sonsuz da bu açıklığa karşılık gelen başkası'nın yüzünün ortaya koyduğu ifadeye görünür olmaktadır. Bir başka deyişle; Levinas'a göre sonsuz, bu açıklıkta yüzün konuşması yoluyla kendisini görünür kılmaktadır.⁹³ Daha önce de ifade edildiği üzere başkası, sonsuzdur. Dolayısıyla Levinas'ta sonsuz, başkası'nın yüzünün görünür olduğu anlam ve bu doğrultuda insan olmanın ifade ettiği anlam olarak kendisini sunmaktadır. Bu açıdan bakıldığında; insanın kendi içinde başkalığı taşıyor olması, sonsuzu içinde taşıyor olması anlamına gelmektedir. Nitekim bu düşünce çıkarımı, Levinas felsefesinde sonsuzun başkasının yüzü yoluyla görünür olmasında da gerçekliği bulunan bir düşünce olarak öne çıkmaktadır.

Bu açıdan; sonsuz düşüncesi iledir ki; Levinas'ta insan, sonsuzu kendi içinde görebilme olanağına sahiptir. Levinas'a göre; "*Ben'i bencilliğinden çıkararak sorumluluk, bir çıkar gözetmezliktir, bir varlıktan soyunmadır. Varlığın üstüne yükselmek ve sonsuza açılmak bu yolla mümkündür ancak.*"⁹⁴ Görüldüğü gibi Levinas'ta sonsuz, insana uzak değildir. Daha doğru bir biçimde ifade edilirse; sonsuz, insani olanın ötesinde değildir. Levinas'a göre, "*Sonsuz fikri, sosyal ilişkidir.*"⁹⁵

Görüldüğü gibi; Levinas düşüncesinde sonsuz, ben ve başkası arasındaki ilişkinin bizzat anlamı olarak kendisini sunmaktadır. Bir diğer ifade ile Levinas'ta sonsuz düşüncesi, etik ilişkinin ve etik ilişki olarak sorumluluk düşüncesinin anlam kazandığı yer olarak öne çıkmaktadır. Daha önce de belirtildiği üzere; Levinas felsefesinde sonsuz, yüzün ben'den bağımsız olarak anlam ifade etmesi biçiminde düşünülmektedir. Bu açıdan; Levinas'ta sonsuz fikri, başkası'nın ben'den yüksekte konumlanışının ve ben'e aşkın oluşunun da ifade ettiği anlam olmaktadır.

⁹¹ Atıcı, *Leibniz ve Levinas'ta Sonsuzluk Kavramı*, s. 480.

⁹² Atıcı, *Leibniz ve Levinas'ta Sonsuzluk Kavramı*, s. 480.

⁹³ Levinas, "Etik ve Sonsuz", (çev. Özkan Gözel), *Sonsuza Tanıklık*, s. 335.

⁹⁴ Gözel, *Varlıktan Başka-Levinas'ın Metafiziğine Giriş*, s. 159.

⁹⁵ Levinas, "Felsefe ve Sonsuz Fikri", (çev. Cevriye Demir Güneş), *Fikir Mimarları Dizisi-29*, s. 143.

Levinas, tüm bu düşünceleri alt alta sıralayıp koyduğu noktada, başkası'nın yüzünde parlayan sonsuz fikrinin; başkası'nın, kendi varlığını bir güç olarak sunabilmesine imkân tanıdığı düşüncesine erişmektedir. Bir başka deyişle; Levinas, başkası'nın yüzünden ben'e ulaşan öldürmeyeceksin emrinde, başkası'nın görünürlük kazandığı bu durumda; sorumluluğun ağırlığının, gücünün hissedilmesi olarak sonsuz fikrine işaret etmektedir. Levinas'ın düşüncesine göre;

“Başkası öldürmek isteyebileceğim tek varlıktır. Çünkü onu şiddet kullanarak iktidarım altına aldığım zaman ancak kısmen yadsımış olurum ve yüzde somutlaşan sonsuzlaşma, iktidarına direnciyle, yüzü bütünsel bir biçimde yadsımaya kıskırtır beni. Yüzün üstünde iktidar kurma girişiminin doruğu olan öldürme eylemi, başkası öldüğünde yüz katilin ellerinden kayıp gittiği, tahakküm edilecek olan ebediyen kaybolduğu içindir ki paradoksal bir biçimde kendi iktidarsızlığına ulaşır. Yüzü öldürmek imkânsızdır. Onun, iktidarımı beni öldürmeye kıskırtacak kadar rahatsız etmesinin sebebi şudur belki de: Şeylere yönelimsel olarak ben anlam veririm, onlar benimle ilişkili oldukları sürece anlamlıdırlar; ama yüz, başka türlü, benden bağımsız olarak anlam ifade eder.”⁹⁶

Bu açıdan düşünüldüğünde, görülmektedir ki; Levinas felsefesinde sonsuz fikri, ben ve başkası arasında yer bulan mesafede iktidar düşüncesine izin vermeyen bir yapıyı ortaya koymaktadır. Levinas bu anlamda, yüzde yer bulan sonsuzlaşmayı, bir direnç, bir güç olarak düşünmektedir. Öyle ki; Levinas, yüzü öldürmenin imkânsız olduğunu yüzde yer bulan bu etik dirençle ve yüzde somutlaşan sonsuzlaşma düşüncesiyle açıklamaktadır.

Levinas'a göre yüz, genel değil özel bir anlam içermektedir. Bu anlamda Levinas'ta yüz, tekil bir anlama sahiptir. Yüz, farklı olandır ve anlamını bu farklılığından alandır. Bu anlamda Levinas, yüzün bütünlüğü, evrenseli, herhangi bir kategori içinde değerlendirilmeyi yadsıyan bir yapısı olduğunu düşünmektedir. Levinas'a göre; *“İşte bu nedenle de yüz denetime alınamayacak, üzerinde egemenlik kurulamayacak bir şey; çünkü herhangi bir şeyi denetleyebilmemiz için öncelikle kavramalı, kavrayabilmek için de Levinas'a göre, onun farklılığını kendi aynılığımıza*

⁹⁶ Direk, “Sunuş”, Levinas, *Sonsuza Tanıklık*, s. 21.

dönüştürmek zorundayız.”⁹⁷ Bu açıdan; yüzün aşkın oluşu ve iktidar altına alınamaz olduğu düşüncesi, Levinas felsefesinde, sonsuzun Başka’yı imlediği fikrini akla getirmiştir: Levinas felsefesinde, “*Sonsuz, radikal bir şekilde, mutlak olarak Başka’dır.*”⁹⁸

Sonuç olarak Levinas felsefesinde sonsuz, Başka düşüncesinde anlamını kurmakta ve yüzün çağrısında görünür olmaktadır. Başkası’nın yüzüne verilen yanıt ve bu yanıtın bitip tükenmez olduğu düşüncesi, Levinas’ta Arzu olarak somutlaşmaktadır. Levinas’a göre; ben ve başkası arasındaki mesafede anlamını bulan Arzu, sorumluluğun sonsuzluğu boyunca genişlemektedir. Bu anlamda arzunun sonsuzluğu, sorumluluğun sonsuzluğu olarak ifadesini bulmaktadır.

Levinas, ben’in başkası’na duyduğu arzu ve bu arzunun bitip tükenmezliği olarak sonsuz sorumluluğu vurguladığı bu noktada, aslında insan olma düşüncesini ve insan olmanın, özneliliğin sonsuzluğunu vurgulamaktadır. Levinas; başkası için olma, yerine geçme anlayışı doğrultusunda sorumluluk düşüncesinin sonsuzluğuna vurgu yaptığı bu noktada, başkası için olmanın bir süreklilik, devamlılık olarak insanın bir kavram ya da bir düşünce dolayımında açık kılınabilir olduğu anlayışını ortadan kaldırdığına dikkat çekmek istemektedir. Bu açıdan bakıldığında; Levinas düşüncesinde sonsuz kavrayışı iledir ki; insan tanımının da değişime uğradığı görülmektedir.

Bu doğrultuda, şimdi Levinas felsefesinde öznellik kavramının kazandığı anlamsal içeriği açıklamak, bu noktada sorumluluk düşüncesinin özne olma düşüncesi ile olan bağı, Levinas’ın sonsuz kavrayışından hareketle ortaya koymak yerinde olacaktır.

2.3. ÖZNEMLİK VE SORUMLULUK

Levinas düşüncesinde kendisini başkalık olarak sunan metafizik arzu ve ben’in bu arzuyla birlikteliği, sonsuzun çağrısı olarak beliren sorumluluğun çağrısına kulak vermeyi imlemektedir. Bu açıdan bakıldığında; Levinas’ta Başka’ya olan arzunun, bizi başkası için olma fikrine ulaştırdığı görülmektedir.

⁹⁷ Atıcı, *Leibniz ve Levinas’ta Sonsuzluk Kavramı*, s. 479.

⁹⁸ Levinas, “Felsefe ve Sonsuz Fikri”, (çev. Cevriye Demir Güneş), *Fikir Mimarları Dizisi-29*, s. 142.

Bu bölümde, bu düşünceden hareketle Levinas düşüncesinde sonsuzun çağrısı olarak sorumluluğun, insanı nerede konumlandığı ve bu doğrultuda insanı nasıl anlamlandırıldığı düşünceleri üzerinde durulacaktır. İnsanın konumlanması ve anlamlandırılması düşüncesi, öznellik kavramına karşılık gelmesi iledir ki; bu bölümde, öznellik kavramının Levinas'ta ifade bulduğu anlam ve bu doğrultuda özneliğin sorumlulukla ilişkisi ortaya koyulacaktır.

Levinas felsefesinde öznellik düşüncesi, anlamını ben ve öteki arasındaki etik ilişkide yani sorumlulukta oluşturmaktadır. Sorumluluk ise görüldüğü gibi, ben ve başkası arasındaki ilişkide yani başkalıkla gerçekleşen etik ilişkide kendisini sunmaktadır. Bu açıdan; Levinas'ta özneleşme düşüncesi, her şeyden önce etik bir hareket olarak, bir diğer ifade ile varlığı yarıp geçen sorumluluğun hareketi olarak anlaşılır olmaktadır. Levinas'a göre; "*Varlığa rağmen ve varlıktan öteye bir hareket olan özneleşme, varlığın için düzenini çatlattır. İnsan, varlıktaki bu çatlaktır.*"⁹⁹ Görülmektedir ki; Levinas'ın varlığın için düzenini kıran ve bu kırma ile öte'ye açılan hareket olduğunu düşündüğü durum olarak özneleşme; insanı, varlıkta bir çatlak, bu anlamda bir tür aşırılık, fazlalık ve varlıktan taşma edimi olarak ortaya koymaktadır. Bir diğer deyişle; Levinas'a göre insan, sorumluluk iledir ki ontolojinin için düzenini kırmakta ve bu yolla öte'ye açılmaktadır. Bu durumda Levinas'ta öznellik, öncelikle etik öznellik olarak ve sorumluluğun anlamı iledir ki; başkası önünde özgürlüğe öncel bir rehinelik olarak anlamını kurmaktadır. Levinas, bu noktada şunu söylemektedir:

*"Etik öznellik, ontolojinin her şeyi kendine indirgeyen idealleştirici özneliğinden kurtulur. Etik 'ben' tam da, başkası önünde diz çöktüğü, kendi özgürlüğünü başkasının daha önde gelen çağrısına feda ettiği ölçüde öznedir. Bence öznenin özgürlüğü en yüksek veya ilksel değer değildir. Bizim beşeri başkaya veya Mutlak başka olarak Tanrı'ya cevabımızın yaderkliği, öznel özgürlüğümüzün özerkliğinden önce gelir. Sorumlu olanın "ben" olduğumu teslim eder etmez, özgürlüğümün başkasına karşı bir yükümlülük tarafından öncelendiğini kabul ederim. Etik, özneliği, özerk özgürlükle zıtlık oluşturan bu yaderk sorumluluk olarak yeniden tanımlar."*¹⁰⁰

⁹⁹ Gözel, *Varlıktan Başka-Levinas'ın Metafizikine Giriş*, s. 371.

¹⁰⁰ Levinas, "Fenomenolojiden Etiğe", (çev. Özkan Gözel), *Fikir Mimarları Dizisi-29*, s. 52.

Levinas, varlık düzlemini yerinden eden etik hareketi, öte'ye açılan bir hareket gibi düşündüğü noktada, insanı varlık önünde değil, öte karşısında ve bu anlamda Heidegger'in Dasein çözümlemesinde karşılaşılan, "burada" ve "varlık" olması bakımından değil, başkası önünde konumlanması bakımından düşünmektedir.¹⁰¹ Levinas'ın insana yönelimi, varlık düzleminde bir yönelme olmamaktadır. Levinas, "Varolmaya hakkım var mı? Dünyada olarak birisinin yerini almıyor muyum?"¹⁰² Diye sormaktadır. Bu sorgulama, açıktır ki; insanın varlık karşısında değil, başka insan karşısında konum almasının önceliğine dikkat çekmek içindir. Levinas'a göre özne, varlık tasavvurunun ötesindedir. Ona göre özne, her türlü ontolojik belirlenimi aştığı, kendi özgürlüğünü sorumluluk önünde, başkası karşısında geriye aldığı ölçüde öznedir. Bu noktada reddetmenin ontolojik karakteri ve başkası'ndan ben'e ulaşan sonsuzun çağrısı karşı karşıya gelmektedir. Bu karşılaşmada özne seçim yapma gücüne sahip olamamaktadır. Çünkü bu durumda rahatsız bir vicdan, bu açıdan; güçlü bir vicdan, her zaman için başkası'nın çağrısına kulak vermeyi öncelemektedir. Burada insan için bir tercih söz konusu olamamaktadır. Dolayısıyla Levinas, etik düzlemi varlık düzlemine tercih etmektedir. Hatta öyle ki; varlık düzlemini, etik düzlemin temeline yerleştirmektedir.

Levinas'ta öznellik, en kesin ifade ile tutsaklık anlamına gelmektedir. Tutsaklık ise bu noktada rahatsız, suçlu vicdan olarak kendisini göstermektedir. Bu noktada suçluluk, öznenin elinden geleni fazlasıyla yaptığı halde yine de vicdan rahatlığına ulaşamaması ve sorumluluğunu başkaları üzerine yıkamayarak hep daha fazla sorumlulukla karşı karşıya kalması demektir. Levinas'a göre; ben'in öteki'ne efendim demesini öngören, öteki'ni buyur etmesine olanak tanıyan bu vicdandır.¹⁰³ Ona göre ben, öteki'yle karşılaştığı andan itibaren bencil dünyasında rahatsız, huzursuzdur. Öteki'yle karşılaşma olarak yüzü görme, bu noktadan itibaren her türlü sorgulamanın yüzün denetimi altında gerçekleşiyor olmasıdır. Huzursuzluğun kaynağı da budur: Yanıt vermemenin olanaksız oluşudur. Sonuç olarak; Levinas düşüncesinde,

¹⁰¹ Çırakman, *Levinas'ta Öteki ve Adalet*, s. 185.

¹⁰² Levinas, "Etik ve Sonsuz", (çev. Özkan Gözel), *Sonsuza Tanıklık*, s. 343.

¹⁰³ Levinas, *Totality And Infinity: An Essay On Exterioity*, s. 84.

“Özneliği oluşturan öge ne öz bilinç, ne ussallık, ne de varlığını kendi açılımı için konumlandığı buradalıktır. Özneliği oluşturan öge, bu özneliğe dışsal olan başkalığın temasıdır. Yani Levinas’a göre öznelilik, ancak başkalık sayesinde olanaklıdır. Bu noktada Levinas, tüm felsefe tarihi boyunca tanımlanmış insan fikrine karşı durmaktadır. Kendi deyişiyle insan benlik, kendilik, ya da özne, cinsler ve biçimler içinde yer alamayan, yerinde duramayan, kendisi ile mutabık olmayan, konumsuz tekliktir.”¹⁰⁴

Görüldüğü gibi Levinas düşüncesinde insan, sorumluluk ile birlikte, kendisi ile özdeşliği mümkün olmayan, belirli bir tanım içine sıkıştırılamayan konumsuz bir teklik olarak “başkası için olma” düşüncesinde anlamını kurabilmektedir. Burada “öteki için olma”, insanın kendisi için olamaması, bir başka deyişle; kendine dönük bir anlam inşasını gerçekleştiriyor olamaması anlamına gelmektedir. Dolayısıyla Levinas’ta insan, sorumlu olduğu ölçüde kendisi olabilmektedir.

Bu anlamda Levinas düşüncesinde sonsuz sorumluluk, insan olmanın bir sınırı, sonu olmadığını yani ben için hep daha fazla ve daha çok olanak yaratarak kesintisiz bir öteki için olma anlayışının söz konusu olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla Levinas’ta öteki’yle ilgilenmek düşüncesi, bir süreklilik ve bu anlamda ben’in ben olmaklığında önü açıklık anlamına gelmektedir. Bu açıdan Levinas’ta benliğin inşası, olmakta olan olarak öne çıkmaktadır. Bu düşüncenin kaynağında, Levinas’ın sorumluluğu, karşılıklılık ilişkisi yani simetrik bir ilişki içerisinde konumlandırılmaması bulunmaktadır. Bu durum, benlerin karşılaştığı bir düzlemi bertaraf ettiği içindir ki; benlerin sorumlulukları arasında bir tür mukayese yarışını da ortadan kaldırmaktadır. Bir başka deyişle; bu noktada sorumluluklar arası mukayeseler savaşı söz konusu olamamaktadır. Sonuç olarak, denilebilir ki; Levinas’ta sorumluluk düşüncesi, hep bir önü açıklığı ve bu anlamda ben olmanın önü açıklığını ortaya koymaktadır. Bu düşünme doğrultusunda Levinas’ın, insanın yalnızca iktidar olmayan bir ilişkide söz konusu olabileceği ve yalnızca böyle bir ilişkide kendisini ortaya koyabileceği düşüncesine ulaştığı görülmektedir.¹⁰⁵ Levinas’ın sorumluluk ilişkisine yaptığı vurgunun altında yatan asıl neden de bu olarak öne çıkmaktadır.

¹⁰⁴ Çırakman, *Levinas’ta Öteki ve Adalet*, s. 184-185.

¹⁰⁵ Emmanuel Levinas, *Humanism of the Other*, (çev. N. Poller), Urbana ve Chicago: University of Illinois Press, 2003, s. 86.

Levinas, ben ve başkası ilişkisine yaklaşımında ontolojinin değil, etiğin zorunluluğuna dikkat çekmektedir. Bu düşünmeyi ise başkası'nın herhangi bir ben olarak görülememesi düşüncesinde açıklamaktadır. Levinas'a göre başkası'nı da başka bir ben olarak düşünme, ontolojik bakışta öne çıkan bir düşünmedir. Ona göre bu durum söz konusu olduğunda benler çokluğu devreye girmektedir. Ben ve başka benler arasında karşılıklılık, eşitlik ilişkisi ortaya çıkmakta, bu doğrultuda iktidar ilişkisi devreye girmektedir. Dolayısıyla benler arasında yer bulan bu ilişki, daha sonrasında sınırlarının belirliliğini öngören bir birliktelik ilişkisine dönüşmektedir. Levinas'a göre bunun sonucunda ben ve başkası ilişkisi, bütünsellik ekseninde kavranan bir ilişki olmaktadır.¹⁰⁶ Levinas bu kavrayışı, iktidar ilişkisinde anlamını kuran bir ilişki biçimi olarak değerlendirmektedir. Levinas'ta bütünsellik fikri, başkalığı görmeme ve bu anlamda insanı görmeme düşüncesinde anlamını oluşturmaktadır. Levinas bu noktada bütünlük fikrine karşı çıkmakta ve iktidar olmayan bir ilişki modeli düşlemektedir. Çünkü Ona göre, öznenin kendisini kurabildiği tek ilişki modeli iktidar olmayan bir ilişki modeli olacaktır.¹⁰⁷

Levinas, özneyi özne yapanın başkası değil, başkalık olduğunu düşünmektedir. Ona göre, başkalık fikri özneyi kurmaktadır. Buna göre Levinas düşüncesinde öznellik, ben ve başkası arasında yer bulan, karşılıklılığa izin vermeyerek iktidar ilişkisini ortadan kaldıran ilişki olarak, ben'in sonlu varlığında sonsuzu omuzlamasında, başkası'na devredemediği sorumlulukta; ben ve başkası arasındaki etik ilişki olarak sorumlulukta anlamını oluşturmaktadır. Levinas'a göre ben, başkası önündeki rehinelikte, yalnızca sonsuzun çağrısı olan koşulsuz buyruğa yanıt verme mecburiyetinde kendisi olabilmektedir. Ben, yalnızca bu yolla rahatsız ve suçlu bir vicdanla, özgürlüğe öncel rehinelikte, başka ile kurduğu bu bağda, başkası için sorumlulukta, başkalıkla gerçekleşen bu ilişkide özne olabilmektedir. Bu anlamda Levinas, özgürlüğü ya da özerkliği değil, yaderkliği savunmaktadır. Yaderklik düşüncesi Levinas'ta, başkası için olma düşüncesine karşılık gelmektedir. Levinas düşüncesine göre;

¹⁰⁶ Acar, *Levinas'ta Aşknlık Düşüncesine Giriş*, s. 101-102.

¹⁰⁷ Levinas, "Varlıkbilim Temel midir?", (çev. Erdem Gökyaran), *Sonsuza Tanıklık*, s. 86.

“İtaat olarak anlaşılan ve yaderklik/heteronomi üzerinden düşünölen öznellik, kaynağını Yahudi geleneğinden alır. Çünkü Yahudi ruhaniliğinin temel olayı, İsrail’in tanımadan önce kabul ettiğı Torah’ın indirilmesidir. Bu köken öncesi öncelik, anlama yeteneğinden önce gelen bir itaatin bu radikal edilgenliğı, Levinas’ın ifadesine göre mutlağı tutunan öznelliğın yapısını tarif eder. Felsefeci bunu Kitâb-ı Mukaddes’in metninin bir formölünü yorumlayan Talmudik bir parçadan yola çıkarak betimler: Ebedinin her söylediğini yaparız ve onu dinleriz. Talmud’da itaatin dinlemeye olan öncelliğı –yapmanın dinlemeye öncelliğı- İsrail’in yüksek bilgeliğı yerine geçer.”¹⁰⁸

Göröldüğü gibi Levinas felsefesinde etik öznenin özneliğı, yüzün çağrısı olarak öne çıkan yaderk sorumluluk düşünçesinde açık kılındığı noktada, sorumluluk düşünçesinin yapmayı dinlemeye öncel tutumu, Levinas’ta, yukarıda alıntılanan düşünsel esinlenmede açık olmaktadır. Levinas’ın bu mesele üzerine söz konusu düşünmesinde Yahudi etkisi kendisini göstermekte; öznellik söz konusu edildiğinde, yapmanın dinlemeye öncel içeriğı kendisini bu şekilde ortaya koymaktadır.

Peki, Levinas başkası için olma düşünçesi olarak ortaya koyduğu sorumluluğun yönü için ne söylemekte ya da bu yön için nasıl bir tarif sunmaktadır? Levinas düşünçesine bakıldığında açıktır ki; *“Başkası için olma, varlıktan ve kendinden çıkma anlamında İyi’ye doğru olma’dır.”¹⁰⁹* Bu anlamda;

“Özne, varlığın sirayet etmediğı bir alana, varlıktan başka türlü olana açıldıkça, başkası için oldukça İyi’ye, Sonsuz’a ya da Kutsi Olan’a açılır, yani Tanrı’ya yaklaşır. Başkası dünyadan değildir ve onunla ilişki dünyanın ontolojik düzeninden çıkışın yegâne imkâmıdır. Demek ki iyilik, başkası’na yakınlıkta yatar ancak, varlık-tan soyunma’da, conatus essendi’nin sirayet etmediğı bir alana, yer olmayana geçmede yatar. Kişi, insan olma haysiyetine varlıktan soyunarak ulaşabilir ancak; zira kişi esseden ve interesseden -varlıktan, onda çıkar gütmekten- kurtulabildiğı ölçüde İyi’ye, dolayısıyla Sonsuz’a ya da Tanrı’ya

¹⁰⁸ Volkan Çelebi, “Fred Poche ile Söyleşi”, (çev. Ali Türek), *Mono Kusursuz Labirent Dergisi*, Sayı: 8- 9, 2010, s. 772.

¹⁰⁹ Gözel, *Varlıktan Başka-Levinas’ın Metafiziğine Giriş*, s. 265.

yönelebilir ve bu surette ontolojik beşeriyet derekesinden velayete yönseyen etik insaniyet derecesine yükselebilir.”¹¹⁰

Görülmektedir ki; Levinas, özneyi son noktada bir tür kutsallık boyutunda açıklamayı uygun bulmaktadır. Peki, Levinas bu noktada özneyi, içerisinde düşleyebildiği bu kutsiyet alanına nasıl ulaşmakta ve özneyi bu kutsiyet makamında nasıl ağırlayabilmektedir? Şimdi bu sorgulamalar üzerinde durmak gerekmektedir.

2.4. AZİZLİK VE SORUMLULUK

Levinas, ben'in kendisinden çıkarak kendinden başka, ayrı olanı tanıdığı durumu, varlığın ötesine geçiş düşüncesiyle açıklamaktadır. Levinas'a göre ben, varlıktan kaçışı deneyimlediği durumda kendisini ötekine bağlanmış olarak bulmakta ve bu kaçışta varlığın ötesine geçişini gerçekleştirmektedir. Levinas, öte'ye geçiş varlığın ötesindeki İyi'ye açılma olarak düşünmektedir. İyi'ye açılmayı da kutsi olana açılma, bir başka deyişle; kutsi olana yönelme biçiminde açıklamaktadır.¹¹¹ Peki, nedir kutsi olan? Ya da kutsi olana yönelim ne anlama gelmektedir? Levinas bu noktada ne söylemeye çalışmaktadır?

Levinas düşüncesine bakıldığında; ontoloji, kendinin berisine ya da ötesine geçişin söz konusu olduğu durumda, Levinas tarafından; aşkınlığı, dışsallığı, öte'yi betimleyebilir olma noktasında başvurulabilir bir düşünme kaynağı olarak görülmemektedir. Levinas'a göre;

“Haddizatında, ‘varlıktan soyunmak’ ve ‘kendinden çıkmak’ dünyada yer-siz ve fazla olmaktır ki, bu ontolojinin hakkında konuş-(a)madığı, giderek konu-dışı saydığı bir olaydır. Levinas insanı/özneyi tam da bu ü-topik noktadan itibaren düşünmek ister: İnsan varlıkta yer etmediği, varlıkta fazla olduğu ölçüde insanlığa, aynı zamanda da kutsiyete liyakat kesbeder. Kutsiyet, insanın insanlığının özsel olarak ilişkili olduğu ‘teolojik’ boyuttur; kutsiyet, bizdeki sonsuza veya teoloji olarak kavranan insanın insanlığına işaret eder. Şu halde insanın insanlığını, insan olmanın anlamını ve liyakatini antropolojik-ontolojik beşeriyet düzeyinin aşılmasında, dolayısıyla öteki ile ilişkide öteye açılma demek

¹¹⁰ Gözel, *Varlıktan Başka-Levinas'ın Metafiziğine Giriş*, s. 269-270.

¹¹¹ Gözel, *Varlıktan Başka-Levinas'ın Metafiziğine Giriş*, s. 259.

olan etik düzeyde aramak, araştırmak gerekecektir; yoksa içkinlik mahalli olan varlığın –doğanın, tarihin ve kültürüm- alanında değil, fenomenal alanda değil.”¹¹²

Levinas'ta, insanın varlıktan değil, etikten hareketle düşünüldüğü, anlamlandırıldığı ve bu noktada etik gereklilikte yer bulan sonsuza vurgu yapıldığı durumda, görülmektedir ki; Levinas'a göre, kutsi olana düşünsel bir yönelim gerçekleşmektedir. Levinas, Philippe Nemo ile yaptığı bir söyleşide bunun, azizlik icabı olduğunu söylemektedir. Levinas'a göre, sorumluluğun bitip tükenmezliği, sorumlu olma noktasında hiçbir zaman vicdan rahatlığının olamaması ve bu anlamda sorumluluğun, sınırsızlığın deneyimi olarak kendisini ne çıkarması iledir ki öte'ye bir yönelim gerçekleşmektedir. Bu noktada sonsuzun görünürlüğü söz konusu olmakta, özne başkası'na verdiği yanıtta sonsuzun tanığı olmaktadır.¹¹³ Bu noktada yine başta yapılan sorgulama kendisini göstermektedir: Levinas bu durumun azizlik gereği olduğunu ifade ederken ne söylemek istemektedir? Bu noktada yanıtlanması gereken öncelikli soru ise şudur: Levinas, azizliği nasıl açıklamaktadır?

Levinas, ben ve başkası arasındaki etik ilişkiyi, bir kutsiyet ilişkisi olarak düşünmektedir. Bu açıdan; daha önce de belirtildiği üzere, insanın ve insan olmanın anlamının, varlıкта, kültürde, doğada, tarihte ve bu anlamda fenomenal alanda değil, etik düzeyde kutsiyet alanında araştırılması gerektiğini savunmaktadır.

Levinas'ta yüzden ben'e ulaşan ldrmeyeceksin buyruğu, ayrılmışlık anlamına gelen azizlikle düşünülmektedir. Ona göre Kutsal Kitap, içeriğinde etik bir anlam barındırmakta, azizliği önermektedir. Bu açıdan; Levinas, Tanrı'ya erişmenin, Tanrıyla birleşmenin ya da bütünleşmenin, azizlikle bir alakasının olmayacağını düşünmektedir.¹¹⁴ Ona göre azizlik, yalnızca ben ve başkası arasında; çıkar gözetmez sorumluluk ilişkisinde görünür olmakta, etik ilişki, bir kutsiyet/azizlik ilişkisi olarak anlamını kurmaktadır.¹¹⁵ Levinas'a göre; “*Bir kutsiyet ilişkisi olan çıkar-gzetmezlik, zorunluluğun olduğu, başkası'na göre uyanılan, başkası'na bağlılığın dlle*

¹¹² Gzel, *Varlıktan Başka-Levinas'ın Metafizikine Giriş*, s. 260.

¹¹³ Levinas, “Etik ve Sonsuz”, (ev. zkan Gzel), *Sonsuza Tanıklık*, s. 335.

¹¹⁴ Direk, “Sunuş”, Levinas, *Sonsuza Tanıklık*, s. 35-36.

¹¹⁵ Cevriye Demir Güneş, “Levinas'ın Kutsiyet Felsefesi ve Ricoeur'n Hiperbolik Eleştirisi”, *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, Güz 2017, Sayı 24, s. 413.

karşılığını bulmadığı bir cömertliktir. Kutsiyet ilişkisinde ben, başkası için'dir ve ilişkide sevgi esastır."¹¹⁶ Görülmektedir ki; Levinas'ta sorumluluk, bir ödül ya da ceza ilişkisinden uzak olarak, rehin olma durumunu açıklamakta ve bu anlamda gönüllü bir kabulleniş düşüncesine karşılık gelmektedir. Bu anlamda, Levinas felsefesinde, "*rehin olma durumunun istekli kabul edilişi, kutsi bir eylemdir*"¹¹⁷ vurgusu öne çıkmaktadır.

Levinas; Felsefe, Adalet ve Aşk başlıklı yazısında azizlik ile alakalı olarak, "*Tek mutlak değer, kendine oranla başkası'na öncelik vermenin insanca olanağıdır. Bu ülküyü reddedecek bir insanlık olduğunu sanmıyorum; bunu azizlik ülküsü diye ilan etmek gerekir*"¹¹⁸ ifadesine yer vermektedir. Görüldüğü gibi; Levinas, azizliği tek mutlak değer olarak düşünmekte ve bu değeri, insanın kendisinden önce başkası'na verdiği önceliğin insanca olanağı olarak açıklamaktadır. Bu açıdan; Levinas'ta azizlik, öncelikle etik bir değer ve sorumluluğun var ettiği bir değer olarak kabul edilmektedir. Levinas, azizliği rehinelik düşüncesinde açıklamakta, bu anlamda azizliği hiçbir koşulun, çıkarım, karşılığın söz konusu olmadığı başkası'yla ilişkinin en yüce makamı olarak düşünmektedir. Ona göre rehinelik, yüce bir onur ve bu anlamda bir azizlik eylemidir.¹¹⁹

Görüldüğü gibi Levinas, azizliği ben ve başkası arasındaki ilişkide tek mutlak değer olarak öne çıkarmaktadır. Bu durumda azizliğin tüm insanlar için reddedilemeyecek bir ülkü olduğunu düşünmekte, başkası'nın rehini olmanın tüm insanlık için getirisi olduğuna inanmaktadır. Levinas, "*Ben kendi düşünce tarzımda bu rehinelik durumunun dünyada merhametin, duygudaşlığın, dayanışmanın mümkün olmasını sağlayan şey olduğu olgusu üzerinde ısrarla duruyorum. Hakikati söylediğinizde rehine olma riski her zaman vardır. Bu, insan azizliğini ifade etmek için de kullandığım bir kelimedir*"¹²⁰ demektedir.

Sonuç olarak; Levinas düşüncesinde kutsiyetin görünürlüğü, etik ilişkide ben'in başkası'nın yüzünden kendisine ulaşan çağrıyla birlikte söz konusu olduğu rehinelikte ve bu rehinelik'in yüceliğinde gerçekleşmektedir. Dolayısıyla Levinas, söz konusu etik ilişkiyi bir kutsiyet ilişkisi ve onur olarak düşünmektedir. Bu doğrultuda herkesçe

¹¹⁶ Demir Güneş, *Levinas'ın Kutsiyet Felsefesi ve Ricoeur'ün Hiperbolik Eleştirisi*, s. 414.

¹¹⁷ Demir Güneş, *Levinas'ın Kutsiyet Felsefesi ve Ricoeur'ün Hiperbolik Eleştirisi*, s. 413.

¹¹⁸ Levinas, "Felsefe, Adalet ve Aşk", (çev. Medar Atıcı), *Sonsuza Tanıklık*, s. 247.

¹¹⁹ Cheron, *Emmanuel Levinas ile Söyleşi- Yüz Fenomenolojisinden Kopuş Felsefesine*, s. 37.

¹²⁰ Cheron, *Emmanuel Levinas ile Söyleşi- Yüz Fenomenolojisinden Kopuş Felsefesine*, s. 37.

kabul göreceğinden kuşku duymadığı azizlik ülküsünü insanlığın kurtuluşu olarak öne sürmektedir. Levinas'a göre azizlik ülküsü, ben'in rehine olmayı kabullenişinde, başkası karşısında önceliği kendisine değil, başkası'na tanıyarak rehine olmanın haksızlığına da razı oluşunda kendisini var edebilecek bir ülküdür. Bu açıdan denilebilir ki; Levinas düşüncesinde kutsiyet ilişkisini görünür kılan, yalnızca ben ve başkası arasındaki ilişkide öne çıkan sorumluluktur. Tek mutlak değer, yalnızca bu sorumluluktur. Kutsiyet, sorumluluktur. Bu açıdan düşünüldüğünde; Levinas'ta kutsiyet/azizlik düşüncesinin, insanın var olmaya hakkı olup olmadığını, varlıkta başkası'nın yerini alıyor olup olmadığını sorguladığı noktada; bir diğer deyişle, varlıkta kalma arzusunu haklılaştırma gayretinde somutluk kazandığı görülmektedir.

Levinas ve Michael De Saint Cheron arasında yapılmış bir söyleşide, Paul Ricoeur'un, Levinas'ın sorumluluk düşüncesine yönelttiği bir eleştiride; "Niçin kendini yoksun bırakıyorsun? Bu ilişkide neden nihai bir tatmin olmasın, doğrudan doğruya bir harcamadan başka bir şey neden olmasın?" sözlerine Levinas'ın, etik ilişki olarak sorumluluğun yüce bir onur ve bu ilişkinin bir kutsallık/azizlik ilişkisi olduğu ifadeleriyle karşılık verdiği görülmektedir.¹²¹ Dolayısıyla, Levinas'a göre; çıkar-gözetmez bir ilişki olarak sorumluluk, basit bir iyilik ya da yardımseverlik olarak anlaşılmanın çok ötesinde, bir yüce gönüllülük olarak, bu anlamda tek mutlak değer olarak kendisini sunmaktadır. Görüldüğü gibi, Ricoeur bu sorgulamasında, karşılıklı olmayan etik ilişki olarak sorumluluk düşüncesinin ve bu düşünmede başkası'na yönelerek gerçekleştirilen iyilik edimlerinin anlamının ne olduğu konusunda problem ortaya çıktığına dikkat çekmek istemektedir. Oysaki Levinas düşüncesine göre,

"Hayati tehlikenin söz konusu olduğu en zor koşullarda bile, bir insanın başka bir insanın acısına yanıt verdiği, ona yardım ettiği, onu kurtarmak için kendinden ödün verdiği, kendini öne attığı tekil olaylar vardır. Bunlar her tür sistemin dışında kalan, beklenmedik, anlaşılmayan, açıklanamayan, gerçekleştirilemeyen olaylardır; Levinas bunlara 'anlamsız iyilik edimleri' der. Anlamsızdır; çünkü ben'den başlayan ahlaki kuramlar bu edimlere bir anlam

¹²¹ Cheron, *Emmanuel Levinas ile Söyleşi- Yüz Fenomenolojisinden Kopuş Felsefesine*, s. 35.

veremez. Oysa Levinas için insanı insan yapan, yani insanı öteki için olma yapısına açan şey budur."¹²²

Görülmektedir ki; Levinas, insan yaşamı içerisinde anlamın ötesine ulaşan iyilik edimlerinin yer bulacağını düşünmekte, bu açıdan; sorumluluk düşüncesinin, insanı insanı yapan olduğunun altını ısrarla çizmektedir. Levinas'ın söz konusu etik ilişki olarak sorumluluğu, kutsiyet/azizlik ilişkisi olarak düşünmesinin altında yatan asıl neden bu olmaktadır: İnsan hayatı, anlamlandırılmayan anlamsız iyilik edimleriyle doludur ve bu reddedilemez bir gerçekliktir. Levinas, sorumluluk olarak anlamını kuran azizlik/kutsiyet düşüncesinin uç noktası olarak başkası'na rehin olmanın yarattığı haksızlığa tahammül etme düşüncesini öne çıkarmaktadır.¹²³ Levinas'ın, rehineliği azizlik olarak öne çıkardığı noktada görülmektedir ki; rehine olmanın kendisinde yer bulduğu düşünülen haksız kabulleniş düşüncesi Levinas tarafından azizlik eylemi olarak değerlendirilmektedir.

Sonuç olarak; Levinas düşüncesinde kutsiyetin görünürlüğü, etik ilişkide ben'in başkası'nın yüzünden kendisine ulaşan çağrıyla birlikte söz konusu olduğu rehinelikte ve bu rehineliğin yüceliğinde açık olmaktadır. Dolayısıyla Levinas, söz konusu etik ilişkiyi bir kutsiyet ilişkisi ve onur olarak düşünmekte, bu doğrultuda herkesçe kabul göreceğinden kuşku duymadığı azizlik ülküsünü, insanlığın kurtuluşu olarak öne sürmektedir. Levinas'a göre azizlik ülküsü, ben'in rehine olmayı kabullenişinde, başkası karşısında önceliği başkası'na tanıyarak rehine olmanın haksızlığına razı oluşunda kendisini var edebilecek bir ülküdür. Bu açıdan bir kez daha denilebilir ki; Levinas düşüncesinde kutsiyet ilişkisini görünür kılan, yalnızca ben ve öteki arasındaki etik ilişki olan sorumluluktur.

¹²² <https://elissimson.wordpress.com/2016/04/14/levinas-ve-sorumluluk-kavrayisi/> (erişim tarihi: 14.04.2016).

¹²³ Cheron, *Emmanuel Levinas ile Söyleşi- Yüz Fenomenolojisinden Kopuş Felsefesine*, s. 36.

SONUÇ

Levinas, ontoloji temelinde yükselen Batı metafiziğinin karşısına, etik temelinde gelişen bir düşünce inşası ile çıkmaktadır. Bir diğer ifade ile ontoloji karşısında etik düşünceyi, ontolojiye öncel bir düşünce ve düşünmenin temelini oluşturan yeni bir görüş olarak sunmaktadır. Bu noktada Levinas'ın sunduğu yeni bir görüş olarak etik, kendi anlamını kendisinin var ettiği bir düşünme zemini ve ontolojik bakışın bütünleştiren, aynılaştıran yapısını parçalayan farklılık vurgusuyla öne çıkmaktadır.

Levinas'a göre; Batı düşüncesini var eden, ayakta tutan ve yönlendiren bakış, ontolojik bakış olmuştur. Bütünlük vurgusu ile öne çıkan, bu doğrultuda evrenselciliği öne çıkaran bir düşünme olarak ontoloji, her zaman Başka karşısında Aynı'yı üstün görmüştür.

Levinas'a göre ise Aynı'nın iktidarında Başka'nın direnci kendisini görünür kılmaktadır. Ancak bu direnç, anlaşılammakta ve ne yazık ki varlığın üzerini örten düşünme yapısı nedeniyle görülememektedir. Levinas'a göre, bütünleşmeye karşı olan bu direnç, kendisini ben ve başkası arasındaki ilişkide açık biçimde göstermektedir. Ayrılığın, tekilliğın, farklılığın öne çıktığı bu dirençle de çatışma baş göstermektedir. Başka'nın Aynı karşısında üstünlüğü burada görünür olmakta ancak çatışmanın kökeni ve bu direnç arasındaki bağ ne yazık ki görülmemektedir. Bu noktada, ben ve başkası arasında bütünleşmenin olanaksız olduğu, başkası'nın ben'den yüksekte konumlandığı, ben ve başkası arasında özdeşleşmenin imkânsız olduğu gerçeği Levinas'a göre, kendisini direnç olarak sunmaktadır.

Levinas, ontolojik bakış çizgisinde gelişen düşünmede öne çıkan Aynı'nın Başka karşısındaki iktidarını, ben ve başkası arasındaki ilişkide görünür olan Başka'nın Aynı karşısında üstün olduğu iddiası ile tersine çevirmeye çalışmaktadır. Başka'nın üstünlüğünü, sorumluluğun üstünlüğü olarak somutlaştırmakta; söz konusu sorumluluğu, ben ve başkası arasındaki ilişkide açıklamaktadır. Levinas, bu anlamda sorumluluk düşüncesini bir direnç, etik bir direnç olarak ortaya koymaktadır. Levinas, insanlığı benler çokluğuna indirgeyen ontolojik bakışa zıt biçimde, sorumluluğu, bir

direnç olarak, ben ve başkası olarak sunduğu ayrılıkta ve bu anlamda eşitliğin, evrenselciliğin ortadan kalktığı düşünmede öne çıkarmaktadır. Ona göre başkası, başka bir ben değildir. O, başkası'dır. Ben'den yüksektedir. Bu açıdan, ben ve başkası arasında eşitlik söz konusu değildir. Bu eşitsizliği mümkün kılan, başkası'nın başkalığıdır. Başkası, mutlak surette Başka'dır. Bu sebeple O; her türlü kavranırlılığı, bilinci, bilmeyi, temsil ve tasavvuru aşmaktadır. Sorumluluk, Levinas'ta başkası'nın yüzünden ben'e ulaşan bir buyruk, bir çağrı olarak mutlak surette başkalığın görünümü olmakta, ben'e aşkın biçimde öte'yi, Tanrı'yı imleyen yüz yoluyla anlamını oluşturmaktadır. Bu açıdan; Levinas'ta sorumluluk, ben'den yüksekte, ben'e aşkın ve bu doğrultuda mutlak bir sorumluluk olarak öne çıkmaktadır.

Levinas, Aynı'nın iktidarında kaybolan insanı, Başka'nın önünde bulmakta, Aynı'nın iktidarı karşısında açıklığa kavuşturmayı düşlediği Başka'yı, sorumluluk düşüncesinde ortaya koymaktadır. Ona göre; Aynı'nın iktidarında kaybolan insan, sorumluluk ile ki anlamını oluşturabilmektedir. Levinas özne olmayı, insan olmayı, sorumluluk düşüncesiyle açıklamaktadır. Ona göre ben, yalnızca başkası'ndan ben'e ulaşan sorumluluk ile ben olmaklığına erişebilmektedir. Yalnızca başkası'na karşı sorumluluk, ben'i ben olarak kurabilmektedir. Yüz, sonsuzdan, Başka'dan gelen olarak bunu mümkün kılabilir. Sonuç olarak; Başka'nın Aynı'ya üstünlüğü, başkası'nın ben'e üstünlüğü, Levinas'ta; sorumluluğun üstünlüğü, mutlaklığının kabulü ve insanın görünürlüğü olarak anlamsal karşılığını bulmaktadır.

Bu çalışmada Levinas düşüncesinde yer bulan insanın görünürlüğü ve sorumluluk düşüncesi arasındaki anlamsal birliktelik, Levinas'ın sorumluluğa çizdiği anlam sınırı göz önüne alınarak açıklanmaya çalışılmıştır. Görüldüğü gibi Levinas'ta sorumluluk, Levinas'ın aynılık eleştirisinde ve bu doğrultuda başkası'nın ayrılığı, farklılığı ve yüksekte konumlanması düşüncesinde görünürlük kazanmaktadır. Levinas, başkası'nı başkalık olarak tasavvur ettiği ve ben'e aşkın olduğunu düşündüğü noktada, sorumluluğu da mutlak ve Başka olarak açıklamaktadır.

Levinas, sorumluluğu algıya indirgenemez olduğunu düşündüğü yüzden, ben'e ulaşan bir buyruk, bir çağrı gibi düşünmektedir. Ona göre yüz, başkalık alanındadır. Ancak Levinas, yüzü algıdan, fenomenler alanından kopardığı bu noktada görülmektedir ki; yüze başka bir tür görünürlük kazandırmaktadır. Yüzü sonsuzda, Tanrı buyruğunda açıkladığı noktada, yüzü bir tür tanrısal görüye indirgemektedir. Bu

tanrısal görüyü de sorumluluk olarak tanıtmaktadır. Bu açıdan bakıldığında; Levinas, başkası'nın yüzünün mutlak ve öldürülemez olduğunu düşündüğü noktada, sorumluluğun da öldürülemez, yok edilemez olduğunu ifade etmek istemektedir. Dolayısıyla Levinas'ta sorumluluk, tanrısal bir görüde sıkışmışlık olarak kaçınılması olanaksız ve mutlak bir ilişki biçimi olmaktadır. Burada şu nokta açıktır ki; insan Levinas'ta, kaçamadığı bir sorumluluk ile sorumluluğun rehinesi olarak kendi olabilmektedir. İnsan, Levinas düşüncesinde sorumluluk ile bağlanmış, çevrelenmiş durumda kaldığı noktada insan olmaktadır. Bu anlamda, ben'in başkası'nın rehini olması, başkası'nın yüzünden ben'e ulaşan çağrının yani sorumluluğun rehini olması demektir. Dolayısıyla Levinas'ta sorumluluk, bir güçtür. Sorumluluk, sonsuzu sonluda kuran, başkası'nın ve başkalığın taşıyıcısı olarak bir güç ve bu anlamda Levinas'ın ifadesi ile olmaktan başka türlü'dür. Levinas, olmaktan başka türlü olarak sorumluluğu, anlamın kaynağı, anlamlandırılmadan bağımsız ve bu açıdan; fenomenler alanına, olma'nın alanına aşkın bir güç olarak öne çıkarmaktadır. Sorumluluk, her ne kadar Levinas'ta iktidar olmayan bir ilişkiyi kurma, inşa etme misyonu ile düşünülse de açıktır ki; mutlak ve kaçınılamaz, yok edilemez olması dolayısıyla ben üzerinde bir güç ve iktidar olarak kendisini sunmaktadır. Dolayısıyla bu noktada ontolojiyi bir güç felsefesi olarak sunan Levinas'ın, sorumluluk düşüncesi ile kendisinin de bir güç ve iktidar felsefesi ortaya koyduğu görülmektedir. Ben üzerinde iktidar kuran sorumluluk, ben'in ben olmaklığına bir araç değil, tam aksine bir engel olarak ortaya çıkmaktadır. Bu açıdan düşünüldüğünde; sorumluluk, Levinas'ta insan olmaya aracılık edememekte, tam aksine bir dayatma ve güç olarak insan olma sınırlarının silikleşerek kaybolmasına zemin oluşturmaktadır. Sınırsız, sonsuz ve mutlak bir sorumluluk düşüncesi, sınırları yok etmektedir.

Bu çalışmada temel olarak yapılmak istenen, sorumluluğun, Levinas düşüncesinde bir güç felsefesi olarak anlamını inşa ettiği iddiasından hareketle, sorumluluk fikrinin, Levinas'ta insan olma düşüncesine, sorumluluğun özelliği ve misyonu hesaba katıldığında, tutarlı bir açıklama getirmediğini ortaya koymak olmuştur.

Belirtilen amaç doğrultusunda, bu çalışmada ilk olarak, Levinas'ta öne çıkan sorumluluk düşüncesinin konumunun gösterilmesine çalışılmış, bu noktada sorumluluk kavramının nereye ve nelere tutunduğu, kavramsal düzlemde açık

kılınmaya çalışılmıştır. Daha sonrasında, Levinas'ın felsefi dini ilişkiler ağı içerisinde konumlandığı sorumluluk düşüncesinin ve bu temelde var ettiği insan anlayışının anlaşılmasında önemli olacağı düşünülen sorumluluk düşüncesinin ilgili kavramlarla bir çözümlemesine girişilmiştir. Bu açıdan; birinci bölümde sorumluluk düşüncesinin konumunu açığa çıkarma amacıyla yer verilen Var (İlya) ve Hipostaz, Ben ve Öteki, Yerine Geçme ve Tanrı kavramlarından; ikinci bölümde Aşkınlık, Sonsuzluk, Öznellik ve Azizlik kavramlarına bir geçiş gerçekleştirilmiştir. Birinci bölümde sorumluluk düşüncesine bir zemin oluşturma ve bu düşünceyi konumlandırma amaçlanırken, ikinci bölümde artık bu düşünceye bir tür kavranılabilirlik ve anlaşılabilirlik kazandırma amaçlanmıştır, bu doğrultuda kavramsal bir çözümlemeye girişilmiştir.

Levinas düşüncesinde sorumluluk kavramı, merkezi bir kavramdır. Levinas felsefesinin çıkış noktası olarak alınabilmesi ve Levinas'ın yer verdiği tüm meselelerin varış noktası olması dolayısıyladır ki bu böyledir. Dolayısıyla genel ve merkezi bir kavram olması dolayısıyla bu çalışmanın sorumluluk düşüncesini açıklaması, çalışmanın sınırlarını aşan bir iş olacaktır. Bu nedenle bu çalışmada, asıl olarak; sorumluluğun, Levinas'ta insan olmanın, özne olmanın imkânına yönelik düşünce katkısı göz önüne alındığında nasıl bir misyon ve nasıl bir özelliğe büründüğünün gösterilmesi amaçlanmıştır.

Levinas Felsefesinde İnsan Olma ve Sorumluluk İlişkisi başlıklı bu çalışmada, Levinas düşüncesinde insan ve sorumluluk düşüncelerinin kesişim noktası üzerinde durulmuş, bu noktada sorumluluk düşüncesinin insanın ortaya çıkış fikri üzerinde söz konusu düşünce etkisi açıklanmaya çalışılmıştır. Bu çalışmanın neticesinde; ilk olarak, sorumluluğun, iktidar olmayan bir ilişki var etme amaçlılığında, Levinas tarafından sorumluluk fikrine çizilmiş anlam sınırıyla örtüşen bir düşünsel yapısının olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Levinas'ın sorumluluğu konumlandığı düzlem ve söz konusu sorumluluğa atfettiği özellik ve misyonun bu sonuca ulaştırdığı gösterilmiştir. Bu noktada Levinas'ın sorumluluğu bir güç olarak öne çıkardığı ve bu gücü kendi başına bir iktidar olarak sunduğu belirtilmiştir. Bir güç felsefesi olduğu kabulüyle eleştirdiği ontolojiye karşı, sorumluluk düşüncesiyle kendisinin de bir güç felsefesi yarattığı sonucuna ulaşılmıştır. Levinas'ın sorumluluğu bir güç olarak sunarken, bunun sorumluluğa yüklediği misyonla örtüşen bir yapıda olmadığı görülmüştür. Levinas sorumluluğu, felsefi dini ilişkiler ağı içinde konumlandığı noktada, insan ve

sorumluluğu arasındaki mesafede bir düşünsel sınırlandırma ve çevreleme işlemi gerçekleştirmektedir. Bu noktada sorumluluğu da bir iktidar mekanizması ve bir güç olarak yaratmaktadır. Bu çalışmada bu yaratımın, felsefe-teoloji iş birliği ile gerçekleştiği vurgulanmıştır.

Sonuç olarak; bu çalışma ile Levinas'ın, felsefesi içerisinde sorumluluğa ayırdığı özel yerin, etik temelinde gelişen bir düşünme kurgusunun ve teolojik bakış-etik bakış birlikteliğinin zorunlu sonucu olduğu görülmüştür. Levinas'ta sorumluluk düşüncesinin seküler bir okuması yapılamadığı için, insan ve sorumluluğu arasındaki bağda düşünülen insan olma, özne olma fikrinin, Levinas'ta başarısız bir düşünme girişimi olarak kaldığı açık kılınmıştır. İkinci olarak, sorumluluğun Levinas'ta bir güç ve iktidar felsefesi yaratarak, insanın görünürlüğünü açık kılmayıp tam aksine ortadan kaldırdığı görülmüştür. Bu durumda, insanın kendisini iktidar olmayan bir ilişkide sunacağı düşüncesinin ya da insanın görünürlüğünün yalnızca iktidar sorunu merkezinde söz konusu olabileceği fikrinin yeniden düşünülmesinin gerekliliği ortaya çıkmıştır. Levinas, eleştirdiği ontolojik gücün karşısına, etik güçle çıkmıştır. Bu sebeple, insanı evrensel bir bakışa hapseden ontolojik düşünmenin aynılaştırıcı bir düşünme olduğunu savunan Levinas, insanı evrenselliği ortadan kaldıran ayrılık temelli anlayışta düşündüğünde de sorumluluk fikri yoluyla aynılaştırma mantığı içerisinde kalmıştır. Her iki anlayışta da insanın kavranılabilirliği sorunu, indirgemeci bir yaklaşıma tutunulması nedeniyle sorun olarak ortada durmaktadır. Sonuç olarak açıktır ki; insanı, gerek ontolojik bir varlık, gerekse etik-teoloji iş birliğinde söz konusu olan dayatmacı bir sorumluluk düşüncesinde açıklamak, bir gücü yine varsaymakta ve bu durumda insanın anlamı sığ bir düzlemde açık olmaktadır.

Bu noktada görülmektedir ki; insan, iktidar olmayan bir ilişkide görünür olur mu? Sorgusu Levinas'la birlikte önem kazansa da böyle bir ilişki tasavvuru, gücü varsayması iledir ki; Levinas'ta başarısız bir girişim olarak kalmaktadır. Görüldüğü üzere Levinas'ta etik-teoloji birlikteliğinde düşünülen sorumluluk düşüncesi, güç ve iktidar kavramlarının yeni bir yorumu olarak ortaya konmuştur. Bu nedenle, güç, iktidar ve özne ilişkisi üzerine yeniden düşünmek; insan olmanın, özne olmanın imkânı sorununu yeniden sorgulamak, Levinas'tan sonra da şüphesiz önemli bir düşünme girişimi olacaktır.

KAYNAKÇA

- Acar, Sengün Meltem, “Levinas’ta Aşknlık Düşüncesine Giriş”, *Kaygı Dergisi*, Sayı 27, (2016), s. 93-110.
- Anlı, Ömer Faik, “Levinas’ın Aşknlık ve Yükseklik Kavramları Bağlamında Ben’in Monadlaşması ve Ontolojinin Şiddeti”, *Düşünme Dergisi*, Sayı 1, (2012), s. 12-32.
- Atıcı, Medar, “Leibniz ve Levinas’ta Sonsuzluk Kavramı”, *Cogito Dergisi*, Yapı Kredi Yayınları, Sayı 6-7, (2005), s. 476-485.
- Bernasconi, Robert, *Levinas Okumaları*, (çev. Zeynep Direk), İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2011.
- Calin, Rodolphe, François David Sebbah, *Levinas Sözlüğü*, (çev. Murat Erşen), İstanbul: Say Yayınları, 2011.
- Cheron, Michael de Saint, *Emmanuel Levinas ile Söyleşi: Yüz Fenomenolojisinden Kopuş Felsefesine*, (çev. Işık Ergüden), İstanbul: Alfa Basım Yayın, 2013.
- Çelebi, Volkan, “Fred Poche ile Söyleşi”, (çev. Ali Türek), *Mono Kusursuz Labirent Dergisi*, Sayı: 8- 9, (2010), s. 766-776
- Çelebi, Volkan, “Giriş”, *Mono Kusursuz Labirent Dergisi*, Sayı: 8-9, (2010), s. 9-19.
- Çelebi, Volkan, “Richard A. Cohen ile Söyleşi”, (çev. Ali Bolcakan), *Mono Kusursuz Labirent Dergisi*, Sayı: 8- 9, (2010), s. 791-801.
- Çelebi, Volkan, “Tina Chanter ile Levinas Üstüne”, (çev. Melek Zeynep Zafer, Adnan Esenyel), *Mono Kusursuz Labirent Dergisi*, Sayı 8-9, (2010), s. 729-737.
- Çırakman, Elif, “Levinas’ta Öteki ve Adalet”, *Doğu Batı Dergisi: Hukuk ve Adalet Üstüne*, Sayı 12, (2000), s. 179-199
- Descartes, Rene, *Metafizik Düşünceler*, (çev. Mehmet Karasan), İstanbul: MEB Yayınları, 1967.
- Direk, Zeynep, *Başkalık Deneyimi*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2005.
- Direk, Zeynep, *Çağdaş Felsefe 2*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını, 2012.

Direk, Zeynep, “Sunuş”, Emmanuel Levinas, *Sonsuza Tanıklık, Emmanuel Levinas’tan Seçme Yazılar*, (çev. Medar Atıcı vd.), (haz. Zeynep Direk-Erdem Gökyaran), İstanbul: Metis Yayınları, 2003.

Dostoyevski, Fyodor, *Karamazov Kardeşler*, (çev. Ayşe Hacıhasanoğlu), İstanbul: Can Yayınları, 2012.

Eren, Işık, *20. Yüzyılda Felsefe: Karşı Çıkişlar ve Yeni Arayışlar*, Bursa: Asa Kitabevi, 2005.

Finkielkraut, Alain, *Sevginin Bilgeliği*, (çev. Ayşen Ekmekçi), İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1995.

Güneş, Cevriye Demir, “Levinas’ın Kutsiyet Felsefesi ve Ricoeur’ün Hiperbolik Eleştirisi”, *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 24, (2017), s. 405-420.

Gözel, Özkan, *Varlıktan Başka: Levinas’ın Metafizikine Giriş*, İstanbul: İthaki Yayınları, 2011.

<https://elissimson.wordpress.com/2016/04/14/levinas-ve-sorumluluk-kavrayisi/>

(erişim tarihi: 14.04.2016).

Lawton, Philip, “Levinas’ Notion of The ‘There Is’”, Claire Elise Katz, *Emmanuel Levinas: Critical Assessments of Leading Philosophers*, London: Routledge, 2005.

Levinas, Emmanuel, “Aşkın İkircikliği”, (çev. Melih Başaran), Emmanuel Levinas, *Sonsuza Tanıklık, Emmanuel Levinas’tan Seçme Yazılar*, (çev. Medar Atıcı vd.), (haz. Zeynep Direk-Erdem Gökyaran), İstanbul: Metis Yayınları, 2003.

....., “Aşkılık ve Yükseklik”, (çev. Hakan Yücefer, Zeynep Direk), Emmanuel Levinas, *Sonsuza Tanıklık, Emmanuel Levinas’tan Seçme Yazılar*, (çev. Medar Atıcı vd.), (haz. Zeynep Direk-Erdem Gökyaran), İstanbul: Metis Yayınları, 2003.

....., “Başka’nın İzi”, (çev. Erdem Gökyaran), Emmanuel Levinas, *Sonsuza Tanıklık, Emmanuel Levinas’tan Seçme Yazılar*, (çev. Medar Atıcı vd.), (haz. Zeynep Direk-Erdem Gökyaran), İstanbul: Metis Yayınları, 2003.

....., “Biriciklik Üzerine”, (çev. Medar Atıcı), Emmanuel Levinas, *Sonsuza Tanıklık, Emmanuel Levinas’tan Seçme Yazılar*, (çev. Medar Atıcı vd.), (haz. Zeynep Direk-Erdem Gökyaran), İstanbul: Metis Yayınları, 2003.

-, *Difficult Freedom Essay On Judaism*, (çev. Seán Hand), The Johns Hopkins University Press, Baltimore 1990.
-, “Eros’un Fenomenolojisi”, (çev. Özkan Gözel), Emmanuel Levinas, *Sonsuza Tanıklık, Emmanuel Levinas’tan Seçme Yazılar*, (çev. Medar Atıcı vd.), (haz. Zeynep Direk-Erdem Gökyaran), İstanbul: Metis Yayınları, 2003.
-, *Eros ve Veludiyet*, (çev. Özkan Gözel), Fikir Mimarları Dizisi-29, İstanbul: Say Yayınları, 2012.
-, “Etik ve Sonsuz”, (çev. Özkan Gözel), Emmanuel Levinas, *Sonsuza Tanıklık, Emmanuel Levinas’tan Seçme Yazılar*, (çev. Medar Atıcı vd.), (haz. Zeynep Direk-Erdem Gökyaran), İstanbul: Metis Yayınları, 2003.
-, *Existence and Existents*, (çev. Alphonso Lingis), Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, 1978.
-, “Felsefe Adalet ve Aşk”, (çev. Medar Atıcı), Emmanuel Levinas, *Sonsuza Tanıklık, Emmanuel Levinas’tan Seçme Yazılar*, (çev. Medar Atıcı vd.), (haz. Zeynep Direk-Erdem Gökyaran), İstanbul: Metis Yayınları, 2003.
-, *Felsefe ve Sonsuz Fikri*, (çev. Cevriye Demir Güneş), Fikir Mimarları Dizisi-29, İstanbul: Say Yayınları, 2012.
-, *Fenomenolojiden Etiğe*, (çev. Özkan Gözel), Fikir Mimarları Dizisi-29, İstanbul: Say Yayınları, 2012.
-, *Humanism of the Other*, (çev. N. Poller), Urbana ve Chicago: University of Illinois Press, 2003.
-, *On Escape*, (çev. Bettina Bergo), California: Stanford University Press, 2003.
-, *Otherwise than Being or Beyond Essence*, (çev. A. Lingis), Kluwer Academic Publishers, 1991.
-, “Tanrı ve Felsefe”, (çev. Özkan Gözel, Zeynep Direk), Emmanuel Levinas, *Sonsuza Tanıklık, Emmanuel Levinas’tan Seçme Yazılar*, (çev. Medar Atıcı vd.), (haz. Zeynep Direk-Erdem Gökyaran), İstanbul: Metis Yayınları, 2003.

-, *Tanrı, Ölüm ve Zaman*, (çev. Işık Ergüden), Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2011.
-, *Time and the Other and Additional Essays*, (çev. Richard A. Cohen), Pittsburg: Duquesne University Press, 1987.
-, *Totality And Infinity: An Essay On Exterioity*, (çev. A. Lingis), Dordrecht, Boston ve London: Kluwer Academic Publishers, 1991
-, *Totality and Infinity*, (çev. Alphonso Lingis), Kluwer Academic Publishers, 1972.
-, *Ölüm ve Zaman*, (çev. Nami Başer), İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2014.
-, “Varlık Bilim Temel Midir?”, (çev. Erdem Gökyaran), Emmanuel Levinas, *Sonsuza Tanıklık, Emmanuel Levinas’tan Seçme Yazılar*, (çev. Medar Atıcı vd.), (haz. Zeynep Direk-Erdem Gökyaran), İstanbul: Metis Yayınları, 2003.
-, “Varolansız Varoluş”, (çev. Erdem Gökyaran), Emmanuel Levinas, *Sonsuza Tanıklık, Emmanuel Levinas’tan Seçme Yazılar*, (çev. Medar Atıcı vd.), (haz. Zeynep Direk-Erdem Gökyaran), İstanbul: Metis Yayınları, 2003.
-, *Zaman ve Başka*, (çev. Özkan Gözel), İstanbul: Metis Yayınları, 2005.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER	
Adı - Soyadı	ÖZLEM AKKAYA
Doğum Yeri ve Tarihi	DENİZLİ-09.06.1990
EĞİTİM DURUMU	
Lisans Öğrenimi	ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ FELSEFE BÖLÜMÜ
Bildiği Yabancı Diller	İNGİLİZCE
Bilimsel Faaliyetleri	
İŞ DENEYİMİ	
Stajlar	Pedagojik Formasyon Stajı
Projeler	
Çalıştığı Kurumlar	
İLETİŞİM	
E Posta Adresi	İkra_90@outlook.com
Tarih	